

51

A FEMKE elnökségének akciója „külföldi egyesületeknek a hazai nemzetiségi viszonyokba való beavatkozása” ellen¹

A

1902 máj. 21

A „Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület” (FEMKE) elnökségének felterjesztése Széll Kálmán miniszterelnökhöz „külföldi egyesületeknek a hazai nemzetiségi viszonyokba való beavatkozása tárgyában”

ME 1903 – XVa – 318 (XXI – 2095/1902)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr,
Kegyelmes Urunk!

Némely külföldi testületek, köztük főleg: a Szláv Jótékonyági Egyesület, a berlini All-deutscher Verband, a bukaresti Román Liga stb. újabb időben mindinkább beleavatkoznak úgy Ausztria, mint Magyarország belső politikájába, amennyiben ez a politika faji tendenciáik akadályául szolgál.

Ezen külföldi testületek mindazon kongresszusokon, összejöveteleken, nagy ünnepeken, amelyeket belföldi fajrokonaik időnkint hol nyílt nemzetiségi programmal, hol valamelyes jótékonyági, kulturális vagy közgazdasági tevékenység ürügye alatt rendeztek, mindeddig csak egyes kiküldöttek által képviseltették magukat, hogy demonstrálják ezzel is az összetartozást és erkölcsi támogatást, amelyben őket állandóan részesítik.

Nem szükséges külön hangsúlyoznunk azon mérhetetlen erkölcsi kárt, amelyet ilyen idegen nemzetiségi agitátorok (Komarov, Rittich, Hasse stb.) szabad mozgása és az illetékes közhatalóságok által megtűrt izgató jellegű kritikája okozhat annak az államnak, mely az ilyen illetéktelen beavatkozásokat megtorlás nélkül hagyja.

Sokkal súlyosabb beszámítás alá esnek azonban az olyan idegen nemzetiségi egyesületek testületileg történő kirándulásai, melyek – úgy, amint azt Ausztria szomorú példája mutatja (a prágai Szokol kirándulása Cillibe stb.) – az állami rendnek sokszor súlyos megzavarását okozzák, mert egyrészt tápot adnak a nemzetiségi izgatásnak, másrészt fölötte alkalmasak arra, hogy az uralkodó fajnak az államintéző hatalom tekintélyébe és erejébe vetett bizalmát megrendítsék.

Alapjában elhibázott és téves felfogásnak tartjuk, ha valaki az ilyen idegen nemzetiségű kiránduló testület tárgyilagos ítéletétől remélné a magyarságnak a külföldi államokban célzatosan terjesztett rossz hírének rehabilitálását. Nemcsak azért, mert a nemzetiségek, az évek óta rendszeresen folytatott izgatások következtében képtelenek a tárgyilagos ítéletre, – de főleg azért, mert a különböző nemzetiségeknek itt a belföldön működő s jól dotált tudósítói, akik állandóan rossz hírünket kürtölik világgá, mindig fognak módot találni arra, hogy megbízóikat itt a helyszínén is félrevezessék.

¹ A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (FEMKE) felterjesztése nyilvánvalóan összefügg a kormányzat által kezdeményezett és folyamatba tett külföldi „akciók” ügyével. (Vö. *Iratok* III. 32. és 36. sz. irat, a Széll-kormány romániai ill. amerikai akciójáról.)

Miután ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy a külföldi nemzetiségi egyesületek testületi látogatásától semmi jót nem várhatunk;

miután továbbá úgy véljük, hogy egyes külföldi egyesületek problematikus dicséretéért az államban szükséges rendet kockára tenni veszélyes kísérletezés lehetne;

miután ismerjük azon turbulens elemeket, amelyek ilyen alkalmakkor felszínre szoktak kerülni;

főleg pedig miután ismerjük ezen külföldi nemzetiségi egyesületek tendenciáit, amelyek csak a dicsőségesen uralkodó Habsburg-dinasztia uralmának megdöntésével érhetők el; –

erős a meggyőződésünk, hogy Nagyméltóságod államférfiúi nagy bölcsességének, meg-ingathatlan dinasztikus érzésének és rendületlen magyar haza- és fajszeretetének nem volna nehéz munkája, ha külügyi hivatalunk közvetítésével, az illető országok kormányait a nemzetiségi egyesületek efféle testületi utazásának inopportunitására figyelmeztetni kegyeskednék.

Ilyen előrelátó intézkedések egyrészt megóvnák nemzeti méltóságunkat és tekintélyünket, másrészt – amennyiben kellő figyelembe nem vétetnének – erősebb megtorló intézkedésekre adnának jogosultságot.

A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, s vele együtt az ország többi közművelődési, irodalmi és hírlapíró egyesületei, nevezetesen:

az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület,
 a Dunántúli Közművelődési Egyesület,
 a Pozsonyi Magyar Közművelődési Egyesület,
 a Komárom vármegyei és Városi Közművelődési Egyesület,
 a Versec és Vidéke Magyar Nyelvterjesztő Egyesület,
 a Budapesti Újságírók Egyesülete,
 az Otthon Írók és Hírlapírók Köre,
 a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége,
 az Országos Magyar Iskola Egyesület,
 a Körmöcbányai Magyar Egyesület,
 a Székesfehérvári Vörösmarty-Kör,
 a Pozsonyi Toldy-Kör,
 az Eperjesi Széchenyi-Kör, és
 a Soproni Irodalmi Művészeti Kör,

amelyek együttérzésüket ebben a kérdésben külön-külön átiratban tudatták egyesületünkkel, – tudatában azon nagy erkölcsi kárnak, mely az idegen nemzetiségi egyesületek demonstratív megjelenésével összefügg, amidőn ezen meggyőződését Nagyméltóságod előtt nyíltan kifejezzük, magyar hazánk integritása és belső békéje érdekében kérve kérjük Nagyméltóságodat, hogy országszerte ismert erélyével közbelépni s a magyar faj szupremáciája ellen tervezett minden idegen támadást visszautasítani kegyeskedjék.

Kérő szavunkat különösen most emeltük volna Nagyméltóságodhoz, mikor berlini lapok hírei szerint – az Alldeutscher Verband, mely az erdélyrészi szászok és a bánági svábok között a magyar államrend ellen évek óta állandóan izgat, s tanáccsal és pénzzel támogatja a nagy-német eszmét, legközelebb testületi körutat tervez Erdélyben és a Bánságban.

Miután azonban időközben arról értesültünk, hogy az Alldeutscher Verband, a magyar társadalom egyértelmű megnyilatkozása előtt lojálisan meghajolt és tervezett testületi látogatásának tervét elejtette, nem tartjuk szükségesnek, hogy Nagyméltóságodat kérésünkkel terheljük, s megelégszünk azzal, hogy *Nagyméltóságod magas figyelmét azokra a veszélyekre általában felhívjuk, amelyekkel hasonló külföldi egyesületeknek testületi megjelenése az ország határain belül, együtt járna.*

Nagyméltóságod államférfiúi bölcsességébe és védelmébe ajánlva közművelődésünk érdekeit, mély tisztelettel és hazafias üdvözléssel vagyunk
Nagyméltóságodnak,

Nyitrán, 1902. május 21-én

a FMKE elnöksége

Thuróczy Miklós s. k.
cs. és kir. kamarás,
elnök

Dr. Gyürky József s. k.
Nyitra megye t. főügyésze,
h. ügyvezető alelnök

Dr. Janits Imre s. k.
országgyűlési képviselő,
ügyvezető alelnök

Clair Vilmos s. k.
a Budapesti Napló belső
dolgozótársa, főtktár

B

1902 szept. 2

*Gróf Klebelsberg Kunó min. titkár fogalmazványa külföldi egyesületeknek a hazai nemzetiségi viszonyokba való beavatkozása tárgyában*¹

ME 1903 – XVa – 318 (XXI – 2095/1902)
(Fogalmazvány)

1. A dákoromán izgatást s különösen a „Culturliga” működését úgy a miniszterelnökség, mint Pallavicini örgróf, bukaresti követ éber figyelemmel kíséri. 883–902. M. E. sz.

2 A pángermán izgatást s különösen az „Alldeutscher Verband” működését úgy a miniszterelnökség, mint Szögyény úr, berlini nagykövetünk éber figyelemmel kíséri. 3168–902. M. E. sz.

3. A pánszláv izgatás s különösen annak egyik ágának, a cseh és tót egység eszméjének megakadályozására pedig a következő intézkedés lenne teendő:

Bizalmas

Belügyminisztériumnak

Több átiratomban volt szerencsém már jelezni, hogy mint a külügyek vezetésére befolyást gyakorolni hivatott miniszterelnök, el vagyok tökévelve arra, hogy belső ügyeinktől általában s főleg nemzetiségi bajainktól minden kívülről jövő beavatkozást a leg gondosabban távol tartsak. A vonatkozó ügyiratokból a t. minisztérium tudomással bír arról is, hogy a dákoromán és pángermán beavatkozás meggátlása végett minő intézkedéseket teszek. Ezúttal pedig a pánszláv üzemekkel, illetve ez üzemek egyik ágával, a cseh és tót rokonság ápolására irányuló törekvésekkel kívánok foglalkozni.

A hírlapokban sok szó esik, az imént jelzett célra alakult és „Cseh-Tót Egység” nevet viselő egyesületről, mely Ausztria területén székelve, működését Magyarországra is kiterjeszti. A nemzetközi jog szerint azonban minden államnak kötelessége nemcsak saját magának szigorúan

¹ A fogalmazvány második oldalán a lapszálon fekete ceruzával feljegyezték: „L. List «Das Völkerrecht» Berlin, 1902 55–60. Magyarországgal szemponyjából felette érdekes fejtegetések.”

tartózkodni a másik állam belső ügyeibe való beavatkozástól, hanem ettől saját polgárait s a területén tartózkodó idegeneket is vissza kell tartóztatnia. A szóban levő egyesület ellen az osztrák kormánynál való közbelépésre megvan tehát a nemzetközi jogalap, s csupán olyan tényekre van szükség, melyek azt bizonyítják, hogy Magyarország belső ügyeibe a nevezett egyesület csakugyan beleavatkozik. Ilyen tények pedig bizonyára elég számosan lesznek, miután az egyesület, mint nevéből is kitetszik, éppen a kifogásolt célra alakult.

Van szerencsém tehát a t. minisztériumot tisztelettel felkérni, méltóztassék minden olyan tényt, mely a fenti akció szempontjából számot tesz, s melyről bizonyára már tudomással is bír, velem – lehetőleg az egyesület alapszabályainak megküldése mellett – közölni.

Fogadja stb.

Budapest, 1902. évi szeptember hó 2-án

(Készítette:) Klebelsberg

C

1903 jan. 20

Miniszterelnökségi átirat „bizonyos cseh társadalmi köröknek Magyarország belső ügyeibe való beavatkozása” tárgyában¹

ME 1903 – XVa – 318
(Fogalmazvány)

Tárgy:

Hivatalból.

Cseh társadalmi köröknek Magyarország belső ügyeibe való beavatkozása tárgyában.

Bizalmas.

Belügyminisztériumnak

Bizonyos cseh társadalmi köröknek Magyarország belső ügyeibe való beavatkozása tárgyában m. é. szeptember hó 4-én 2095. sz. a. kelt átiratomra van szerencsém a t. minisztérium figyelmét, mielőbbi szíves válaszát kérve, tisztelettel felhívni.

Fogadja stb.

Budapest, 1903. évi január hó 20-án.

(Készítette:) Klebelsberg

D

1903 júl. 24

Gullner belügyi államtitkár átirata gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz a „Česko-Slovenská Jednota” működésének megfigyelését célzó, az érdekelt megyék főispánjaihoz intézett belügyminiszteri körlevél tárgyában, 1 melléklettel

ME 1903 – XVa – 318 (3164)
(Litografált irat.)

Magyar királyi belügyminiszter
321 szám

Res.

Bizalmas

A múlt 1902. évben Ungarisch-Bród városban „Cseh-tót nemzeti egység” cím alatt megalkult új pánszláv egyesület működésének megfigyelése tárgyában Pozsony, Trencsén, Árva, Liptó, Túróc, Zólyom, Bars vármegyék főispánjához intézett leiratomnak másolatát tudomásulvétel végett idecsatoltan tisztelettel megküldeni.

Budapesten, 1903. évi július hó 24-én

A miniszter helyett
Gullner s. k.
államtitkár

Melléklet:

Belügyminiszteri körlevél 1903. júl. 24. Pozsony, Trencsén, Árva, Liptó, Túróc, Zólyom és Bars megyék főispánjaihoz a „Česko Slovenská Jednota” működésének megfigyelése tárgyában

ME 1903 – XVa – 318 (3164)
(Litografált irat.)

Magyar királyi belügyminiszter
321 szám.

Res.

Másolat
Bizalmas
kizárólag saját kezéhez

Szláv hírlapi közlemények szerint a múlt 1902. évben Morvaországban új cseh-tót egyesület alakult, mely egyesület az osztrák belügyminiszter úrnak e tárgyban 1903. évi április hó 27-én 186. szám alatt hoztam intézett átirata szerint „Národní jednota Česko-slovenska” magyarul: „cseh-tót nemzeti egység” elnevezés alatt Ungarisch-Bród városban székel, és 1902. évi november hó 16. napján tartotta alakuló közgyűlését, és amely egyesület nem valamely fiókegylete a Prága városban székelő „Cseh-tót Egység” nevű egyesületnek, hanem attól jogilag teljesen különálló egyesületi működést fejt ki.

Az osztrák belügyminiszter úr fent hivatolt átirata kapcsán megküldte az említett új egyesületnek alapszabályait is, mely alapszabályokból közlöm a következőket: Az egyesületnek célja abban áll, hogy főleg a Morvaország délkeleti részében lakó cseh-tót népnek társadalmi, nemzeti szellemi és anyagi téren való fellendülését elősegítse, mely célt a szóban forgó egyesület úgy akarja elérni, hogy 1. alaposan meg akarja ismerni a Morvaországban lakó cseh-tót népnek összes társadalmi, nemzeti, szellemi és anyagi viszonyait, és felhasználni mindent, ami a nemzeti öntudat, felvilágosodás és általában a nemzeti élet felélénkítésére és a földművelés, ipar és főleg a kereskedelem felvirágzására szolgálhat; 2. buzdít a nemzeti öltözet viselésére; 3. előadásokat, összejöveteleket, kirándulásokat és mulatságokat színelőadásokat és nemzeti ünnepeket rendez; 4. általában iskolákat és különösen földművelési, ipar- és kereskedelmi iskolákat állít fel és támogat; 5. könyvtárakat, nyilvános olvasótermeket és gyűjteményeket alapít; 6. gépeket, szerszámokat, mintákat oszt szét, kölcsönöz vagy szerez be; 7. pénzintézeteket, munkásegyleteket, elárusító valamint biztosítási egyleteket létesít; 8. terjeszti a cseh-tót

népről való ismereteket és támogatja azokat, kik a cseh-tót népre vonatkozó ismereteket terjesztik.

Az alapszabályok szerint a politikai természetű ügyek a nevezett egyesület tevékenységéből ki vannak zárva.

Ezek előrebocsátása után megjegyzem, hogy bár a nevezett új cseh-tót egyesület az alapszabályok értelmében csak osztrák területre és főleg a Morvaország délkeleti részén lakó cseh-tót népre terjeszti ki tevékenységét, de azért magyar nemzeti szempontból az új egyesülettel szemben való éber megfigyelés nagyon is indokoltnak látszik.

Ugyanis köztudomású dolog, hogy a távolabban fekvő prágai „Cseh-tót Egység” nevű szláv társulat az ő közreműködési céljai megvalósításának érdekében nemcsak Ausztriában működik, hanem működését kiterjesztette Magyarország felvidéki tót lakosságú vármegyéire is, köztudomású dolog, hogy e vármegyék területén a prágai „Cseh-tót Egység” nevű egyesület működése a cseh-tót kölcsönösség eszméjének és a szláv öntudatnak erősítése által a magyar nemzeti törekvéseknek megvalósulására bénítólag hat, ami csakis a magyar kormánynak már tervbe vett nagyobb szabású intézkedéseinek létesítése által lesz kellőleg ellensúlyozható. Ugyanezen oknál fogva jogosan fel lehet tételezni, hogy a magyar határszáron fekvő Ungarisch-Bród központban „Cseh-tót Nemzeti Egység” név alatt működő új szláv egyesület, mely nemcsak közművelődési, hanem ipari és kereskedelmi, sőt földművelési célokat is követ, e célok megvalósítása érdekében a cseh-tót népfaji és nyelvi rokonságnak ürügye alatt igyekezni fog tevékenységi körébe bevonni a tót ajkú felvidéki vármegyék területét is.

Nehogy tehát a prágai „Cseh-tót Egység” nevű társulat az ő fent vázolt magyarellenes tevékenységének fejlesztéséhez az Ungarisch-Bródban múlt évben „Cseh-tót Nemzeti Egység” cím alatt megalakult új pánszláv egyesületben segítőtársat találjon, úgy akarom, hogy ezen új egyesületnek az ő esetleg hazánkban észlelt működése már mindjárt kezdetben megbénítottassék.

Felkérem azért, hogy állandóan és legéberebb figyelemmel kísértetni szíveskedjék, vajon az ungarisch-bródi „Cseh-tót Nemzeti Egység” című pánszláv egyesület általában közművelődési, de különösen földművelés, ipari vagy kereskedelmi téren nem létesített-e összeköttetéseket vagy nem bír-e a tagokkal a főispán úr vezetésére bízott vármegye területén.

Felkérem végül arra is, hogy e tekintetben szerzett észleleteiről engem minden egyes esetben sürgősen értesíteni szíveskedjék.

Budapesten, 1903. évi július hó 24-én

52

A függetlenségi ellenzék cikkbírálatai a Széll-kormány nemzetiségi politikájáról

A

1902 máj. 24

A függetlenségi sajtó a Széll-kormány nemzetiségi politikájáról¹

(Sz.) Ez az, ami nálunk nincs. Már hogy a patvarba is lenne, mikor nemrégiben a magyar kormányelnök kereken kijelentette, hogy nem ismer Magyarországon nemzetiségi kérdést. Az események azonban határozottan rációznak. Mert hogy Magyarországon nagyon is van

¹ A cikk címe és leköhelye: *Erélyes nemzetiségi politika*. E. 1902. 140. sz. – A Széll-kormány nemzetiségi politikáját támadó függetlenségi sajtóhangok közül l. még *Nemzetiségi őrhelyen* (E. 1902. jún. 14; 161. sz.) és *A gyámoltalanság politikája* (E. 1902 aug. 30; 238. sz.) A cikkek a porosz jellegű, „erélyes” nemzetiségi politika – Bánffy idején már megkísérelt – módszereinek alkalmazását követelik.

nemzetiségi kérdés, arra nem egy, de száz jelenség is vall. Hiszen ott vannak a képviselőházban a nemzetiségi képviselők, kik határozottan megállapított nemzetiségi programmal léptek föl s ezt a nemzetiségi programot olyan vakmerőséggel képviselik, hogy minden felszólalásuk erős viharokat támaszt a Házban. És hogy a nemzetiségi kérdés létele, s a nemzetiségi aspirációk erős, folyton fokozódó áramlata erős hatásokkal is van a magyar kedélyekre, az kitűnt épp a miniszterelnök minapi beszéde alkalmával, mikor beszédét a nemzetiségek erélyes rendreutasításával fejezvé be: az egész Ház zajos tetszéssel fogadta kijelentéseit.

Nemzetiségi kérdés tehát van Magyarországon. Nemzetiségi politika is van. De nem a magyar kormánynak, hanem a nemzetiségeknek van ilyen politikájuk. Követik is, ápolják is, terjesztik is. Van rá bizonyosság elég. A legrendszeresebb nemzetiségi agitáció folyik az országban. Agitáció és erős rendszeres cselekvés, mely arra irányul, hogy az ország nemzetiségi lakóiban fokozatosan gyöngítse, és azután végképp elpusztítsa a magyar állameszméhez való ragaszkodást.

Hanem azért a magyar kormánynak még ma sincsen rendszeres, erős alapokra fektetett programszerű nemzetiségi politikája.

Ezalatt pedig terjeszkednek az oláhok, és erősödnek a szászok. Egyre-másra szerzik-veszik a földbirtokokat, s azon fáradoznak, hogy erős és hatalmas középosztályt teremtsenek. Az erdélyi oláh és szász agitáció polipkarjai elérnek már a Királyhágón innen eső részekre is. Magyarországon van még igen sok olyan vidék, melyen az oláhság távol áll az oláh nemzetiségi törekvésektől. Ez a nép jóra való, törekvő, de szegény. Mialatt a magyar kormány egyáltalán semmit sem csinál avégből, hogy ezekben fönntartsa, sőt erősítse a magyar hazafiságot; mialatt a magyar kormányok évtizedeken át csak arra használják ezt a népet, hogy hol erkölcsstelen, hol meg erőszakos hatalmi eszközökkel kormánypárti jelölteket támogassanak szavazataikkal: ez alatt az oláh nemzetiségi agitáció azon fáradozik, hogy ezt a népet is elcsábítsa, s a maga törekvései számára meghódítsa. Könnyű a munkája, mert semmiféle hatalom nem akadályozza, nem ellensúlyozza, de még csak nem is ellenőrzi.

Erős történelmi tanulságok egész tengere van pedig előttünk. Sok történelmi esemény bizonyítja, hogy a nemzetiségi propagandával szemben az engedékenység és a nagylelkűség politikája a leghaszontalanabb és legrosszabb. A nemzetiségi agitációt a nagylelkűség nem fegyverzi le, ellenkezőleg az agitáció vérszemet kap tőle. Így van ez évszázadok óta. A nemzetiségi agitáció a nagylelkűséget gyöngeségnek magyarázza. Az oláh izgatók nem is csinálnak titkot abból, hogy szerintök a magyar államhatalmat a bécsi befolyás fékezi és tartja sakkban. És tényleg a történelem azt bizonyítja, hogy a bécsi hatalom minden erősen válságos időben, a nemzetiségeket sorakoztatta a magyarság ellen.

Ha erélyes nemzetiségi politikát akarunk látni, nézzünk Poroszországba. Ott értenek ehhez a politikához. A magyar kormány okulhatna ezen a példán. Megtanulhatná hogyan kellene a magyarságot erősíteni és a nemzetiségi törekvéseket legyőzni. Előttünk van épp most a porosz nemzetiségi politikának legújabb alkotása. A porosz képviselőház elé most terjesztették be a nyugot-poroszországi és a poseni németiség erősítésére, a német telepítések előmozdítására alkotott 1898-i törvény módosításáról szóló javaslatot. A törvényjavaslat első szakasza kimondja, hogy a kormány rendelkezésére bocsátott alap 200 millió márkáról fölemeltetik 350 millió márkára. A második szakasz pedig úgy intézkedik, hogy a kormánynak újabb 100 millió márkás alap álljon rendelkezésére, hogy a Poroszország nyugati részeiben és Posenben birtokokat vásároljon – természetesen német telepések számára, s hogy e birtokokat a szükséges fölszerelésekkel is elláthassa.

Ez a német telepítési politika.

És mi történik nálunk? Épp ennek az ellenkezője. Nálunk a nemzetiségek vásárolják össze a magyar földbirtokokat potom áron, s a kormány egykedvűen nézi a magyar földbirtok pusztulását és a nemzetiségi célokra gyűjtött oláh meg szász földbirtok szaporodását.

Épp mai lapunkban adtunk hírt arról, hogy a balázsfalvi érsekség megvett 260 000 koronán egy 1670 holdas Bornemisza-féle birtokot. A minap meg közöltük azt, hogy Nagyküüllő megyében a szászok vették meg a Földváry-család birtokát. Alig három hét lefolyása alatt Erdélyben nem kevesebb, mint tizenegy magyar birtok ment át nemzetiségi kézre. E birtokok közt a legkisebb háromszáz holdas.

Hát az Isten szerelméért, hogyan tűrheti ezt a magyar állam? Pedig tűri. Nem avatkozik bele. És amellet, hogy egykedvűen nézi a magyar földnek nemzetiségi kézre való jutását, arról sem gondoskodik, hogy okszerű telepítési politikát teremtsen, s a nemzetiségi vidékeken magyar telepítvényeket alkosson. Történnek ugyan ezen a téren holmi csekélységek. Jobbára kísérletek, amelyek rendszerint nem sikerülnek.

A magyar kormányelnök egyszer azt mondta, hogy a nemzetiségeket az egységes magyar állam hatalmával, tekintélyével és nagy céljaival kell és lehet meghódítani. Igen, de ehhez szükséges, hogy legyen egységes magyar állam, nagy tekintéllyel, nagy hatalommal és nagy célokkal. Ez pedig nincs, és nem is lesz, ha a magyar kormány a nemzetiségi politika dolgában a régi csapáson halad. Előtte a példa. Tanuljon a poroszoktól. Csak akarni és a magyar állam erősítésére kínálkozó eszközöket használni kell. Poroszország használja. Látja is eredményeit.

B

1902 máj. 26

Az Egyetértés a népoktatás államosításának szükségességéről, Halász Ferenc könyve kapcsán¹

Nagyfontosságú, az államélet föltételeit csírájában demonstráló munka jelent meg ma a könyv piacon: Halász Ferenc miniszteri osztálytanácsos műve az állami népoktatásról.

A könyv megjelenése azért fontos, mert az állam egyik előkelő, a népoktatásügy minden részébe beavatott hivatalnokától ered. Hogy az 1867. év óta megtett út minden tekervényét, haladásunk és visszaesésünk valamennyi mozzanatát meglátjuk benne, az tanulságos ránk nézve. Hogy az 1868. évi XXXVIII., a népoktatásról szóló törvénycikk által felkarolt, úgynevezett községi népiskolák helyett szükség volt áttérni az állam egyenes beavatkozására, s megteremteni és különösen az utóbbi hét év alatt, Wlassics minisztersége idején, kifejleszteni az állami elemi iskolákat, a könyv ezt is teljesen érthetővé teszi mindenkire nézve. Ugyancsak belőle nyerünk felvilágosítást arra nézve, hogy mért kellett eleinte a magyar vidékek iskoláinak államosítására, vagy állami úton egészen új iskolák teremtésére törekedni. A magyar fajt akarta mindenekelőtt erősíteni Wlassics, hogy „tartalmával, erejével, mondjuk talán bájával és varázsával végezze a hódító munkát.”

Ezt hát mind megértjük Halász könyvéből. A könyv azonban, mely hivatalos akció erejével és tekintélyével, bizonyára a miniszter tudtával és helybenhagyásával lép föl, többre vállalkozik. Eljöttnek érzi az időt, hogy a magyar állam szembeálljon azokkal a bomlasztó elemekkel, melyek életgyökerén rágódnak. Ezeknek a bomlasztó elemeknek a népoktatási törvény, a magyar nyelv kötelező oktatásáról szóló törvény, a tanítói fizetések kiegészítéséről és a korpótlékokról szóló törvény, a felekezeti önhatóság címén oly jogokat biztosított, melyek a magyar állam hivatását meg nem értett, vagy ellene bármely okból fenekedő nemzetiségeknek ellenünk való harcbaállását tették lehetővé. Statisztikai teljesen megbízható adatokkal mutatja ki a könyv, hogy 3218 felekezeti, nem magyar nyelvű népiskolával a magyar állam érdekeinek megfelelő hazafias és a közéletre kiható népnevelést biztosítani nem lehet.

¹ A cikk címe és lelőhelye: *A magyar állam sebe*. E. 1902. máj. 26; 141. sz.–Halász Ferenc könyvének címe: *Állami népoktatás*. Bp. 1902.

Gróf Apponyi Albert az 1893. évi XXVI. tc. képviselőházi tárgyalásakor megmondta már, hogy „nincs a világon állam, nincs nemzet, a mely eltúrné azt az állapotot, de csak egy napig is, hogy a népiskolák egy része nemcsak nem nevel neki hű állampolgárokat, hanem ellenségeket is nevel neki.”

És a magyar állam, a magyar nemzet mégis tűrte ezeket az állapotokat. Tűrte, hogy szász, oláh, tót, szerb azon a címen, hogy mint társadalmi tényező, a fent idézett törvények oltalma alatt, versenyez velünk az iskolák fenntartásában, tulajdonképpen pedig saját hatósági körében aláassa a magyar állam fundamentumait.

Míg körülöttünk minden életrevaló nemzet izgalmat nem ismerve, hozzálátott a centrifugális elemek elhallgattatásához, sőt mint a porosz, már Bismarck óta, legszigorúbb elfojtásához, addig a mi széthúzó elemeink a magyar állam legcsekélyebb beavatkozására jajveszkelnek, fűhöz-fához fordulnak, hogy az inhumánus magyar állam ellen segítséget hívjanak, s a külföldi kongresszusokon és egyesületekben rokonszenvre találva, diadalérzetükben még ökleiket is mutogassák a magyar állam képviselőinek és adminisztrátorainak.

Elérkezett hát az idő, hogy a magyar állam valóra váltsa gróf Apponyi Albert fent idézett beszédének ama tételét: „Veletek, ha lehet, de ellenetek, ha kell”. Elérkezett az idő, hogy az állam mindenütt, ahol meggyőződik arról, hogy a pusztá ellenőrzés eszközeivel nem tudja elérni az iskola nemzeti jellegének biztosítását, ott feltétlenül lépjen helyébe az iskola-fenntartónak, és ott feltétlenül állítson elemi iskolát.

Nohát ez az idő itt van. Itt van minden anyagi bajaink, minden kiegyezési és kereskedelmi alkudozásaink dacára. Vagyis éppen az alkudozások sikere előmozdításáért a magyar államnak most meg kell mutatnia, hogy úr a saját házában.

Magyarországon a 16 725 elemi iskola között 13 269 hitfelekezeti jellegű. Ezek között magyar nyelvű 7150 vagyis 53,53%. A magyar mellett még más tannyelvű 2989 vagyis 22,38% népiskola, míg 3218 elemi népiskola, vagyis az összesnek 24,09%-a nem magyar tannyelvű. A magyar állam politikájának ezt a 3218 idegen nyelvű iskolát kell immár célpontjává tűzni. A sima elintézés néhány felekezet, köztük főként a gör. keleti román ellenállásán, melyről ijesztő adatokat mond el Halász könyve, megfeneklett. Készek tanítóikat nyomorban hagyni, az iskolát parlagra bocsátani, egyes papok és esperesek ellen, kik a törvény biztosította államsegélyt igénybe vették, fegyelmi úton eljárni, de a magyar állam kulturális szavát meghallani nem voltak hajlandók.

Ha veletek nem lehet, hát ellenetek fogunk eljárni. Mert kell. Mert a magyar állam tovább nem tűri, hogy az ő oltalma alatt, gyakran az ő eszközeivel kigyófajzat nőjön fel, s életét prekáriussá tegye.

Az 1868. évi XXXVIII. tc. számos rendelkezése elavult. Számos más intézkedése eredetileg hiányos volt. Revízióját rég sürgetik a szakkörök. Halász könyve, bár szó szerint ki nem mondja, élő tanúbizonysága annak, hogy a törvény revíziója politikai szükséglet. Ez a meggyőződés mától kezdve rohamosan hódít, s bizonyára egyik fő célpontja lesz állammentő közművelődési politikánknak.

*Iratok az 1902. évi gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus történetéhez*¹

A

1902 máj. 26

*Egykorú hivatalos fordítás a szerb szabadelvű párti sajtó (Branik) a radikálisoknak az 1902. évi gör. kel. szerb kongresszusi választások alkalmával aratott győzelmét kommentáló vezércikkéről*²

ME 1908 – XXXV – 416/748 fasc, (XXIV – 272 – 3085/1902)

Az úgynevezett liberális párt lapja, a „*Branik*” 1902. évi 62. számában a következő *vezércikket hozta*:

A radikális párt organuma a „*Zásztava*” annyira van a kongresszusi választások állítólagos győzelmével, hogy aki nem ismeri a szerb viszonyokat, s e lapnak a taktikáját, és perfid politikáját, még azt hinné, hogy a szerb nép nagy része elítélte a szerb szabadelvű párt (a „*Branik*”-párt) működését és magatartását, s a radikálisoknak adott igazat. Aki azonban nálunk, szerbeknél a radikalizmust s azon egyéneket ismeri, akik azt most képviselik, egy pillanatra sem fogja magát elámíttatni a külső eredmény által, hanem igazi értékére tudni

¹A több mint félévtizeden át tartó bonyodalmak után, 1902 június 8-ára végre összehívták a szerb egyházi nemzeti kongresszust. A kongresszus eredményes működését a kormány és a vezető szerb pártok: a radikálisok és a horvátországi önálló szerb párt közötti kompromisszum tette lehetővé. A kormány lemondott az egységes szabályzat erőszakolásáról, s beleegyezett abba, hogy a kongresszus a szerb egyházi önkormányzat elintézetlen ügyeit tárgyalja (számadások, költségvetések, választmányok megválasztása, tisztségek betöltése, fontos iskolai és egyéb szabályzatok alkotása), a szerb pártok viszont elhatározták, hogy a kongresszuson nem hozzák fel sérelmeiket, és nem tárgyalják a Branković-ügyet. A kongresszus királyi biztosul az eddig szerepelt Nikolics Fedor elejtésével Tallián Béla képviselőházi alelnököt nevezték ki, ezzel is jelezve, hogy a kormányzat felhagyott régi kongresszusi politikájával. A kongresszusra a szerb pártok alaposan felkészültek, legtöbbjük részletes önkormányzati programmal fordult a választókhoz. Ezek a pártok a radikális kispolgárságra és polgári értelmiségre támaszkodtak, s programjukban a régi közjogi sérelmi politika mellőzésével a népnek és a világi elemeknek a fokozottabb befolyását sürgetik a szerb egyházi önkormányzat irányításában. Velük szemben a főpapság pártja, az ún. mérsékelt autonomista párt minden befolyását elvesztette. A liberálisok is kiszorultak a szerb politika irányításából, a közjogi sérelmi politika kielezésével, a kormány elleni heves támadásokkal igyekeztek maguknak híveket szerezni, nem sok eredménnyel. A radikálisok nagyarányú választási győzelme azt a tényt juttatta kifejezésre, hogy a szerb nép egyházi önkormányzata ügyeinek rendezését és az autonómia normális működésének biztosítását látja pillanatnyilag a szerb politika legfőbb feladatának. A választások eredményeképp a kongresszusnak 37 radikális, 19 önálló párti, 11 mérsékelt autonomista, 5 liberális és 3 párton kívüli tagja lett. Ez a kongresszus végül abban is különbözik az előzőktől, hogy az utolsó ülési napon – 1902 július 19-én – hozott sérelmi határozata ez alkalommal nem a sérelmek összegezésével, hanem a görögkeleti szerb nemzeti egyházi önkormányzat elleni állami beavatkozás kivédése elvi feltételeivel foglalkozik. Megállapítva, hogy a görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus belső, törvényhozói működéséhez nemcsak a kongresszus egyes autonóm közegei hatáskörének megállapítása, hanem az is szükséges, hogy „legpontosabban megállapíttassék az állami felügyeletnek hatásköre is.” – Ezt az állami felügyeleti hatáskört az 1902. évi gör. kel. szerb kongresszusi emlékirat (sérelmi határozat) az intézmények, alapítványok stb. vonalán is mérsékelni kívánta. A kongresszus időszakában és a továbbiakban megjelenő miniszteri rendeletek ezzel szemben éppen az ellenkező törekvést mutatják. Így a *Tököli Száváról* elnevezett budapesti szerb nevelőintézet (*Tekelijanum*) és alapjának kezelésére vonatkozó 1902. évi s még inkább az 1904. évi rendeletek (*Rend. Tára* 1902. I. 520–537., ill. *Uo.* 1904. 1325–1352. l.; l. *Iratok* IV. köt.) szemléltetően mutatják az állami felügyelet hatáskörének előnyomulását.

²A hivatalos fordító közlése szerint a cikk a *Branik* 1902. máj. 25-i 62. számában jelent meg „Kiszolgáltatják-e a magyar kormánynak az egyházat és az autonómiát?” címmel.

fogja azt leszállítani. Ne higgye tehát a „Zásztava”, hogy mindenki elhiszi, amit ő világgá kürtöl; mivel ez ellenkeznék csakugyan az ép elmével. Ezt azonnal be fogjuk bizonyítani:

Az egész radikális program nem egyéb nagy árulásnál, a nemzeti jogok, nemzeti szerzemények, a gör. kel. egyház s intézményei ellen.

S ez a program a választáskor mégis győzelmet aratott! Csak néhány pontot említünk fel e programból, és kérjük:

1. Tudták-e a radikális választók, hogy ez a radikális program a gör. kel. vallású szerb nép számára nem *kér egész autonómiát*, hanem csak *felet*, mégpedig a gyengébb felét, az egyház külső kormányzatát kívánja, ám a felekezeti szabadságát, a gör. kel. egyház önállóságát és függetlenségét nem is kéri. Ezt az államra s az ő jó akaratára bízva, *tehát épp az egyházat ejti el, mert nem is említi*. Ki adja és árulja el tehát a magyaroknak a görögkeleti egyházat: a liberálisok-e (a branikisták) – miként ezt a radikális kortések hangoztatták – vagy maga a radikális program?

2. Tudták-e az elámitott radikális választók, hogy e pártnak vezetői a programjukban ezt a *másik felerészt is* átengedték a kormánynak akkor, amikor azt mondták, hogy csak az állami törvények „*szerint*” hozhatunk (alkothatunk) autonóm szabályrendeleteket? Hiszen ily formán ezek az „*állami törvények*” *darabonként szakíthatnának a mi autonómiánkból*, (szétszakíthatnák), úgyhogy utoljára csak a „*farka*” maradna meg nekünk, s ezen áruló radikális programhoz képest e „*farkkal*” is meg kellene elégednünk!

3. Tudták-e ezek a szerencsétlen radikális választók, mi áll a radikális program II. pontjában, amely szerint a katolikus állami hatalom oktrojált rendelkezések útján egyházunk kánoni rendelkezéseit módosíthatná? Tehát reformokat hozhatna be a gör. kel. egyházba!

4. Megmagyarázta-e nekik valaki hüen és igazán a VIII. pont fontosságát és jelentőségét, mely szerint az állami hatalomnak alkalom nyújtatik, s megadatik a lehetőség, hogy a dályai uradalmat magához vegye, s a pátriárkából, a püspökökből, s talán az alsóbb klérusból is állami hivatalnokokat gyúrjon?

5. Tudják-e ezek a félrevezetett választók, hogy ez a program az önrendelkezési jogot az autonómia ügyeiben elejti, s az állami hatalomnak engedi azt át úgy, hogy a magyar kormány bátran rendelkezhetik a szerb nemzeti jószágokkal és alapokkal. Eladhat még holmi „cement”-et³ anélkül hogy a kongresszust, a szerb népet vagy valamelyik autonómiai hatóságot megkérdeznék? Ezzel a kormány minden erőszakossága a múltra és a jövőre nézve szankcionáltatik! Elképzelhető-e ennél nagyobb árulás? S kiről mondhatni el – a radikálisokról vagy a liberálisokról-e –, hogy a szerb egyházat s a nemzeti alapokat a magyaroknak eladták?

6. Tudták-e azok a jószágos radikális választók, hogy a radikális program – mely sok fölösleges dolgot felsorol – *nem kívánja* a patriarkátus s az eparchiák adminisztrátora kineveztetésének megszüntetését, hanem ezen felette fontos kérdés fölött csak úgy könnyedén átsiklik.

7. Tudták-e azok a szegény radikális választók, hogy a radikálisok programjában az autonómiánkon ejtett számtalan és hallatlan sérelmeknek *feltétlen* eltávolítása benn nem foglaltatik, hanem az a magyar kormányra bízatik olyképp, hogy ha akarja megteszi, ha pedig nem, minden a régiben marad.

8. Gondolhattak-e a szegény radikális választók arra, hogy a magyar kormányra vagy egyáltalában a politikai hatóságra bízatik annak megítélése: mennyiben lépte túl a maga hatáskörét valamely autonóm hatóságunk! S hogy ehhez képest mindenkor és minden időben közbeléphet, s beavatkozhatik, nemcsak a legfelsőbb hatóság, hanem az eparchiális hatóság s az egyházi község működésébe, s azt mondhatja: *Megállj – túllépted a hatáskörödet!* Tudták-e a választók hogy ehhez képest a politikai hatóság kiküldheti a *saját megbízottját* (biztosát) az egyházi gyülekezet és az egyházi választmány ülésére annak ellenőrzése végett, hogy valaki

³ Utalás a „beocsini cement-ügy-re. (L. Iratok III. 5. sz. irat.)

nem lépi-e túl működése korlátait? S ha észrevenné azt, hatalmának erejénél fogva a szónoktól megvonhatná a szót!

Sejthették-e a választók, hogy a radikális program által az abban foglalt rendelkezésekhez képest az összes autonóm hatóságaink a politikai és állami hatalomnak vannak kiszolgáltatva, s azokat eszköznek használhatják fel a saját céljaikra?

Amióta a mi autonómiánk fennáll – s ennek, több mint kétszáz éve – a radikális programban foglaltaknál árulóbb elvek nem kerültek még soha felszínre, sem a hierarchia, sem a nép emberei részéről.

S ha mindezekhez még hozzávesszük az ármánykodásokat, fenyegetőzéseket, amikkel a mostani választás alkalmával a radikálisok éltek, akkor a radikális vezérférfiaknak legkevésbé van okuk az eredménnyel kérkedni, s a választás eredményét nem nevezhetik a nép szabad akarata kifejezésének és nyilvánulásának, *hanem egy példátlan falsificatumnak*, amelyhez hasonló a nép képviselőjének történetében nem fordul elő!

Hogy programjuk áruló tartalmát elrejtse, s a választók figyelmét attól elterelje, a radikálisok a választás alkalmával a legnagyobb hajsztát indították a liberálisokra, a legsúlyosabb rágalommal illetve őket: hogy az egyházat, iskolát és az alapokat eladták, s a magyaroknak pénzért kiszolgáltatták! Tessenék elővenni a radikális programot, abból meggyőződhetni: ki cselekedte azt meg.

Szokolovits 1902. V/26.

B

[1902 jún. 8–júl. 19]

*Az 1902. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus ülései jegyzőkönyvének kivonata*¹

ME 1908 – XXXV – 416/748 fasc, (1080 – 2339/1903)

Kivonatos fordítás szerbből hivatalos nyelvre

Ad No 1080/903. M. E.

Kivonat

az 1902 évi június hó 8. (május hó 26.) napjára, Karlócára összehívott *szerb egyházi kongresszusnak ülései jegyzőkönyvéből.*

Megnyitó ülés (Jun. 8.) Elnöklő *Brankovics pátriárka*² a megnyitó ülésen üdvözölvén a kongresszusi tagokat, küldöttséget meneszt *Tallián Béla kir. biztosért*,² aki megjelenvén, a kinevezésére vonatkozó dekrétum felolvasása után a pátriárka által üdvözöltetik.

A kir. biztos által történt megnyitás után elnök a megbízólevelek átadására hívja fel a kongresszus tagjait. Előzőleg azonban dr. *Kraszojevics* György képviselő kijelenti, hogy a *legfelsőbb leirat hiteles szövegének nem a magyart, hanem a szerb szöveget* (fordítást) fogadja el², miután a kongresszusnak hivatalos nyelve a szerb. (96. C.)

Első (I.) ülés Junius 12-én. A megnyitó ülés jegyzőkönyvének felolvasása és hitelesítése után a *verificationalis bizottság* jelentése terjesztetik elő. Negyvennyolc (48) mandátum igazolása után *Brankovics* elnök *megalakulásra*² hívja fel a kongresszust. *Dr. Kraszojevics* György 53 szavazattal *kongresszusi alelnöknek*² választatik meg. *Dumcsa* Jenő 16 szavazatot kapott. Az összes szavazati lapok száma 69. Ezután 4 *jegyző*² választatott meg.

¹ A kivonat – mint ezt az iratból is kitűnik. – Szokolovits miniszterelnökségi fordító munkája.

² Piros ceruzával aláhúzva.

A „Te Deum” után az ülés újból megnyitván, Brankovics pátriárka-elnök közli, hogy Tallián kir. biztosnak közölni valója lévén a kongresszussal, küldöttség kérje fel a megjelenésre. A kir. biztos megjelenvén, „közléseit” felolvassa magyar nyelven, majd ugyanaz szerb nyelven olvastatik fel a pátriárka titkára² által. A kir. biztos beleegyezése folytán az előadott közlés kinyomatik, s a képviselők között szétosztatik.

Dr. Kraszojevics alelnök indítványára a király Őfelségéhez *lojalitási felirat*² határozottatott intézteni. (97. C.)

II. ülés (Június 13)

Megválasztatik a *felirati bizottság*. Az *igazoló bizottság előadója*² referál a megtámadott kifogásolt mandátumok tárgyában. 16 választás támadtatott meg. (98. C.)

III. ülés (Június 14)

Folytattatik az *igazoló bizottsági előadó*² referálása. (99. C.)

IV. ülés (Június 18)

*Igazoló bizottsági*² jelentés tárgyalása. (100. C.)

V. ülés (Június 19)

Előterjesztés az egyes bizottságok megválasztása² iránt. (107. C.)

VI. ülés (Június 20)

Elnök bejelenti hogy a lojalitási *felirat*² szerkesztésére kiküldött bizottság *többségi*² bizottságra és kisebbségi bizottságra oszlott meg. A *többségi bizottság előadója* Dr. Miladinovics, a *kisebbségé pedig Mandrovics*.² A pátriárka előterjesztése az egyes (6) bizottságok megalakulásáról. A felirati bizottság elnöke: Dr. Mihajlovics M. (140. C.)

VII. ülés (Június 21)

Az ülés megnyitása után Dr. Miladinovics kijelenti, hogy a *felirati bizottság*² többségének nem ő az előadója, hanem dr. Radivojevics-Vacsics J. A jegyzők felolvassák a két felirati tervezet javaslatot. (196. C.)

VIII. ülés (Június 22)

Az általános *felirati vita*². A többség feliratára szavazott 57 képviselő. A részletes vita kezdetét veszi. (162. C.)

IX. ülés (Június 24)

Előterjesztetik és felolvastatik a kongresszusi választmány jelentése az 1890., 1891. és 1892. évi működéséről. (197. C.)

X. ülés (június 24-én délután)

Tárgyalás a kongr. választmány jelentése fölött (167. C.)

XI. ülés (Június 25)

A tárgyalás folytatása a kongr. választmány jelentéséről. Az elnöklő alelnök bejelenti, hogy a kongresszus felirata holnap (Június 26-án) fog a kir. biztosnak átadatni. (169. C.)

XII. ülés (Június 26)

A beadványok felolvasása után a kongresszuson megjelent *Tallián kir. biztosnak*² átadatik a király Ő Felségéhez intézett lojalitási *felirat*.² – Megválasztatik egy 15 tagú bizottság a sürgős indítványok tanulmányozása végett. (179. C.)

XIII. ülés (Június 27)

A nagyszámú beadványok előterjesztése után megválasztatik a *kongresszusi választmány*². – Dr. Mihajlovics szóba hozza a felirat magyar nyelvű aláírásának ügyét. (232. C.)

XIV. ülés (Június 30)

A beérkezett kérvények felolvasása után *iskolai előadói állások*² betöltésének kérdése kerül napi rendre. (236. C.)

XV. ülés (Július 1)

Előterjesztések *egyházgyülekezeti*² ügyekben. Nikolájevics megválasztott kongr. választmányi tag lemond ezen tagságról. – A szerb nemzeti iskolai tanácsnak jelentése kerül tárgyalás alá. (251. C.)

XVI. ülés (Július 2)

A beadványok bejelentése után, *az iskolai tanács 1890. évtől 1901 évig terjedő működésének*² jelentéséről foly a vita. (293. C.)

XVII. ülés (Július 3)

A beadványok felolvasása után, a különböző indítványok fölött történik meg a szavazás, a többi között elfogadott azon indítvány fölött is: *intézzék a kongresszus a magyar országgyűléshez s a magyar kormányhoz felterjesztést, hogy az 1868. évi magyar iskolai törvény (38. t. cz.) a volt magyar katonai határőrvidéken is bevezetessék.*² (294. C.)

XVIII. ülés (Július 4)

Különböző indítványok betérjesztése után két rendes congr. választmányi tag (leköszönés folytán üresedett meg) és egy helyettesi tag választása ejtetik meg. (356. C.)

XIX. ülés (Július 8)

Az 1902 évi költségvetés előterjesztése. (357. C.)

XX. ülés (Július 9)

Tömerdek számos beadványnak (a mai ülésre is 20 db. érkezett) bejelentése után, *sürgős indítványok*² fölött történik szavazás, s a következő ülések napirendje állapíttatik meg.

XXI. ülés (Július 9. délután)

*A költségvetés részletes vitája.*² (403. C.)

XXII. ülés (Július 10)

Kérvények betérjesztése után *régi vallási járulékok leírása*² iránt Mihajlovics M. képviselő sürgős indítványt terjeszt elő. A költségvetési vita folytatása. (419. C.)

XXIII. ülés (július 10. délután)

Néhány képviselő igazolási ügye. (420. C.)

XXIV. ülés (Július 11)

Igazolási ügyek tárgyalása és szavazás. (421. C.)

XXV. ülés (Július 11. délután)

Napirenden van a verifikálási ügyek folytatása; majd a *költségvetési vita*² folytatatik. (426. C.)

XXVI. ülés (Július 14)

A kongresszushoz érkezett kérvények (26 db) bejelentése után Ježemics képviselő interpellációt intéz az elnökhöz: fog-e a *gravaminalis felterjesztés*² még a jelen ülésszak alatt a kongresszusnak tárgyalás végett előterjesztetni, s miképp fog a kongresszus annak szövegéről tudomást szerezni, mielőtt az napirendre kitzüzetnék? Elnöklő Kraszojevics alelnök kijelenti, hogy a felirati bizottság az ő megalakulását még nem jelentette be neki. Folytatatik a *költségvetési*² vita. (453. C.)

XXVII. ülés (Július 14)

A kolostori *költségvetési*² vita. (464. C.)

XXVIII. ülés (július 15)

A kérvénybizottság előadója a kongresszushoz érkezett egyes *kérvényekről*² referál. (475. C.)

XXIX. ülés (Július 15. délután)²

A beadványok bejelentése után a *költségvetési*² vita folytatatik. – Elnök bejelenti, hogy a *gravaminalis felterjesztés*² iránti bizottság megalakult, elnökévé Mihajlovics M. képviselőt, előadóvá pedig Dr. Medákovics Gy. képviselőt választván meg. (Ez utóbbi az előadói tisztet nem fogadja el. [498. C] Ezen ülésen dr. *Szekulics*² Lázár, az eddigi titkár, egyhangúlag nemz. egyh. titkárrá választatott.)

XXX. ülés (Július 16)

Tallián kir. biztos küldöttség által meghíva és kísérve, a congressuson megjelen, s megteszi „közléseit”, melyek titkára által *szerb nyelven*² is felolvastattak. (499. C.)

XXXI. ülés (Július 16. délután)

Az igazoló bizottság előterjesztése a nagykikindai választási ügyben. (512. C.)

XXXII. ülés (Július 17)

A beadványok betérjesztése után folytatatik a *költségvetési*² vita.

Majd a *Tallián* kir. biztos által a *lojalitási felirat*² átadása alkalmából adott válasza fölött veszi kezdetét a tárgyalás. (513. C.)

*XXXIII. ülés (nem létezik, lásd az ./alatti „Észrevételt”).*²

XXXIV. ülés (Július 17. délután)

A beadványok bejelentése után, egy megüresedett kongr. választmányi tagsági hely és egy helyettesi tag választására, illetve betöltésére kerül a sor. Helyettes tagul Dr. Miletics Szlávkó

(a néhai Miletics Szvetozár fia) választatik meg szavazattöbbséggel. – A kérvénybizottság előterjesztései következnek. (520. C.)

XXXV. ülés (Július 18)

A beadványok előterjesztése után sürgős indítványok kerülnek napirendre, majd a zombori képviselői mandátumok igazolási ügye következik (534. C.)

XXXVI. ülés (Július 18. délután)

Napi renden van az iskolai főelőadónak megválasztása: főelőadóul megválasztatik 36 szavazattal *Popovics*² György tanár. Majd *egyházmegyei iskolai előadók*² választása ejtetik meg. – A pénzügyi bizottság jelentésének tárgyalása *bizonyos számadási*² ügyekben. (538. C.)

XXXVII. ülés (Július 19)

A napi rend bizottság előadójának indítványára a „*gravaminális felterjesztés*”² vétetik tárgyalás alá. (A gravaminális felterjesztés csatolva van.) (542. C.)

XXXVIII. ülés (Július hó 19-én délután)

Napi renden van: a beérkezett kérvények elintézése. – Dr. Kraszojevics alelnök kijelenti, hogy a kongresszus ezúttal „rengeteg” munkáját befejezte, erről *Tallián* kir. biztost küldött-ségileg kéri értesíteni. A kir. biztos a kongresszuson megjelenvén, a kongresszust a kellő elismerés nyilvánítása mellett elnapolja. (610. C.)

Kiv. Szokolovits 1903 V/27.

C

1902 jún. 13

*Tallián Béla, az 1902. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a kongresszus megnyitásáról*¹

ME 1908 – XXXV – 416/748 fasc, [1902 – XXIV – 272 (2316)]

A gör. kel. szerb. nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosa
5 szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Ur!
Kegyelmes Uram!

A görög keleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus, valamint a zsinathoz királyi biztosi minőségben kiküldetvén, van szerencsém *eddig működésemről*² jelentésemet a következőkben előterjeszteni.

Folyó hó 7-én tartózkodási helyemről útra kelvén, ugyanaznap délután ½5 órakor Karló-cára érkeztem és ott – miután útközben Szabadka és Újvidék városok törvényhatóságainak élén az illető főispán urak által üdvözölttem – a megállapított szertartási rend szerint fogadtattam.

¹ Az irathoz I. mellékelve, a királyi biztos 1902 jún. 8-án mondott rövid megnyitó beszédét, valamint a kongresszus megalakulása után, 1902 jún. 12-én elmondott beszéde szövegét.

² Zöld ceruzával aláhúzva.

A szertartási rend szerint megtartottam bevonulásomat Karlócára, hol lakásom bejárata előtt a püspöki kar élén a gör. kel. szerb metropolita-pátriárka üdvözölt; közvetlenül megérkeztem után fogadtam a különböző küldöttségeket, ezek között a szomszédos Újvidék város törvényhatóságáét is.

Másnap, június hó 8-án, az egybegyűlt kongresszusi tagok meghívására, az előírt szertartások szem előtt tartásával a kongresszusi ülésteremben megjelentem, s miután legkegyelmesebb királyi okiratomat titkárom magyar nyelven, a nemzeti-egyházi titkár pedig szerb nyelven felolvasta, a gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszust az 1. alatt tisztelettel idecsatolt és magyar nyelven tartott beszédemmel megnyitottam, mely beszéd hiteles szerb fordításban is felolvasatott. A pátriárka által mondott rövid üdvözlő beszéd után a kongresszust elhagytam.

Távoztom után a kongresszus, ez alkalommal azonban sokkal enyhébb formában, megtette a szokásos tiltakozást az ellen, hogy a kongresszus magyar nyelven nyitott meg, s kimondotta, hogy az általam elmondott beszédnek szerb fordítását veszi hiteles szövegnek, s azt veszi fel a jegyzőkönyvbe. Azután megválasztotta az igazoló bizottságot, mely működését haladéktalanul megkezdvén, azt folyó hó 11-én befejezte, úgyhogy az alakuló ülés június, hó 12-ére kitűzhető volt és kitűzetett. Az alakuló ülés e napon megtartatván, abban miután küldöttségileg meghívattam, megjelentem, és a részemre adott utasítás 6. pontja alapján közléseimet a kongresszushoz megtettem.

Az erre vonatkozó magyar nyelven mondott és később szerb nyelven is fölolvast beszédemet 2. alatt van szerencsém tisztelettel bemutatni.

A gör. kel. szerb zsinatot pedig folyó hó 9-én nyitottam meg a 3. alatt tisztelettel csatolt, magyar nyelvű beszédemmel, melyre a pátriárka a 4. alatt eredetben és magyar fordításban csatolt beszéddel válaszolt. A közönség távozta után megtettem a zsinathoz a részemre adott utasításban foglaltakhoz képest a szükséges közléseket arra nézve, hogy a zsinati tárgysorozatban 10., 24., 25., 46. és 2. pont alatt felvett ügyek a napirendről levétettek.

Az ezen közléseket tartalmazó beszédemet szintén 3. alatti melléklet tartalmazza. Ezután a zsinat ülése bezárattott, és az érdemleges ülések megkezdése a „Veni Sancte” megtartása utáni időre halasztatott. Ez az istentisztelet tegnap tartatott meg az előírt szabályszerűségekkel, mielőtt a kongresszus első érdemleges ülésében megjelentem, és 2. alatt bemutatott beszédemet elmondtam.

A kongresszus eddigi működésére nézve, valamint a kilátások tekintetében csak kedvezőt jelenthetek.

A kongresszusban képviselt pártok számaránya, vagyis 37 radikális, 19 horvátországi független, 11 klerikális, 5 „Branik”-párti liberális és 3 párton kívüli kevesebb nehézséget okozott eddig, a kongresszust megelőzőleg velük folytatott tárgyalások után, sem mint azt sokan előre gondolták.

Ezen fent írt arány a választási eredmény, amelyre nézve meg kell jegyeznem, hogy a verificationális bizottság a radikális és horvátországi függetlenségi pártok egyikéből sem javasolt megtámadott mandátumnak megsemmisítését, – s a 10 ilyenre ajánlott mandátum a liberális, klerikális és pártonkívüliek között oszlik csak meg.

Érintkezést kerestem és találtam a kongresszus többségét képviselő két párttal, és azon meggyőződésre jutottam, hogy mindkét párt egyetértve, az eredményes működésre és a békés, higgadt tárgyalásra hajlandó.

75 mandátum közül 27 lett megtámadva, ezekből 16 vegyes radikális és mérsékelt, az igazoló bizottság által igazolásra hozatott javaslatba, és igazoltatott is. 10-re nézve a választás megsemmisítése, 1 mandátumra nézve a vizsgálat elrendelése javasoltatott.

Az ezen két utóbbi javaslat után ma tárgyalásra került 3 mandátumból azonban egy (a klerikális Csamprag István mandátuma) igazoltatott, kettő pedig (Popovics V. Istváné és Kosztics Lázáré) megsemmisítettett. A többi még fennmaradó javaslatok holnap fognak tárgyal-

tatni a plénumban, és valószínű, hogy egyik-másik mandátum a megsemmisítést szintén elkerüli.

A verificationális eljárás befejezte után a felirati vita fog elővételni, s ezen vita előkészítésére egy 15 tagú bizottság választott.

A kongresszus napirendjére vonatkozólag sikerült a vezető pártokat Excellenciád szándékainak megfelelően oly napirend megállapítására megnyerni, amely bizonyoságot lesz hivatva tenni arról, hogy a kongresszus a rendelkezésre álló, aránylag rövid idő alatt, lehető érdemleges munkát fog végezhetni.

A kongresszusi választmány megválasztása a jelenlegi kongresszusi választmány jelentéseinek elbírálása után fog napirendre tűzteni.

A választmány összeállítása tekintetében a vezető pártoktól már nyertem annyi ígéretet, hogy a választmányba a tagokat lehetőleg az összes pártok számaránya szerint fogják megválasztani s határozottan megígérték, hogy a kongresszusi választmányba a pátriárka személyes ellenségei közül senkit sem fognak bejuttatni; egyúttal azonban azt is hangsúlyozták, hogy közöttük semmi személyes ellenségeskedés nem lesz, eddigi eljárásukban őket a pártok eddigi helyzetéből kifolyó érvényesülhetés vezette.

A magam részéről hajlandó vagyok ígéreteiknek hitelt adni, mert magatartásuk és fellépésük nyílnak látszik; csak azt nem tudom, hogy kivihető lesz-e náluk, amit már megkíséreltem, hogy a kongresszusi választmányban a kisebbségnek lehető kedvező számarány biztosítsék. Ez ugyanis, összevéve a klerikálisokat, a Branik-pártiakat és pártonkívülieket, a verifikálás befejezte után, 13–14 mandátumnál alig fog többel bírni, különben is heterogén elemekből alakult.

A kongresszusi választmányban ugyanis a pártok számaránya szerint 8–9 képviselőre esnék egy egy tagsági hely, és így a klerikálisok egy helyre feltétlenül számolhatnak, a kisebbség másik része azonban, úgy mint a Branik-pártiak és a pártonkívüliek, összevéve sem érik el a nyolcat, s így kérdéses, hogy sikerül-e részükre is egy rendes tagságot biztosítani.

A kongresszus holnap még a verificatióval fog foglalkozni, azután megválasztja a kisebb kongresszusi előkészítő bizottságokat, s miután vasárnap, hétfőn és kedden a görögkeleti pünkösdi ünnepek vannak, legközelebbi érdemleges ülését csak szerdán folytathatja. E három napra magánügyeimben magam is távol leszek, azonban kedden este ide ismét visszatérek. –

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karlóca, 1902. június hó 13

Tallián Béla s. k.

D

1902 jún. 13

Tallián Béla királyi biztos levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz a Brankovics pátriárka által jogosulatlanul felvett összegekre vonatkozó adatok megküldése tárgyában

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc, [1902 – XXIV – 272(2331)]

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosa

5 szám

902

Kegyelmes Uram!

A radikális párttal folytatott tárgyalások fonalán felmerült kérdések egyike a metropolita-pátriárka által el nem számolt, vagy jogtalanul felvett összegeknek s ezek kamatainak megtérítési kötelezettsége is. Miután ezekre vonatkozólag adatok nem állanak rendelkezésemre, amelyekre pedig az ügy sima elintézése érdekében feltétlen szükségem van, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék nekem vagy az ez irányban megtett feljelentések másolatait megküldetni, vagy ezekből a pátriárka visszafizetési kötelezettségeire vonatkozó adatokat kiíratni, s mielőbb hozzám juttatni.

Midőn még arra kérem Nagyméltóságodat, hogy ezt saját kezemhez címeztetni kegyeskedjék, kiváló és őszinte tisztelettel vagyok feltétlen tisztelő híve

Karlóca, 1902. évi június hó 13-án

Tallián Béla s. k.
kir. biztos

E

1902 jún. 19

Széll Kálmán miniszterelnök válasza Tallián Béla királyi biztosnak a Brankovics pátriárkával kapcsolatos ügyek intézése tárgyában

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc, [1902 – XXIV – 272 (2331)]
(Gépelte fogalmazvány.)

Magyar királyi miniszterelnök

Nagyméltóságú Királyi Biztos Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak 5/1902 szám alatt kelt levelére, melyben tudatja, hogy a radikális párttal folytatott tárgyalások folyamán felmerült az is, hogy a pátriárka által el nem számolt vagy jogtalanul felvett összegek és azok kamatai térítessenek általa meg, és egyben kéri Nagyméltóságod, hogy az ezen ügyben keletkezett panaszokat, vagy azok másolatát, esetleg a pátriárka visszafizetési kötelezettségére vonatkozó adatokat bocsátanám rendelkezésére, értesítem Nagyméltóságodat, hogy dr. Grujics János, de főképp Zmejanovics püspök panasza folytán fordultak meg előttem oly vádak, amelyek szerint a pátriárka bizonyos összegeknek el nem számolásával, vagy szabálytalan elszámolásával illettetett.

Sőt, ezen ügyben, úgy a püspöki zsinat, mint a kongresszusi választmány összes eljárása és határozatai illetékesség hiánya miatt megsemmisítették.

Ezen előzményeknek azon érintkezésekbe, amelyeket N[agy]m[éltóság]od folytat, bevonása *nem kívánatos*, mert a bevezetésileg említett Zmejánovics féle panasz tárgyában a kongresszusi választmány által megejtett vizsgálat egyoldalú, felületes, a tényállást nem derítette kellően fel, és így sem a fennforgott, sem a felújított ilyenmű vádak elbírálására szilárd alapot nem nyújt.

Megjegyzem azonban, hogy az előttem megfordult vádatat úgy a pátriárka, mint Joanovics Pál min. titkár kimerítően és alaposan ismerik.

Ezek előrebocsájtása után a Nagyméltóságod által kért adatok megküldésétől el kell tekintenem.

Miután a számadások átvizsgálása és véglegzése a kongresszus hatásköréből nem vonhatók el; kérem Nagyméltóságodat, hogy a pátriárka terhére nehezményezni szándékolt tétel megbeszélése alkalmával a kongresszus eredményes működésének biztosabbá tétele és *a pátriárka tekintélyének általam is óhajtott megvédése érdekében* is csak oly módon érintse e kérdést, hogy még a látszata is ki legyen zárva annak, mintha a kormány a számadások helyessége, vagyis olyan kérdésben, amelyben kellően nem tájékozott, a pátriárkával szolidáris.

A végső határ ameddig Nagyméltóságod ismert óvatosságával elmehet, annak biztosítása, hogy az esetleg kifogás alá eső tételek, a személyeskedést kerülő kritika és polémia mellőzésével egyszerűen nehezményeztessenek, nehogy a kérdés elmérgesítése a kongresszus tárgyalásainak menetét lehetetlenítse.

Ennél messzebb menő jóakarát nem volna a kormány részéről tanácsos már az ügy kényes természete miatt sem, de kerülendő azért is, mert az a kedélyeknek Nagyméltóságod által eddig szerencsésen mérsékelt hangulatát nem fokozná, hanem viharossá tenné.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi június hó 19-én

Széll s. k.

F

1902 jún. 21

Tallián Béla királyi biztos jelentése az 1902. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus második hetének eseményeiről

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc. [(1902 – XXIV – 272 (2432))]

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosa 7/902 szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

A szerb nemzeti-egyházi kongresszus *második hetének működéséről* következőkben vélem szükségesnek Nagyméltóságodat tájékoztatni.

A görög nem egyesült pünkösdi ünnepek folytán, a kongresszus tevékenységét szerdán vette fel ismét, és e napon, valamint folytatólag csütörtökön a megtámadott megbízólevelek fölötti vitáskodást gyakorolta.

Csütörtöki ülésében befejezván ez irányú teendőit, jelenleg a kongresszus tagjainak száma és a mandátumok állása következő.

Verificáltatott 37 radikális, 18 horvát függetlenségi, 7 konzervatív, 2 liberális, 3 pártonkívüli; vizsgálat rendeltetett el a beadott panaszok folytán egy konzervatív és egy liberális

választásra nézve; megsemmisítettett, tehát új választás alá esik, egy horvát függetlenségi, és pedig nagykikindai kerületben: három liberális, és pedig mindkét ópóznai és egy nagybecskereki kerületben; egy konzervatív, zombori kerületben, és egy pártonkívüli, szintén zombori kerületben.

A csütörtöki ülésben egyúttal megválasztottak: az állandó igazoló választmány és a pénzügyi, zárszámadási, napirendi, felirati, kérvényi és költségvetési albizottságok, melyek működésüket megalakulásuk után azonnal megkezdik, s ennek eredményéhez képest fognak az ügyek a kongresszus plénuma elé jönni tárgyalás végett.

A felirati bizottság csütörtökön befejezván munkáját, tegnap, pénteken előterjesztette felirati javaslatát, amelynek kinyomatása és megvitatásának szombaton leendő megkezdése határozottatott el; e vita előreláthatólag 2–3 ülést vehet igénybe, mivel a horvát függetlenségi párt gravaminális jellegű kisebbségi javaslatát is be fogja terjeszteni. Ha a radikális többség által készített felirati tervezetnek 1–2 passzusát sikerül enyhíteni, és a püspöki kar által felvetett kívánságot is bevéteni, úgy a horvát függetlenségi párt erős kisebbségben marad gravaminális javaslatával.

A pénteki ülés a következő napirendben állapodott meg:

- I. felirati vita,
- II. kongresszusi választmány jelentése,
- III. metr. iskolai tanács jelentése,
- IV. IV. választások.

Bírom azonban ígéretét a radikális párt vezetőségének, hogy amennyiben a 21 éves hátralékos számadásokról, amennyit a zárszámadási albizottság fel tud dolgozni a választásokig, ezek a választások előtt lesznek a napirendben beékelve, és ott tárgyalva.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Kelt Karlócán, 1902. június 21-én

Tallián Béla s. k.
kir. biztos

G

1902 jún. 24

Az 1902. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus hódoló felirata az uralkodóhoz¹

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc, (272 – 2693/1902)
(Tisztázat, szerb-magyar párhuzamos szöveggel.)

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

Felségednek 1902. évi március hó 5-én kelt legfelsőbb engedélyével egybehívott görög-keleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus f. évi május hó 26-án (június 8-án) Karlócán egybeült. És mihelyt megalakult, mint a karlócai metropoliában lakó szerb népnek képviselője, legelsőbben is egyhangúlag elhatározta, hogy Császári és Apostoli Királyi Felséged és legfelsőbb uralkodójára iránti törhetlen hűségének és lojalitásának nyilatkozatát bemutatja.

A szerb nép ezen törhetlen hűségét és lojalitását úgy a szerencse napjaiban, mint a nehéz és végzetes napokban mindig bebizonyította. Ebben a pillanatban, amikor Felséged Nagymél-

¹ Az irathoz csatolva I. Széll Kálmán miniszterelnök felterjesztését, a később módosított uralkodói elhatározás-tervezet szövegével.

tóságú Biztosának ezen kongresszushoz f. é. május hó 30-án (június 12-én) intézett szavai a szerb népnek sok évi bizonytalanságát és félelmét eloszlatták, ezen hű és odaadó görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus alázatos köszönettel borul le Felségednek trónja előtt azon kegyes szavakért, amelyek őt életre keltik, és amelyek bele új lelket és erőt öntenek.

Engedje meg Felséged, hogy ezen kongresszus Felségednek atyai jóindulatáért és gondoskodásáért, valamint a magas kormány jóakarataért és támogatásáért, amiről ezen kongresszus a királyi biztos Őnagyméltóságának közléséből értesült, legmélyebb hódolattal köszönetet mondjon.

És engedje meg Felséged, hogy ezen szerb nemzeti egyházi kongresszus, a Szent István koronájának országaiban levő szerb nép nevében, szívből eredő köszönetét fejezze ki, hogy Felséged figyelmét nem kerülték el azon óhajok és kérelmek, melyek a kongresszus összehívása iránt a szerb nép kebelében minden részről jelentkeztek, és hogy Felséged a metropolita pátriárka javaslatára lehetővé tette, hogy szerb nemzeti egyházi kongresszusunk, törvényes működésre összegyűljön.

Felséges Úr!

Az előző szerb nemzeti-egyházi kongresszus képviselőinek legalázatosabb felterjesztésében; számos görögkeleti egyházközség felterjesztésében; a népgyűlések legalázatosabb felterjesztéseiben, amelyeket Felséged kegyteljesen figyelembe venni méltóztatott, határozottan felsorolvák azon főbb okok, amelyek nemzeti egyházi autonómiánknak eddigi kedvezőtlen helyzetét és a különböző meghasonlásokat okozták.

Ebben a pillanatban, amikor ezen hű és odaadó szerb nemzeti-egyházi kongresszus, komoly és nehéz munkájának küszöbén áll, amely munkára őt Felségednek a szerb nemzeti-egyházi autonómia rendezése és biztosítása iránti atyai gondoskodása hívta, legyen nekünk megengedve, hogy csak a jövőre tekintsünk azon erős meggyőződésben, miszerint ezentúl a törvényes munka folyamán, nemzeti egyházi iskolai autonómiánknak minden további megsértése ki lesz zárva, és hogy azok a sérelmek, amelyek eddig néki okoztattak, orvosoltnak fognak.

Felséged nagyméltóságú biztosának közléseit a kongresszus akképp értelmezte, hogy kongresszusunk részére, annak törvénnyel biztosított összes jogai, teljesen meg fognak őriztetni, ezen kongresszus pedig meg van győződve arról, hogy az autonómiánk feletti állami felügyelet olyan lesz, amely a karlócai metropolia szerb népe történelmi jogainak és a jogállam helyesen felfogott hatáskörének megfelel, és hogy autonómiánkban, az állami felügyelő hatalom beavatkozása sem a törvényhozást, sem az igazgatást, sem a bírászkodást nem fogja akadályozni.

Ez az irány, amelyben autonom ügyeink, rázkódtatás nélkül, csendesesen és szabályszerűen fejlődhetnek; különösen beálland pedig ez akkor, ha nemzeti-egyházi kongresszusunk egybehívatik, minden harmadik évben, miként azt a törvény rendeli, rendkívül pedig a szükséghez képest; mert éppen a kongresszusnak, mint nemzeti egyházi autonómiánk ezen legfőbb tényezőjének össze hívása idézte elő leginkább a rázkódtatásokat, szabálytalanságokat és végül a meghasonlást is.

Felséges Úr!

Ezen kongresszusnak jelenleg legfontosabb ügyeihez, amely ügyek adminisztratív természetűek, ezen kongresszus komolyan, higgadtan és lelkiismeretesen fog hozzálátni.

Különösen gondoskodni fog arról, hogy a nemzeti-egyházi *vagyonnak*² és alapítványoknak kezelése úgy rendeztessék be, hogy ezen vagyon és az alapítványok megőriztessenek, gyarapíttassanak, hogy a költségelőirányzatok a jövőben a nagyobbodott kulturális és közoktatási

² Zöld ceruzával aláhúzva.

szükségleteket is fedezzék, és ezáltal az elődök iránti hálának s az utódok iránti kötelességnek elég tétessék.

A sok évi *számadásoknak*² véglegzését leglelkiismeretesebben fogja elvégezni, le fogja fektetni alapját a szabályszerű ellenőrzésnek, mely autonómiánkban eddig lehetetlenné volt téve. Mindenben és mindenhol a legszigorúbb autonóm ellenőrzés elvét fogja felállítani és alkalmazni, hogy az igazságot biztosítsa, és minden eltérést és részrehajlást lehetetlenné tegyen.

Gondoskodni fog ezen kongresszus arról, hogy a *nemzeti-egyházi hatóságok*², a nép és az egyház egyetemét képviselő kongresszussal összhangba hozassanak, és hogy ezen hatóságok, a törvény és igazságnak megfelelően, elhárítsák azokat a hiányokat, amelyek nemzeti - egyházi és iskolai autonómiánk adminisztrációjában fennállanak.

Ezen és ilyen munka után a kongresszus reményli, hogy a viszonyok javulnak, és megteremtnek azok a feltételek, melyek az egyház és autonómia vezető orgánumai iránti tiszteletet és bizalmat visszaállítják, és az ellentéteket ehárítják. Ezen leghűbb kongresszus hiszi és reméli, miszerint tényleg elérkezett már annak az ideje, hogy a törvény, jog és igazság alapján megtaláltsák azon szilárd, jogos és törvényes alap, amely megteremti azon rég óhajtott lehetőséget, hogy nemzeti-egyházi autonómiánk, amely mind ez ideig egyaránt hiányos, ki nem épített és alapjában megingott, kiépíttessék, kibővíttessék és megszilárdíttassék.

A *kongresszusi választmánynak*², amely ezen kongresszus bizalmából fog megválasztatni, legfőbb kötelessége lesz, hogy a kongresszusban leendő tárgyalásra új *elaborátumot*² készítsen, illetve azon *autonóm szabályok*² kiigazítását és kiegészítését előkészítse, amely kiigazítások nélkül ezen szabályok tovább fenn nem állhatnak.

Ezután ezen kongresszus meg fogja kezdeni *törvényhozói működését*², azon legmélyebb meggyőződésben, hogy a jog, törvény és igazság korában a szerb néppel és ezen egyházi-nemzeti kongresszussal szemben is törvényes és alkotmányos eljárás fog követtetni. Ezen kongresszus szabályszerű viszonyok között be fog bocsájtkozni a *szervező munkába*², azon meggyőződésben, hogy alkotmányos úton biztosítást fog kapni arra nézve, hogy a legfőbb felügyeleti jog alapján a magas kormány a kongresszus minden elaborátumát teljességében, *minden változtatás nélkül fogja*² Felséged elé jóváhagyás végett felterjeszteni; *az esetre pedig, ha valamely elaborátum legfelsőbb jóváhagyásra méltónak nem találtatnék, azt megjegyzések kíséretében, újbóli tárgyalásra a kongresszusnak kellő időben vissza fogja küldeni.*²

Felséges Úr!

A szerb nemzeti-egyházi és iskolai autonómia,² népünkkel született és nőtt fel, és valóban vérré vált benne.

A szerb nép ezen autonómiáját élvezte már a régi, nem alkotmányos időben is, és bebizonyította akkor is, hogy érett volt annak élvezetére.

Ezen hő és odaadó kongresszus reméli, hogy mindazok a jogok, amelyek ma Magyarországon más autonómiái részére biztosítva vannak, s szerb nemzeti-egyházi autonómiától sem fognak megtagadtatni.

Ortodox, szent egyházunk elismeri, hogy az egyház külső igazgatásában az összes hívők erejükhöz képest részt vesznek, és így autonómiáink rendezése e részről sem fog nehézségekbe és akadályokba ütközni.

Ezen kongresszus és az egész szerb nép meg van arról győződve, hogy a király és a haza iránt minden időben tanusított hűsége és odaadása, de ezenkívül az állami törvénnyel biztosított egyenlőség sem engedi meg, hogy az ország legrégebbi autonómiája bármiben is ne legyen egyenjogú a többiekkel.

Felséges Úr!

Ezen hű kongresszus erős szándékkal és akarattal fog munkájához, hogy bebizonyítsa, miszerint a komoly és eredményes munkára képes, és hogy ezen munkától vissza nem riad. Ezen munkájába legjobb akaratát, legjobb tudását és képességét fogja bevinni, és mindezt azon leghatározottabb meggyőződésben, hogy ezzel Felséged legfelsőbb kegyére és atyai gondoskodására, valamint a néptől nyert bizalomra méltónak mutatkozand.

Ebben és ily munkában végsőigig való kitartásra elszántan, teljes szívből, lelkünk mélyéből kiáltjuk:

Felséged, legkegyelmesebb Urunk éljen!

Éljen a legfelsőbb uralkodóház!

Kelt Karlócán, a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak 1902. évi június hó 11 (24-)-én tartott üléséből.

Gyorgye Branković
Patrijarh kao predszednik szabora³

Dr. Gyorgye Kraszojević
podpredszednik.⁴

Misa Gyorgyević
perovogya szabora⁵

H

1902 jún. 27

Tallián Béla királyi biztos jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek az 1902. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus harmadik hetének működéséről

ME 1908 – XXXV – 416 – 748. fasc, [1902 – XXIV – 272 (2586)]

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosa

10. szám

1902.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

A görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus *harmadik heti működése*¹ tárgyában van szerencsém a következőket jelenteni.

A hódolati felirat tárgyalása befejeztetvén, a hozott határozatnak megfelelően, az eddigi gravaminális irány elhagyása mellett alkotott felirat, a kongresszus f. évi június hó 26-án tartott ülésében ünnepélyesen átnyújtatott.

E feliratot volt szerencsém egyidejűleg felterjesztett 9. számú jelentésemmel bemutatni.

A feliratra legyen szabad megjegyezmem, hogy a kongresszusnak a komoly munkára való készségét határozottan hangsúlyozza, s tanúságot kell tennem arról, hogy a kongresszus eddig csakugyan meg is felelt a komoly munka iránt táplált reményeimnek, s a vezető egyénekkal szemben kifejezett óhajomnak.

³ Pátriárka, mint a kongresszus elnöke.

⁴ Alelnök.

⁵ A kongresszus jegyzője.

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

Vívmánynak tekinthető, hogy a kongresszus szakított az előző addigi kongresszusok azon elvével, hogy az érdemleges tárgyalások megkezdése előtt az autonómia keletkezéséről felmerült összes állítólagos sérelmeket tárgyalja, s ezzel, az ügyis rövidre szabott idejét meddő vitákra, felszólalásokra vesztegesse.

Második vívmánynak tekinthető az, hogy a most uralomra került radikális párt, a felirat szerkesztésénél teljesen törvényes álláspontra helyezkedett, s a többi, eddigi kongresszusoktól eltérőleg, a feliratot külalakjában az 1868 : XLIV. tc. 16. §-ának megfelelően, hasábonsan, a szerb nyelv mellett az állam nyelvén állították ki.

A felirat kiállítása a kongresszusban, különösen a horvát függetlenek részéről vitára adott ugyan alkalmat, de miután az eredetileg, az eddigi gyakorlatnak megfelelően kiállított feliratot, amelyhez az összes aláírásokkal el nem látott magyar fordítás volt csak csatolva, előzetes megbeszélés után a törvény szerint leendő kiállítás végett visszaadtam, ebbeli határozott állásfoglalásom után a radikálisok magatartása, a konzervatívok által támogatva, *kívívta, a kongresszuson az állami törvény respektálását,*² s a kongresszus magát a felirat kiállításának ezen most említett törvényszerű módját, *a 16 horvát szavazat kivételével,*² jóváhagyólag tudomásul vette, *miáltal a jövőre nézve is megalkotta a precedenst,*² amelynek hiánya eddig mindig bonyodalmakra szolgáltatott okot.

A napirendre tűzött tárgyak letárgyalása meglepő gyorsasággal folyik.

Az 1890. évtől működött kongresszusi választmány három terjedelmes jelentése az új kongresszusi választmány megválasztása előtt letárgyaltatott,² s miután az egész kongresszusban egyetlen egy hang sem szólalt fel a volt kongresszusi választmány erős kritika alá vont eddigi működésének védelmére: a kongresszus a kongresszusi választmány jelentéseire nézve azt a határozatot hozta, hogy azok „egészükben kedvező tudomásul nem vétetnek”, s kiküldetik egy bizottság, amely az egyes felpanaszolt esetekre nézve véleményt adjon, hogy a kongresszusi választmány sérelmes eljárása járt-e, s minő károkkal járt az egyházi vagyona, mily esetekben, s minő módon lépte át a választmány hatáskörét, s lehet-e, és mit lehet tenni a cselekmények vagy mulasztások szanálása érdekében?

Miután azonban a kongresszusi választmány jelentéseiben oly ügyek is fordulnak elő, amelyek legfelsőbb helyen, vagy a kormány által véglegestettek, kötelességemnek ismerendem minden lehető módon megakadályozni azt, hogy ezekre az ügyekre nézve érdemleges határozatok ne hozassanak.

Erre nézve különben is ígéretet kaptam, a radikális párt vezető egyéniségeitől, amely remélhetővé teszi ezeknek az ügyeknek (például *a beocsini cementföldek eladása, egyes legfelsőbbileg jóváhagyott építkezések ügyének*)² sima elintézését.

A kongresszusi választmány jelentése oly gyorsan tárgyaltatott le, hogy a napirend következő tárgya, a metropolitai iskolai tanács jelentése nem volt ez idő alatt kinyomatható és tárgyalás alá vehető.

Így tehát a kongresszusi választmány megválasztása valamint az egyházi és az iskolai² tanácsban hiányzó tagok megválasztása vétetett elő.

A kongresszusi választmány 8 rendes és 5 póttagból áll, ezek között két püspökkel, kiknek egyike rendes, másika a póttagok közé tartozik.

Nyilvánvaló volt, hogy a kongresszus többségét képviselő radikálisok a kongresszusi választmányban is törekedni fognak a többségre, s hogy ezt elérjék a 8 rendes tagsági mandátumból ötöt a maguk részére kellett megtartaniok.

Következésképp, miután a püspökre nyíltan nem számolhatnak, a másik két párt, vagyis a horvát függetlenségi és a klerikális párt részére összesen csak két helyet engedhettek át a rendes tagok sorából.

² Piros ceruzával aláhúzva.

Bárhogy akartam őket kapacitálni, a konzervatív párt részére egynél több helyet tőlük kizorítani nem bírtam, mert arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a radikálisok, mint a kongresszusi többség, a reájuk háramló felelősséget csak akkor viselhetik, ha nem lesznek kitéve annak, hogy az autonómia ügyet tulajdonképp igazgató kongresszusi választmányban esetleg kisebbségben maradnak.

Egy helyet ajánlottak fel tehát *a horvát függetlenségi pártnak, amely a legutóbbi napokban frontot változtatott, s a Polit féle politika terére lépett,*² amely a most munkásságra törekvő radikális pártot a „Branik” című lapban minden elgondolható módon támadja, s a nép előtt a magyarokkal paktáló árulóknak bélyegzi, – s egy helyet a mérsékelt konzervatívoknak.

Ez utóbbiak a nekik felajánlott helyet elfogadták, azonban a horvátok három helyet követelték, s miután ezt a fenti okból nem kaphatták meg, klubülésükben kimondották, hogy a felajánlott egy rendes és egy póttagsági helyet el nem fogadják.

A radikálisok azonban, hogy a horvátok ne élhessenek azzal a kifogással, hogy a radikálisok őket a választmányból kizorították, annak dacára, miszerint tudták, hogy a horvátok a választást el nem fogadják, s ha megválasztatnak, le fognak mondani: szavazólapjaikba felvettek úgy a rendes, mint a póttagok közé egy-egy horvát függetlent is.

A radikális szavazólapok a választásnál, kivéve a most említett két horvát képviselőt, akiknek neve a horvátok által töröltettek majdnem egyhangúlag keresztül ment, s megválasztottak:

I. rendes tagokul

Zmejanovics Gábor püspök	51
Popovics Bozsidar lelkész	57
Sztojakovics Száva lelkész	55
dr. Musiczky Döme ügyvéd	57
dr. Jovanovics István orvos	57
dr. Miladinovics Zsarkó ügyvéd	56
Nikolajevics Milán korm. oszt. tanácsos	41 és
dr. Medakovics Bogdan ügyvéd	40 szavazattal.

Popovics, Sztojakovics, dr. Musiczky, dr. Jovanovics és dr. Miladinovics radikális pártiak, Nikolajevics Milán konzervatív párti, dr. Medakovics pedig horvát függetlenségi.

A horvátok szavazólapjaikból még Nikolajevicsot is törölték, s helyette a radikális dr. Rokuics ügyvédre szavaztak, aki 16 szavazatot kapott.

II. póttagokul megválasztottak:

Sevics Mitrofán püspök	56
Czvejics Száva	56
dr. Gyurgyevics Miklós	56 és
Karamata István	40 szavazattal.

Az első helyen említett három radikális párti, a negyedik helyen említett Karamata horvát független.

A választás befejezte után a távollevő dr. Medakovics és Karamata helyett és nevében egy horvát klubtag kijelentette, hogy a megválasztottak a választást nem fogadják el, azonban a kongresszus úgy határozott, hogy az ily bejelentést nem veszi tudomásul, s kívánja, hogy maguk a megválasztottak nyilatkozzanak szóbelileg vagy írásban.

² Piros ceruzával aláhúzva.

Ha a megválasztottak csakugyan lemondanak, biztosítást nyertem arról, hogy Medakovics helyébe is egy konzervatív, éspedig Dumcsa Jenő szentendrei polgármester fog megválasztatni.

Ha tehát ez megtörténik, a kongresszusi választmányban a mérsékelt párt számarányát meghaladó módon lesz képviselve.

A megválasztottak között egy sincs, aki a pátriárkának személyes ellensége lenne, s a pátriárka sem érvényesítette nálam egyikük ellen sem ez irányban kifogásait.

Ezután megválasztott a *metropolitai egyházi tanácsba*² a hiányzó két lelkésztag, úgymint Jovanovics János radikális 56, és Medakovics Mihály független 59 szavazattal.

A *metropolitai iskolai tanácsba*² Sztojsics Dusan radikális 56, és Pribicsevics horvát függetlenségi 58 szavazattal.

E két választást a horvát függetlenségek elfogadták.

Holnap, szombaton ünnep lévén, ülés nem lesz. A hétfői ülésre kitűzetett néhány indifferens petíció, azután a metropolitai iskolai tanács jelentése, ha addig kinyomatik, melyet a költségvetés tárgyalása fog követni, amely jelenleg a bizottságban tárgyalatik.

Ha addig valamely zárszámadás a bizottságban befejeztetik, a hozott határozatnak megfelelően, mint sürgős tárgy a napirendbe rögtön beszúratik.

A kedélyek, melyek tegnap a horvátoknak a felirat kiállítása tárgyában tanúsított agreszív magaviselete miatt, meglehetősen izgatottak voltak, ma már ismét lecsendesültek, s miután a kongresszusi választmány is megválasztott, remélhető, hogy nyugodtak is fognak maradni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karlóca, 1902. június hó 27-én

Tallian Béla s. k.
királyi biztos

I

1902 júl. 3

A szerb nemzeti-egyházi kongresszus felterjesztése Széll Kálmán miniszterelnökhöz „a kongresszusi képviselőválasztások alkalmával egyes politikai hatóságok részéről történt állítólagos visszaélések tárgyában”

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc. [1902 – XXIV – 272 (3085)]
(Egykorú tisztázat, párhuzamos szerb és magyar szöveggel.)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A szerb nemzeti-egyházi kongresszus, mely Őfelségének f. évi március hó 6-én kelt legmagasabb leiratával egybehívatott, f. évi május hó 26-án Karlócán megnyitott, és tagjainak, a kongresszusi képviselőknek igazolása alkalmával, nemkülönben egynéhány szerb gör. kel. hitközség panasza folytán, arról győződött meg, hogy az *utolsó szerb nemzeti-egyházi kongresszusi képviselőválasztás alkalmával a választás színhelyén politikai hatóságok befolyásolták a választókat*¹ és a választás menetébe beleavatkoztak. Így példának okáért megemlítjük, hogy Zomborban a városi rendőrség befolyásolta a választókat, közegei beleavatkoztak a zombori képviselőválasztásába; éppúgy beleavatkozott az apatini szolgabíróság a csendőrség igénybevételével az ósztapári választás alkalmával.

² Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

A mi választási törvényünk, a szerb nemzeti-egyházi kongresszusi képviselők választásáról szóló rendtartás, mely Őfelsége által legmagasabb helyről jóváhagyatott, ezen tettel s a politikai hatóságoknak befolyásolásával és beleavatkozásával a legflagránssabb módon megsértetett. Ezen említett választási törvény 28. §-a világosan elrendeli, hogy a választás körüli rend és béke fenntartására egyedül csak a választási bizottság elnöke illetékes, s mindenki csak neki köteles magát alávetni. Tehát elvitázhatatlanul csakis, a választási bizottság elnöke illetékes a választás körüli rend és békére ügyelni és egyedül ő van feljogosítva a rendetlenkedőket, ha ilyenek volnának, *a maga módja szerint*² megrendszabályozni. Az említett, és még más helyeken, nemcsak, hogy nem volt arra szükség, miszerint a rendőrség közegei a választás színhelyére rendeltessenek, hanem egynémelyik választási bizottsági elnök, kiknek egyedül állt volna jogában ezt megtenni a rendőrség közegeit oda sem hívták, hogy a választásba befolyjanak, s ezen rendőrségi közegek mégis ott voltak a választás színhelyén, és abba beavatkoztak.

A szerb nemz. egyh. kongresszus ebben a választási törvény flagrns megsértését és a politikai hatóságoknak a mi tisztánnemzeti-egyházi ügyünkbe való erőszakos beavatkozását látja. Ez okból bátokodik a magas m. kir. kormányhoz azon legalázatosabb kérelemmel fordulni:

*Méltóztatnék alantas hatóságainak megtiltani a szerb nemz. egyh. kongresszusi képviselőválasztások alkalmával a választás helyszínén való jelenlétét*², és utasítani őket, hogy csak az 1871. évi a szerb. nemz. egyh. kongresszusi képviselőválasztásról szóló rendtartás 28. §-ában körülírt esetekben van joguk a választás helyszínén hivatalos kötelességüket teljesíteni.

A szerb nemzeti egyházi kongresszusnak Karlócán, 1902. évi július hó 3–16-án tartott XXX. üléséből.

Kiváló tisztelettel

A szerb nemzeti egyházi kongresszus

Gyorgye Branković

patrjarh,

kao predszednik sabora³

Misa Gyorgyević
szaborszki perovogya⁴

Dr. Gyorgye Kraszojević
szaborszki podpredsednik⁵

³ Pátriárka, mint a kongresszus elnöke.

⁴ A kongresszus jegyzője, jegyzőkönyvvezetője.

⁵ A kongresszus alelnöke.

J

1902 júl. 4

Tallián Béla kir. biztos jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek az 1902. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus negyedik hetének működéséről

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc, [(1902 – 272 – XXIV (2688)]

A gör. kel. szerb. nemzeti egyházi kongresszus királyi biztosa

12. szám

1902.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

A gör. kel. szerb. nemzeti-egyházi kongresszus *negyedik heti* működéséről¹ van szerencsém a következő jelentést bemutatni.

A f. évi június hó 30-án tartott ülésben a kongresszus a metropolitai iskolai tanács jelentésének tárgyalását vette elő, azt július hó 1-én és 2-án tartott üléseiben letárgyalta, s a nevezett tanácsnak bizalmatlanságot szavazott, kifejezván egyúttal azon várakozását, hogy. az iskolai tanács ezen bizalmatlansági szavazatból a konzekvenciákat levonja, egyúttal azonban a jelentést egyebekben tudomásul vette.

Az *iskolai tanács*¹ ugyanis, az 1871. évi május hó 27-én kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott *ideiglenes*¹ szabályzat alapján működik, s ez a szabályzat nem tartalmazván intézkedést a tanács tagjainak működési idejéről, nem ad a kongresszusnak fogantyút arra, hogy a tanács tagjait felváltsa.

Miután pedig a kongresszusok színezete változásoknak van kitéve, az iskolai tanács pedig állandó jellegű: nem kerülhető el, mint azt a jelenlegi kongresszusból eredő példa bizonyítja, hogy a más színezetű kongresszusból eredt iskolai tanács a kongresszussal összeütközésbe ne jöjjön.

Erre vezethető vissza a kongresszus bizalmatlansági szavazata, mely indítóok akar lenni arra, hogy az iskolai tanács tagjai, mintegy morális kényszer hatása alatt lemondjanak.

A határozat éle, mint bizalmasan értesültem, dr. Maximovics Miklós, dr. Polit Mihály, valamint a már agg és törődött Dimits ellen irányult.

A július hó 3-án tartott ülésben elővették az *1873–83 évi zárszámadások*², s Medakovics horvát független képviselő javaslatára elhatározott, hogy a jelentés kinyomatik s azután napirendre tűzetik. A jelentés egy példányát van szerencsém /. alatt bemutatni.

A zárszámadási bizottság javaslata odaterjed, hogy ezek a számadások tudomásul vétesenek.

Azután néhány indifferens petíció került sorra.

Végül elhatározta a kongresszus, hogy petícióval fordul a *horvát országgyűléshez az iskolai törvény revíziója iránt, valamint a magyar országgyűléshez, hogy az 1868 : XXXVIII tc. hatálya a volt magyarországi határőrvidékre is kiterjesztessék.*²

A mai ülés napirendjére a *költségvetés*² tárgyalása kitűzetett, miután azonban költségvetési bizottság, megfeszített munka dacára jelentésével el nem készülhetett, az az indítvány merült fel, hogy a kongresszus holnap ne tartson ülést, s így a költségvetési, valamint a többi bizottságoknak is ideje lesz a tárgyakat előkészíteni, mert hétfőn ünnep lévén, a kongresszus 3 napig szünetel.

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

² Piros ceruzával aláhúzva.

A mai ülésen tehát néhány indifferens petíció vétetett elő, és tárgyalatott.

A mai ülésen napirenden kívül – amit nem tartván helyesnek, a jövőre nézve ez iránt megjegyzéseimet a kongresszus alelnökénél megtettem – a Medakovics Bogdán és Karamata István horvát függetlenpárti képviselőknek már múlt jelentésében jelzett lemondása folytán, a kongresszusi választmányban megüresedett egy rendes, egy póttagsági állás betöltése vétetett elő, valamint még egy rendes tag választása is, mely hely Nikolajevics Milán lemondása folytán üresedett meg.

Nikolajevics Milán horvát országos kormányi osztálytanácsos ugyanis, aki pártonkívüli programmal lett a kongresszusba beválasztva, s aki a múlt heti jelentésem szerint a kongresszusi választmányba megválasztatott, a f.é. június hó 30-án tartott ülésben a választmányi tagságról, meglepetésemre, szintén lemondott.

Miután a nevezettel megválasztása előtt folytatott tanácskozásokból olyan meggyőződést szereztem, hogy a megbízatás se nem inkompatibilis, sem a horvát bán intenciójával annak elfogadása ellentétben nem áll, és miután Nikolajevics a választmányi tagság elfogadását, a választás napján ki is jelentette: *hirtelen és elfogadható indok nélküli lemondása*³ reám azon impressziót gyakorolja, hogy e lépésével nem saját elhatározásának, hanem másfelől jövő befolyásnak engedett.

Tekintve, hogy a radikális többségből álló kongresszusi választmányban helyesnek és szükségesnek tartottam a horvát-szlavón-dalmát kir. kormány egy hivatali, magasabb rangú közegének helyfoglalását (az ezelőtti kongresszusi választmánynak néhai Sztankovics Dániel horvát belügyi osztályfőnök szintén tagja volt) – kérem kell Excellenciádat, *kegyeskedjék a horvát-szlavón-dalmátországi bán úrtól felvilágosítást kérni, vajon az ő részéről történt-e közvetett vagy közvetlen lépés, hogy Nikolajevics a megbízatást ne fogadja el, illetve a már elfogadott megbízatást utasítsa vissza, mert tudtommal ez Nagyméltóságod nézete, sőt kívánságával is ellentétben áll*³, s az ilyen eventualitás az én különben is nehéz helyzetemet itt még nehezebbé, ha nem lehetetlenné teszi!

Hogy nem csupán egyéni elhatározás lehetett Nikolajevics osztálytanácsosnak e lépése, e mellett látszik bizonyítani azon további tény is, hogy Nikolajevics leköszönése után, ennek helyére Budiszavlyevics Bude zágrábi főispán kéretvén fel, ez a főispán, aki szintén mérsékelt pártonkívüli programmal tagja a kongresszusnak, *táviratilag visszautasította*³ a kongresszusi választmányba való megválasztását, úgyszintén Dumtsa Jenő szentendrei polgármester is – szintén mérsékelt párti – kijelentette, hogy a Medákovics helyére tervezett, s múlt jelentésében már említett megválasztását nem fogadja el, holott erre néhány nappal ezelőtt mindketten szívesen vállalkozni készeknek nyilatkoztak.

Hogy azonban a választásnak, illetve a visszautasításnak hivatalos nyoma legyen, a ma megtartott pótválasztásnál a radikális többség ígéretéhez képest Dumtsa Jenőt és Nikolajevics helyébe Budiszavlyevics Bude főispánt kongresszusi választmányi rendes tagokká megválasztotta, a választás után azonban a jelenlevő Dumtsa Jenő tényleg azonnal lemondott, Budiszavlyevics pedig nem lévén jelen, nem nyilatkozhatott, hogy végrehajtja-e a visszautasítás iránt táviratilag jelzett szándékát.

Miután a radikális párt ezen két választással abbeli nekem tett ígéretének, hogy a pártonkívüliek, konzervatívok és a liberálisokból állók csoportjának a kongresszusi választmányban két helyet átenged, *teljesen eleget tett*,³ a választást azonban e csoport tagjaiból elvállalni senki sem akarta – nem maradt egyéb hátra, mint őket, két ízben teljesített ígéretük beváltása után szavuk alól felmenteni, s szabadságukra bízni a harmadik választásnál, hogy most már saját kebelükből egészítsék ki a tagok előírt számát.

Így meg is választatott dr. Medákovics, illetve Dumtsa Jenő helyébe rendes tagul dr. Mihajlovics Mihály, egy különben igen konciliáns természetű radikális képviselő, Karamata

³ Kék ceruzával aláhúzva.

helyébe pedig póttagul dr. Radivojevics-Vacsics János, míg Budiszavlyevics helye annak nyilatkozatáig be nem tölthető.

Ha a horvát-szlavon-dalmátországi bán úrtól nem jöttek volna a közvetett intések az el nem fogadásra vonatkozólag, úgy kötelességemnek fogom ismerni tovább kutatni a kérdésben, hogy a szálak eredetét, amelyek az eddigi nyugodt tárgyalás fonalát keresztezni vannak hivatva, kinyomozzam.

Fogadja Nagyméltóságod kitűnő nagyrabecsülésem őszinte nyilvánítását.

Karlócza, 1902. július hó 4-én

Tallián Béla s. k.
királyi biztos

[1902 júl. 14]

Melléklet:

A karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus 1902. júl. 14-i ülésén az 1868. évi „legfelsőbb királyi rendelet” 13. és 14. §§-ai tárgyában hozott határozat¹

ME 1903 – XXXV – 1109 (4593)
(Másolat ill. fordítás, párhuzamos szerb-magyar szöveggel)

Kivonat

a gör. kel. szerb. nemzeti-egyházi kongresszusnak Karlovicon, 1902. évi július hó 1- (14)-én tartott XXVII. ülésének jegyzőkönyvéből.

5. szám

Dr. Mihajlovics M. a sürgős javaslati bizottság nevében előterjeszti a következő határozati javaslatot:

Az autonómiai szabályzatainkban sehol sincs előírva, hogy az egyházas szellem az 1868. évi legfelsőbb kir. rendelet 13. §-a értelmében gyakorlandó cselekvő vagy szenvedő választói jogra nézve feltétlenül szükséges képesítés volna. Ellenkezőleg az egyházas szellem egyházlelki fogalom és egyházlelki minőség. Ezenkívül a törvényhozó sehol nem is értelmezte az egyházas szellem fogalmát, s nem is követeli az egyházas szellemet a választótól vagy a gyűlés tagjától, hanem csak várja ezt. *Ehhez képest a konzisztóriumnak nincs joga, hogy valakitől az egyházas szellemet megvonja¹*, sem pedig nincs joga az adminisztratív bizottmánynak, hogy az ún. megvont egyházas szellem alapján a választó cselekvő vagy szenvedő választási jogának elvesztését kimondja az egyházmegyei konzisztórium határozata alapján.

Ennélfogva utasítandó a kongresszusi választmány hogy a kongresszusnak ezen magyarázatát az egyházmegyei adminisztratív bizottmányokkal, a metropoliai egyházi tanács pedig a konzisztóriumokkal közölje azon meghagyással, miszerint az adminisztratív és konzisztórium hatóságoknak erre vonatkozó határozatai megsemmisítendőek, és az egyházas szellem hiánya miatt elítélteknek cselekvő és szenvedő joga visszaadandó.

V.

Elfogadtatik.

Másolat hitelül:

Dr. Kraszojevits György s. k.
alelnök

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

Gyorgyevits Demeter s. k.
jegyzőkönyvvezető

A jegyzőkönyvi kivonat és fordításának hitelül:

Dr. Szekulits Lázár s. k.
görögkeleti szerb nemzeti-egyh. titkár

K

1902 júl. 19

Az 1902. évi görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus 1902 júl. 6/19-i ülésén hozott sérelmi felirat

ME 1904 – XXXV – 153 (3922)
(Párhuzamos szerb-magyar szöveggel.)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus f. évi július hó 6/19-én tartott ülésében az idemellékelt, és Ő cs. és kir. apostoli Felségéhez intézett feliratot hozta.

Kérjük Nagyméltóságodat, méltóztassék jelen feliratot a legfelsőbb helyre felterjeszteni.
A szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak 1902. évi július hó 6/19-én tartott üléséből.

Gyorgye Branković
patrijarh, kao predsednik saborat¹

Misa Gyorgyevic
szaborszki perovogya²

Dr. Gyorgye Kraszojevic
szaborszki podpredsednik³

Melléklet:

[1902 júl. 19]

Az 1902. évi görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus sérelmi felirata az uralkodóhoz

ME 1904 – XXXV – 153 (3922)

Császári és Királyi Apostoli Felség!
Legkegyelmesebb Urunk!

Felségednek mindenkor hű ezen kongresszus befejezte hat heti működését. Készséges és odaadó munkálkodásában ezen kongresszusnak igen rövid idő alatt nagyon sok közigazgatási ügyet kellett elvégeznie, mely két évtized óta elintézetlenül visszamaradt.

És dacára annak, hogy mindezen ügyek éppen nem intéztettek el végképpen, mert ezen kongresszus tartózkodott minden hibától, mely erőltetett munkából eredhet, mégis elintézte azt, mi legsürgősebb volt, hogy az önkormányzat meg ne akadjon ennyi elmaradt közigazgatási ténykedés és ellenőrzés miatt.

¹ Pátriárka, mint a kongresszus elnöke.

² A kongresszus jegyzőkönyvvezetője.

³ A kongresszus alelnöke.

Felséges Úr!

Felségednek ezen hű kongresszusa elhanyagolta volna legszentebb kötelességét, és elmulasztotta volna a legfontosabb dolgot, ha Felségednek legmagasabb trónusa elé nem vinné nyíltan és őszintén a mi szerb nemzeti egyházi autonómiánknak tiszta képét, mely képpel a kongresszus szembeszállott, gyakorolván ellenőrzési jogát.

Ezen kongresszus meg van róla győződve, hogy a mi nemzeti-egyházi autonómiánknak testén oly nagyok a sebek, hogy azokat egyedül csak adminisztratív munkássággal lehet gyökeresen kigyógyítani.

A mi autonómiánk még mindig nincsen kellőleg körülvonalmazva és megvédve, s ameddig annak épülete ilyen, a leggondosabb munkásság mellett sem állhat itt elő rend. Ez az oka annak, hogy ezen kongresszus ennyi jóakaró munkásság dacára nem várhatja azon sikert, melyet egyébként el kellene érnie. Csakis ezen kongresszus törvényhozó munkássága, csakis szerb nemz. egyh. autonómiánknak végleges szervezése és biztosítása lesz képes megsemmisíteni mindazon bajokat, melyek jelenleg fennállanak.

Felséges Úr!

A mi autonóm szervezetünkben sok a reánk erőszakolt intézkedés, dacára annak, hogy az országos törvények, melyek a mi autonómiánkat biztosítják, mitsem tudnak az erőszakoskodásról. Az országos törvények s a mi szervezetünk az írja elő, hogy a mi nemz. egyh. kongresszusunk Felségednek jóváhagyásával maga magának alkossa szabályrendeleteit.

Autonómiánkra rendeleteknek való reáerőszakolása által mindenkor a törvény sértetik meg, mi által minden irányban kellemetlenségek támadnak.

Felséges Úr!

Az utolsó három évtized alatt a mi nemzeti egyházi kongresszusaink és azok munkássága Felségednek felelős kormányainál *nem talált köteles támaszra*,⁴ hanem mindenkoron csak nagy és indokolatlan akadályokra.

A mi kongresszusunk törvényes munkálkodása akadályokra talált, és mondhatni, hogy 1868. év óta a mi autonómiánk hol erősebb, hol gyengébb mérvben, de mindig rendetlen állapotban volt. Ezen rendetlen *állapot folyamán lett kinevezve maga a pátriárka is*,⁴ miáltal az autonómia minden ízében megsértettet; ezen idők alatt még oly kérdésekben is történtek gátlások, melyek magukban véve csekélyeknek látszanak, de elegendők [voltak] arra, hogy mindegyik egymagában is megakadályozhatta a mi autonómiánknak szabályszerű működését.

Ezen kongresszus azt hiszi, miszerint nem szükséges sorra újból felemlíteni *mindazon sérelmeket, melyeket a kormány rajtunk ejtett*.⁴ Mindezen sérelmeket a volt szerb nemzeti-egyházi kongresszusok *képviselői felsorolták*⁴ előterjesztéseikben. Ezt tette az újvidéki görögkeleti szerb hitközség és sok más hitközség, azt tették a különféle népgyűlések.

Legyen nekünk megengedve, hogy őszintén rámutassunk arra, *mi akadályozta meg autonómiánknak szabályszerű működését. A felelős magas kormányok*.⁴

Hogy mennyi szabálytalanság és egyéb baj származott abból, hogy a mi szerb nemzeti-egyházi kongresszusunk nem lett szabályszerűen egybehíva, azt egy egész kötet felterjesztésekben Felségeddel közöltük.

Autonómiánknak ezen bajai még azzal lettek tetézve, hogy Felségednek felelős kormányai *erőszakoskodások alapján maguknak tulajdonították a mi szerb nemzeti-egyházi autonómiánkban a legfelsőbb hatósági jogot*,⁴ mi ellentétben van minden autonómiai elvvel, s ezen országok egyik autonómiájában sincsen meg.

Szerb nemzeti-egyházi autonómiánknak újabb történetében 1897. évben az is megtörtént, hogy Felségednek felelős kormánya egy ízben kiadott rendeletével *megváltoztatta autonóm szervezetünket*.⁴

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

Történt pedig ez, midőn a m. kir. vallás- és közokt. miniszter az 1868. évi legmagasabb kir. leiratnak 25. §. IV. szakasz B. pontját⁴ rendeletileg visszaállította dacára annak, hogy ezen paragrafust Felséged az egyházmegyékre szóló 1871. évi szentesített leiratával érvényen kívül⁴ helyezte.

Felségednek felelős magas kormányai a kongresszus egybehívásának megakadályozásával annyira vitték a dolgot, hogy a *kongr. választmány kénytelen volt kongresszuson kívül összeállítani a költségelőirányzatokat, és intézkedni oly kérdésekben, melyek a kongresszus hatásköréhez tartoznak.*⁴

Felségednek felelős kormányai megállapították gimnáziumaink tanárainak fizetését és jutalomdíjait,⁴ befolyásolták és megváltoztatták felekezeti iskoláink *tantervét,*⁴ sőt itt-ott autonóm hatóságainkkal dacolva *tanítókat is neveztek ki.*⁴ Törvénytelen módon megakadályozták több szerb felekezeti iskola felállítását,⁴ miáltal lehetlenné volt téve ezen iskolák felállítása, és megnehezítve a már meglévő felekezeti iskolák fenntartása. Legújabb időben pedig odajutottunk, hogy *miniszteri rendelettel utasítatnak a hitoktatók, miszerint a görögkeleti vallású szerb ifjúságot nem anyanyelvükön, hanem magyarul tanítsák a hittanra.*⁴

Felséges Úr!

Igaz, hogy a törvény és a rendeletek nem írják világosan körül az állami felügyelet körvonalait, de igaz az is, hogy az állami felügyelet azon alakban, melyben mostanáig autonómiánkban gyakoroltatik, mindenkor az autonómia kárára volt, anélkül, hogy az államnak használt volna. Az állami felügyelet a mi autonómiánkban nem volt negatív irányú, hogy megakadályozza az autonóm hatáskör túllépését, *hanem ellenkezőleg: pozitív törvénytelen irányban gyakoroltatott.*⁴ A mi autonómiánk jelen alakjában nem nyújtott teret az önálló autonóm cselekvésnek, pedig csak ezen a téren lehetséges életünk fejlesztése és haladásunk.

A mi nemzeti-egyházi autonómiánk tőlünk eddig csak rengeteg áldozatokat, küzdelmet és megrázkódtatásokat követelt, mivel oly határok közé van szorítva, melyek között hazánk egyetlen autonómiája sincsen szorítva.

Felséges Úr!

Ezen kongresszus és egész népünk arról van meggyőződve, hogy ez tovább így nem mehet. Magának az autonómiának, a mi szabályszerű fejlődésünknek érdekében szükséges, hogy ezen kongresszus mielőbb áttérhessen törvényhozói működésére.

*Ezen törvényhozói működéshez szükségeltetik, miszerint legpontosabban körvonalazzassék nemcsak a mi egyes autonóm közegeinknek hatásköre, hanem szükséges, hogy legpontosabban megállapíttassék az állami felügyeletnek hatásköre is. A kongresszusi választmányt ezen kongresszus utasítani fogja, hogy dolgozza ki ezen munkának alapját, s amint készen van vele, hogy jelentse be: Felségednek előírt úton a kongresszus rendkívüli összejövetelét.*⁴

Ezen kongresszus és a karlócai pátriarkátus egész szerb népe meg van róla győződve, hogy ehhez már itt van a végső idő, és hozzá fog látni ezen munkához azon *alkotmányos kezességgel, hogy nem lesz oktrojálás,*⁴ hanem ha a kongresszus ezen munkáját jóváhagyás végett felterjeszti, hogy *jóváhagyatik,*⁴ vagy kedvezőtlen esetben a kongresszusnak vissza lesz küldve újabb tárgyalás céljából.

Felséges Úr!

Ezen hű egyházi kongresszus azon legalázatosabb kérelemmel járul Felséged legmagasabb trónusa elé, miszerint Felséged atyailag gondoskodva legkegyelmesebben elfogadni méltóztatnék ezen kongresszus igazságos és törvényes kérését, mi által a karlócai szerb metropolita-patriarchatus összes népének legforróbb óhaját teljesítené.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

Azon szilárd meggyőződésben, hogy Felséged ezen előterjesztésünket el fogja fogadni, mely szívből és lélekből eredt és mely a szerb nép és az egész haza helyesen felfogott szükségletének megfelel, szívből kiáltjuk:

Isten éltesse Felségedet s az egész dicsőséges uralkodói házat!

Gyorgye Branković
patrijarh, kao predszednik sabora⁵

Misa Gyorgyević
szaborszki perovogya⁶

Dr. Gyorgye Kraszojević
szaborszki podpredsednik⁷

L

1902 júl. 19

*Tallián Béla, az 1902. évi karlócai görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosának távirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz az 1902. évi kongresszus elnapolása tárgyában*¹

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc, (XXIV – 272 – 2855/1902)
(Másolat.)

Karlóca, 1902. július 19.

Kongresszust ma este fél hatkor elnapoltam, legfelsőbb megalégedés kifejezését mellőztem, mert kongresszus ma az utolsó napon egy gravamen-feliratot fogadott el, minélfogva – miután ebben kormányok működése vonatik bíráló alá – az említett közléstől el kellett tekintenem.

Tallián

M

1902 júl. 19

Tallián Béla kongresszusi kir. biztos jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek az 1902. évi kongresszus elnapolásáról

ME 1908 – XXXV – 416/748. fasc, (XXIV – 272 – 2888/1902)

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosa

20. szám

1902

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

Hivatkozással f. é. július hó 16-án 2826. sz. a. kelt nagybecsü *átiratára*,¹ van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy *a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszust*² hat heti működésének befejeztével ma délután bizonytalan időre *elnapoltam*.³

⁵ Pátriárka, mint a kongresszus elnöke.

⁶ A kongresszus jegyzőkönyvvezetője.

⁷ A kongresszus alelnöke.

¹ Eredetije számjелеkben, mint ezt a másolat feljegyzése is közli.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

A kongresszus működése tárgyában tett időszaki jelentéseim kiegészítéséül van szerencsém *végjelentésemet*³ a következőkben előadni:

Mindenekelőtt meglelégedéssel kell konstatálnom, hogy a kongresszus lefolyása sokkal higgadtabb, s végeredményében sokkal kielégítőbb volt, semmint azt a megnyitás előtt terjesztett hírek alapján remélni lehetett.

Nemkülönben meglelégedéssel jelenthetem azt is, hogy a kongresszus működése a lehető legeredményesebb volt, s hogy ez irányban a kifejtett tevékenység minden várakozásomat felülmúlta.

*A többségben levő radikális párt egész munkaképes elemnek bizonyult,*⁴ sőt tekintve azokat az akadályokat, amelyek működése elé gördítettek, eljárása, habár néha a többi pártokkal szemben különösen a verifikációknál túl szigorú, néha talán nem egészen helyes volt, arról tett tanúságot, hogy számolt a megváltozhatlan viszonyokkal, s az eddigi oppozícióban kifejtett inkább hangzatos, mint gyakorlati hasznú agitacionalis politikájának felhagyásával, a törvényes korlátok között mozgó működésre iparkodott.

Ezzel szemben a horvátországi független szerb párt sokkal merevebb álláspontra helyezkedett, a liberális párt pedig, amely a kongresszuson a mérsékelt párt szerepét *lett volna hivatva játszani,*⁵ minden remény ellenére frontot változtatott, *s a legtúlzóbb, magyarellenes politikát fejtette ki, nemcsak a kongresszusban, hanem lapjában; a Branikban is,*⁶ miáltal sikerült neki a horvátországi független pártot is, amely eleinte a radikálisokkal való együttműködésre határozta el magát, s amely a kongresszus elején nálam is tisztelgett s lojalitásáról biztosított, a túlzások mezejére terelni.

A szakadás a felirat átnyújtása után állott be, amikor ugyanis a nehézségekkel kezdődött, de jó eredménnyel végződött pourparlék után a radikális párt teljesen törvényszerűen a feliratot magyar és szerb nyelven, hasábosan állítván ki, a liberálisok lapja, a Branik féktelen támadásokkal illette a radikálisokat.

A radikális párt azonban kitarított, s az ellenzéki pártok egész törekvése, hogy az uralomra jutott radikális pártot bármi módon megbontsák, a radikálisok kitarításán hajótörést szenvedett.

A lefolyt kongresszus összesen *38 ülést tartott,*⁶ éspedig miután működésének idejére számos ünnepnap esett, nyolc ízben délelőtt és délután is ülésezett.

A szerb pátriárka betegsége miatt csak 12 ülésben elnökölt, *amely körülmény tagadhatatlanul elősegítette a nyugodt lefolyást.*⁶ A többi üléseken dr. Kraszojevics György alelnök elnökölt, egy igen higgadt, tisztességes és nyílt jellemű, de gyenge ember, kivel lehetett bizalmasan is érintkezni.

A kongresszus a következő főbb ügyeket tárgyalta le:

1. az előző kongresszusi választmány 1890–1902 terjedő működésére vonatkozó három rendbeli jelentést;

2. a metropolitai iskolai tanács 1892–1902. évi jelentéseit

3. *a zárszámadásokat*⁶ 1878. évtől egész az 1890. évig bezárólag, vagyis *13 évre nézve;*⁶

4. *a költségvetést;*⁶

5. megválasztotta a kongresszusi választmányt;

6. az iskolai tanács hiányzó tagjait;

7. a fő- és az egyházmegyei tanfelügyelőket;

8. *elintézett 200-nál több petíciót.*⁶

Mind ez ügyek lehető simán folytak le, s különösen ki kell emelnem, hogy a kongresszus legkényesebb kérdése, a *Brankovics-féle ügy, a várakozást meghaladó módon, felette csendesen intéztetett el,*⁶ anélkül, hogy még csak Brankovics neve is említettett volna, s a hozott határozat

⁴ Ua.

⁵ Piros ceruzával aláhúzva.

⁶ Kék ceruzával aláhúzva.

úgy hangzik, hogy a kongresszus az alapoknak 1890. évig terjedő kezelését nem találja megfelelőnek, afelett rosszállását fejezi ki, s utasítja a kongresszusi választmányt, hogy „mind-azokat” akik bizonyos összegeket még be nem szállítottak volna, a hiánynak 14 nap alatt leendő pótlására szólítsa fel.⁶

A határozat első része vonatkozik a Brankovics pátriárkasága előtti időben működött kongresszusi választmány hanyag kezelésére, a második részben pedig *burkolva elintéztetett a Brankovics-féle, nagy port felvert ügy is.*⁷

A határozat minden legkisebb vita nélkül *egyhangúlag hozatott.*⁷ Habár a kongresszus működése tényleg kifogástalan volt, a bekezdésben hivatkozott átiratban jelzett legfelsőbb megelégedést mégsem adhattam a kongresszus tudtára, mert a kongresszus ma, az utolsó napon a többi ellenzéki pártok által kifejtett kényszer és saját választói véleményének hatása alatt – elhatározta egy gravaminális felirat alkotását.

Habár ez a felirat az eddig benyújtottaknál sokkal enyhébb,⁷ mégis, tekintve, hogy abban a kormányok működése vonatik kritika alá, sőt a Felsőnek azon ténye, amely néhai *Angyelic German kinevezésére vonatkozik, szintén sérelem gyanánt említetik.*⁷ Nem érezhettem magam feljogosítva, hogy ugyanaz nap, a berekesztés alkalmával, a kongresszus gravaminális felszólalását a legfelsőbb megelégedés tudtulásával mintegy szankcionáljam.

Karlóca, 1902. július 19-én

Tallián Béla s. k.
val. belső titkos tanácsos
királyi biztos

N

1902 aug. 1

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusi választmány felterjesztése Széll Kálmán miniszterelnökhöz az 1902 júl. 14-én hozott kongresszusi határozat tárgyában, 1 melléklettel

ME 1903 – XXXV – 1109 (4593)

C. V. 4627/1236 ex. 1902

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus 1902. évi július hó 1. (14.) napján tartott XXVII. ülésében tárgyalás alá vevén az 1868. évi augusztus hó 10. napján kelt legfelsőbb rendelet II. részének 13. és 14. §§-ait, kimondotta azt, hogy ezen utóbbi szakaszban említett *egyházias szellem az aktív vagy passzív választói jog gyakorlására nézve feltétlenül nem szükséges*¹, s hogy ennél fogva ennek alapján a cselekvő vagy szenvedő választói jog *elvonására irányuló határozat nem hozható*¹, illetve hogy ennek hiánya miatt a választói jog elvesztésére elítélteknek ezen joga visszaadandó.

Mínthogy a kongresszusnak fenti intézkedése a fent dicsért legfelsőbb rendeletnek erre vonatkozó szakaszát az eddig dívó gyakorlattal szemben némileg módosítja, illetve magyarázza, ennél fogva van szerencsénk a kongresszusnak fent említett határozatát hiteles másolatban és magyar fordításban Nagyméltóságodhoz ./. alatt tiszteletteljesen bemutatni azon alázatos kérelemmel, miszerint a mondott kongresszusi határozatban Ő császári és apostoli *királyi Felsőge legfelsőbb hozzájárulását*¹, illetve legfelsőbb jóváhagyását kieszközölni méltóztassék.

Kelt a gör. kel. nemzeti-egyházi kongresszusi választmányának Karlovicon, 1902. évi július hó 19. (augusztus hó 1.) napján tartott üléséből.

Branković s. k.
patriarka

⁷ Piros ceruzával aláhúзва.

¹ Piros ceruzával aláhúзва.

O

1902 dec. 4

Vallás- és közoktatásügyi miniszteri átirat az 1902. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak az 1868. évi legf. kir. rendelet II. 13. és 14. §§-ainak magyarázatára vonatkozó határozata tárgyában

ME 1903 – XXXV – 1109 (4593)

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
85715 szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

F. évi október hó 2-án 3708 és 3709 sz. a., továbbá nov. 15-én 4070 és nov. 18-án ad 3708 sz. a. kelt nagybecsű átirataira hivatkozással, a gör. kel. szerb nemzeti kongresszusnak az 1868. évi aug. 10-én kelt legf. királyi rendelet II. részének 13. és 14. §§-ai magyarázata tárgyában, továbbá az egyházmegyei közgyűlésekről és orgánumokról intézkedő 1871. évi május hó 27-én kelt legf. elhatározással jóváhagyott szabályzat hiányait kiegészíteni hivatott határozata tárgyában a közlött iratokat a következők kíséretében van szerencsém Nagyméltóságodnak tisztelettel visszaszármaztatni:

Mindenekelőtt feltűnő, hogy a karlovici pátriárka csak f. évi október hó 1/14-én M. 464. sz. a. tesz kifogást a szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak f. évi július 5/18-án hozott azon határozata ellen, amelyeket a kongresszusi választmány f. évi július hó 19-én 4627/1236 és 4834/1235 sz. a. ugyancsak a pátriárka aláírásával ellátott jelentésében terjesztett Nagyméltóságod útján Őfelsége Im. jóváhagyása és megerősítése alá. Ha a pátriárkának az idézett határozatok ellen aggályai vannak, helyesebb lett volna ezek ellen észrevételeit akár a C.V. jelentéseinek felterjesztésekor akár külön bizalmas úton, de már akkor megtenni, midőn a kongresszusi választmány idézett jelentéseit aláírta, mert így eljárva, ahogy eljárt, észrevételei és kifogásai esetleg már megkésve érkezhettek volna Nagyméltóságod tudomására, amiből aztán esetleg csak zavarok vagy újabb nehézségek támadhattak volna.

Feltűnő az is, hogy a pátriárka a szóban forgó kongresszusi határozatoknak végrehajtása iránt a kongresszusi választmánynak f. évi szeptember 17/30-án hozott határozatát akkor mindjárt nem ellenezte, és hogy arról csak most értesíti Nagyméltóságodat, holott maga azt állítja, hogy a kongresszus nehezményezett határozata If. megerősítésre nem alkalmas, s nem is foganatosítható. A pátriárkától, úgy is, mint a szerb egyház fejétől, úgy is, mint az egyházi és világi elemből alakuló kongresszus és kongresszusi választmány elnökétől, tehát önkormányzati hatósági főnöktől méltán megvárható, hogy a helytelen vagy szabályellenes határozatok meghozatala ellen annak idején és helyén foglaljon állást, továbbá, hogy a korona If. felügyeleti jogának gyakorlását annak rendje és módja szerint biztosítsa, és hogy ne hozza a kormányt oly helyzetbe, melyet a széthúzó elemek könnyen minősíthetnek olyanná, mintha a kormány az egyházi önkormányzat működését indokolatlanul támasztott nehézségekkel akarná gátolni.

Ami már most a C. V. 4627/1236 sz. a. kelt jelentésében foglalt azon kongresszusi határozatot illeti, amely szerint az 1868. évi kir. rendelet II. részének 13. és 14. §§-hoz kimondatott, hogy az adminisztratív bizottmányoknak nincs joguk, hogy az egyházas szellem hiánya miatt a cselekvő vagy- szenvedő választási jog elvesztését és megvonását kimondhassák, továbbá a kongresszusnak azon határozatát illetőleg, melyben a kongresszusi választmány utasított, hogy a kongresszus e határozatát az egyházmegyei adminisztratív bizottságokkal, a metropolitai tanács pedig a konzisztoriumokkal oly meghagyással közölje, miszerint az adminisztratív és konzisztórium hatóságoknak erre vonatkozó határozatai megsemmisítendőek, és az egyházas szellem hiánya miatt elítélteknek cselekvő és szenvedő joga visszaadassék, e tekintetben azon

véleményben vagyok, hogy a kongresszus ezen határozatához sem a lf. jóváhagyás ki nem eszközölhető, sem az a kormány részéről tudomásul nem vehető a következőknél fogva:

Az 1875-i szervezeti szabályok 1., 18., és 19 §-a szerint a kongresszus nem egyházkormányzati hatóság, hanem a metropolia körébe eső hívek képviselője, amely mint ilyen Ő Felsége lf. jóváhagyása mellett rendezi és szervezi a nemzeti egyházat, de nem igazgatja; az igazgatást az erre hivatott saját közegei végzik az erre megállapított szabályzatok szerint. Az a részletes utasítás és meghagyás, tehát, melyet a kongresszus a kongresszusi választmánynak adott, és amely az önkormányzat különböző hatóságainak és közegeinek hatáskörét érinti, nézetem szerint túlterjed azon hatáskörön, amely a kongresszust megilleti.

Továbbá az 1868-i kir. rendelet II. részének 13. §-a határozottan rendelkezik az egyházközségi tagok cselekvő és szenvedő választási jogáról, ha tehát a jog gyakorlása körül egyes esetekben bármi okból, tehát a 13. §-ban érintett egyházi szellem hiánya miatt is kérdés és vita merül, ezen vitás ügyben az egyházkormányzati v. igazgatási hatóságok hivatvák fokozatos határozatokkal dönteni, mégis olyképpen, hogy e kérdésben is Ő Felsége jogán végső fórumban a kir. kormány dönt, amint hogy ily konkrét esetekben a kormány már döntött is.

Végül az idézett 1868-i kir. rendelet 13. és 14. §-ainak rendelkezései félremagyarázhatatlanul világosak, újabb kiegészítést v. pótlást nem igényelnek, szervezeti szabályalkotásnak szüksége tehát fenn nem forog. Ha pedig némely önkormányzati hatóságok téves felfogásból, vagy elfogultságból egyes konkrét esetekben helytelenül magyaráznák és alkalmaznák a szabályrendelet szándékát és akaratát, minden ilyen konkrét esetben az egyházkormányzati illetékes fórumoknak áll tisztükben és jogukban a szabályrendelet helyes alkalmazása iránt rendelkezni, nem pedig a kongresszusnak, amely különben sincs jogosítva arra, hogy a szervezeti szabályok 13. §-ának egyik lényeges rendelkezését így per tangentem szüntesse meg akkor, amidőn egyes konkrét esetben igenis előfordulhat szüksége annak, hogy azon 13. § rendelkezése alkalmaztassék, mert az csak mégsem kodifikálható, hogy az egyházas szellemnek, p.o. botrányosan feltűnő hiánya mellett se zárhassa ki az egyházi önkormányzat egyik igazgatási szervéből azt, aki az egyházi életre hátrányos vagy káros viselkedést tanúsít.

Áttérve a C. V. 4834/1235 sz. *jelentésére*,¹ amelyben a kongresszusnak f. évi július 5/18-án hozott azon határozatát kéri lf. megerősítéssel ellátni, mely szerint inentúl a) az egyházmegyei gyűlések minden 3 évben választassanak,² b) az egyházmegyei osztályok (hatóságok) az új egyházmegyei gyűlés megválasztása után megújítandók;³ végül c) az egyházmegyei gyűlések ülési jegyzőkönyvei a kongresszusnak² bemutatandók lennének, azon véleményben vagyok, hogy egyelőre a kongresszus ezen határozatához sem eszközölhető ki a lf. jóváhagyás a következőknél fogva:

A kongresszusi határozat nem ütközik ugyan a jelenleg érvényben álló szabályzatok szellemébe, de azon fontos következményeknél fogva, amelyeket a határozat végrehajtása maga után vonna, ezen határozat horderejének és következményeinek alapos megfontolása elkerülhetetlen annál inkább, mert habár azon felfogást és álláspontot amelyet a karlovici pátriárka f. évi M. 464 sz. bizalmas előterjesztésében a fenti a), b) és c) pont alattiakra nézve felhoz és elfoglal, *nem osztom is*,² mégis be kell látnom, hogy az egyházmegyei hatóságok rendes és megbízható működése szempontjából, valamint az egyházkormányzat és igazgatás jósága és gyorsasága szempontjából nagyon is beható megfontolást igényel az, vajon az egyházmegyei hatóságoknak 3 évről 3 évre megújítása, s az egyházmegyei gyűléseknek közvetlenül a kongresszus alá rendelése indokolt és kívánatos-e?

A kongresszus e határozata azon szempontból is elbírálást kíván, vajon az egyházmegyei hatóságok tagjainak megújításánál az 1868. évi kir. rendelet II. 19. és 38. §-ainak rendelkezései nem lennének-e figyelembe vehetők, s hogy az egyházmegyei gyűléseknek közvetlen a kongressz-

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

szus alá helyezése az 1875-i szervezeti szabályokban a kongresszusi választmány hatáskörét mennyiben érintené?

Csak ezen kérdéseknek alapos felderítése után lehetne nyugodtan dönteni afölött, vajon a kongresszusi határozat lf. jóváhagyása alá terjeszthető-e vagy sem, miért is azon véleményben vagyok, hogy ez irányban kellő körültekintéssel előzetes tájékozás volna szerzendő.

Mivel pedig a metropolita-pátriárka bizalmas jelentése szerint a kongresszusi választmány máris intézkedett az iránt, hogy a kongresszus határozata végrehajtsák, ennél fogva egyelőre, éspedig *sürgősen rendelkezés volna teendő*⁴ arra nézve, hogy a Kongresszus határozatának végrehajtása további intézkedésig a jelenlegi gyakorlat *érintetlen hagyásával függőben tartassék*³.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1902. december hó 4-én

A miniszter meghagyásából:
Gömöry Oszkár s. k.
miniszteri tanácsos

P

[1903 febr. 8]

Az újvidéki görögkeleti egyházközség vezetőségének felterjesztése Széll Kálmán miniszterelnökhöz az egyházközség felségfolyamodványa tárgyában

ME 1903 – XXXV – 794
(Párhuzamos szerb-magyar szöveggel.)

Excellenciád!

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Tisztelettel aláírt újvidéki görögkeleti szerb egyházközség a kapott meghatalmazás alapján azon alázatos kérelemmel járul Excellenciádhoz:

Kegyeskedjék az ide A/ alatt csatolt felterjesztő iratot Őfelsége a Király legmagasabb színe elé juttatni.

Fogadja Excellenciád a legmelegebb hálánk őszinte kifejezését

Kiváló tisztelettel
Petar Popadić
az újvidéki görögkeleti szerb
egyházközség elnöke
Milanović Kuzman
egyházközségi jegyző

⁴ Zöld ceruzával aláhúzva.

R

1903 febr. 8

*Az újvidéki gör. kel. szerb egyházközség felségfolyamodványa az 1902. évi karlócai gör. kel. nemzeti-
egyházi kongresszuson hozott határozatok jóváhagyása érdekében*¹

ME 1903 – XXXV – 794
(Egykorú fordítás másolata.)

Császári és apost. királyi Felség!
Legkegyelmesebb Királyunk és Urunk!

A Felségedhez hű újvidéki gör. kel. szerb egyházi iskolai község, az 1903. évi január hó 26-án (febr. 8-án) tartott rendkívüli közgyűlésén azzal bírta meg a mély alázattal alulírt egyházközségi elnökséget, hogy a hagyományos és rendületlen hűség és ragaszkodás nyilvánítása mellett, *a magy. kir. kormány útján*,² alázatteljes felterjesztésünket oly hű alattvalói *kérelemmel*² terjessze föl, hogy Felséged, a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi *autonómia érdekében ne kegyeskednék lf. figyelmére méltatni*² azon lépéseket és nyilatkozatokat, melyek arra irányulnak, hogy Felséged az 1902. évbéli gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus *némely határozatát megerősíteni ne méltóztatnék*,² márpedig e határozatok törvényen alapulnak, és a szerb nép és egyház szükségleteinek megfelelnek. Különösen áll ez az egyházmegyék rendezésére és a *zárdai*² birtokok kezelésére vonatkozó, megtámadott határozatokra nézve.

Kegyeskednék Felséges Urunk megengedni, hogy előadjuk Felségednek amaz indító-okokat, melyek ezen községet készítették arra, hogy ezen alázatteljes felterjesztését előterjessze.

Felséges Urunk!

*Az egyházmegyék rendezéséről*² szóló kongresszusi határozatok csakis a vonatkozó szabályzatban mutatkozó hiányokat pótolják, mely szabályzatot a kongresszus elfogadott, Felséged pedig legkegyelmesebben jóváhagyott. A pótlások a szabályzat szellemében vannak tartva.

A *zárdai birtokok*² kezelésére vonatkozó kongresszusi határozat miben sem érinti azt a célt, melynek a zárdai birtokoknak kell hogy szentelve legyenek, és csupán e birtokok kezelését és igazgatását változtatja meg, és pedig azon indítóoknál fogva, hogy el lehessen érni a valódi célt, melynek e birtokok szentelve vannak. A Felséged által 1868. augusztus 10-én szentesített leirat, V., 1. és 5. §-ának *a*) pontja világosan rendelkezik oly értelemben, hogy a zárdák nemzeti-egyházi javak, és hogy a nemzeti alapok központi igazgatóságának kezelése alá esnek, mely igazgatóság köteles a kongresszusi határozatokat foganatosítani.

A javaslatokat előkészítő bizottság egyhangúlag ajánlotta a zárdai birtokok kezeléséről szóló javaslatot a kongresszusnak. E bizottságban pedig Zmejánovics Gábor püspök úr öfőtisztelendősége elnökölt, és tagként Sevics Mitrofan püspök úr öfőtisztelendősége is jelen volt. Arról, hogy ezen javaslat kánonellenes, és beleütközik az egyház változtathatatlan törvényeibe, szó sem volt. Egyébként erről nem is lehet szó, mert a dolog a kezelésre és igazgatásra vonatkozik csupán, és nem érinti a kánonokat és dogmákat.

¹Az irathoz I. mellékelve a lalityi, katyi, bavanistei, óbecsei, basahidi, mehalai, verseci, alsókovili, vukoseváci (Zágráb m.), titeli, vukovári, csakovai, farkasdi, perlaszi, szabadkai, adai, begecsi, torontálszigeti, sztejanovicci, szerbeleméri és törökbecsei gör. kel. szerb egyházközségek hasonló értelmű szerb nyelvű felségfolyamodványait.

²Kék ceruzával aláhúzva.

Felséges Urunk!

A szerb nemzeti-egyházi kongresszus részére az 1875. évi kongresszusi szabályzat 9. szakaszában biztosítva van az összes nemzeti-egyházi alapok, alapítványok és intézetek (ide számítva a zárdákat is) – költségvetésének a megállapítása. Ez a költségvetési jog (a zárdákkal szemben) kétségtelen jogot tételez fel a zárdai javak kezelése és igazgatása dolgában való határozathozatalra is.

A Szent István-korona országaiban lakó szerb nép, alattvalói hűségében és ragaszkodásában, a törvény biztosította nemzeti-egyházi autonómiájának védőjét látta mindenkoron Felségedben, minek folytán fiúi ragaszkodással és bizalommal fordul Felségedhez azon reményben, hogy Felséged ez alkalommal kegyes leend hozzájárulni ahhoz, hogy ezen kérdések is hazánk javára és a Felségedhez mindenkor hűséges szerb nép megnyugtatására és megelégedésére elintézzést nyerjenek.

Felségednek legalázatosabb szolgálói:

Az újvidéki görögkeleti szerb egyházközség nevében:

((aláírva:)) Popadics Péter s. k. elnök

Molivanovics Kozma s. k.
jegyző

Az 1902. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus történeti iratainak második része: az egyes kongresszusi határozatok és a sérelmi felirat értelmezése körüli, évekig tartó minisztériumi iratváltás s az újabb kongresszus összehívását célzó 1906. évi sikertelen kísérlet levéltári dokumentumait tartalmazza. Ezt az iratanyagot, mint az 1902. évi kongresszus fejleményeit, már a következő időszak (1903–1906) iratanyagában közöljük. (L. *Iratok* IV. köt.)

54

1902 jún. 5

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter körrendeletei a magyar nyelvnek a népoktatási intézetekben való kötelező tanítása tárgyában*¹

I. Valamennyi kir. tanfelügyelőséghez.

A magyar nyelv kötelező tanítását a népoktatási tanintézetekben elrendelő 1879. évi XVIII. törvénycikk immár 23 év óta van életben.

A törvény bevezető része ezen törvény világos célját abban jelöli meg, hogy a népoktatási tanintézetek minden állampolgárnak kellő módot nyújtsanak arra, hogy ezek a magyar nyelvet, mint az állam nyelvét, elsajátítsák.

A rendelkezésemre álló adatok és tapasztalatok engem arról győztek meg, hogy a törvény úgy, miként annak szava és szelleme is követeli, a kívánt eredményt máig sem biztosította.

Állásomból kifolyó köteletségemnek tartom a szentesített törvény rendelkezéseinek az összes nem magyar tannyelvű népoktatási tanintézetekben teljes szigorral érvényt szerezni; mégpedig nemcsak azért, hogy a már régen érvényben levő törvényt a maga teljességében végrehajtsam, hanem hazánk nem magyar ajkú lakosságának jól felfogott érdekében módot akarok annak nyújtani, hogy a magyar nyelvnek, mint államnyelvnek birtokában legyenek, és az ezzel járó előnyökben az iskolák hibái miatt hátrányt ne szenvedjenek.

¹ A közölt kultuszminiszteri körrendeletek előzményeit l. *Iratok* I. 170. és 191., ill. *Iratok* II. 24. sz. iratokban. – Közli: Rendeletek Tára 1902. I. 719–724. l.

E végből a királyi tanfelügyelőségnek elengedhetetlen és a legfontosabb kötelességévé teszem, hogy a tankerületében levő összes nem magyar tannyelvű népiskolákat rendre és alaposan vizsgálja meg, és ezen iskolalátogatások alkalmával a következőkre terjessze ki gondos és lelkiismeretes figyelmét:

a) A tanító bírja-e a magyar nyelvet szóban és írásban teljesen és oktatóképességgel? Ha a tanító nem beszél, vagy csak annyira fogyatékosan beszél magyarul, hogy ilyen készült-sége mellett lehetetlen a magyar nyelv kötelezett oktatását sikeresen ellátnia, az illető tanító okmányai alapján állapítsa meg a királyi tanfelügyelőség mikor és hol nyerte a tanító képesítést? Az erre vonatkozó, teljesen hitelt érdemlő adatokat vezesse be a kir. tanfelügyelőség a múlt évi 12 955. szám alatt elrendelt iskolalátogatási jegyzőkönyvbe.

b) A szóban forgó törvény 4. §-a szerint a magyar nyelv az összes bármilyen nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé felveendő. A magyar nyelv ezen köteles tanítását a községi népiskolákban a közoktatásügyi miniszter külön rendelete szabályozza.

Hivatali elődöm² 1879. évi 17 284. szám alatt kelt rendeletével* a nem magyar tannyelvű népiskolák tantervét megállapítván, ugyanakkor elrendelte, hogy az egy tanítóval bíró (osztatlan) népiskolában a beszéd- és értelemgyakorlatokra és ezzel kapcsolatban a magyar beszéd tanítására heti 9 óra, az anya- és magyar nyelven való írás és olvasás tanítására heti 8 óra fordítandó. Ugyanezen tantárgyakra a két tanítóval bíró iskolákban 15, illetve 13; a három tanítóval bíró iskolákban 17, illetve 19; a négy tanítóval bíró iskolákban 20, illetve 25; az öt tanítóval bíró iskolákban 18, illetve 24, és végre a hat tanítóval bíró iskolákban 18, illetve 24 óra fordítandó hetenkint.

Ezen heti óraszámok fele mulhatatlanul a magyar beszéd és a magyar írás, olvasás tanítására fordítandó, mert csakis így biztosítható azon cél, amelyet a törvény bevezető részében kijelöl, hogy ti. minden magyar anyanyelvű állampolgár elsajátíthassa a népiskolákban az állam nyelvét.

A népiskola második osztályától kezdve a számtantanítás segítségével is gyakorolandó a magyar nyelv. – A hazai földrajz, történelem és alkotmánytan tanításával a magyar beszéd igénybevétele módot nyújt a tanítónak a gyermek szívében a hazafias érzület felkeltésére és ápolására, amit különben az egész népiskolai oktatás és nevelésnél kimagasló célként kell a tanítónak munkálnia.

A törvény idézett szakasza szerint ezen tantervben megállapított óraszámot népiskolai tantervük megállapításánál az összes felekezeti és egyéb iskolai hatóságok is kötelesek megtartani. Természetes, hogy a tantervben a magyar nyelv tanításánál kitűzött cél az összes nem magyar tannyelvű, tehát a hitfelekezeti népiskolákra nézve is kötelező, mert a törvény által megkívánt taneredmény minden jellegű iskolára nézve csak ugyanaz lehet.

A királyi tanfelügyelőség tehát a nem magyar tannyelvű népiskolákban a magyar nyelv-tanítás eredményét a fentebb részletezett törvényes rendelkezéseknek lelkiismeretes szem előtt tartásával szakszerűen és alaposan vizsgálja meg. Itt különösen hangsúlyozom, hogy a népiskolai magyar nyelvtanítás egyedüli és fő célja, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a magyar beszédet annyira elsajátítsa, hogy ezen a nyelven, s az ő életviszonyainak megfelelően gondolatait magyarul, érthetően ki tudja fejezni, továbbá tudjon magyarul folyékonyan olvasni, és helyesen írni. Azt is hangsúlyozom, hogy ilyen iskolákban a magyar nyelv-tanítását csupán a magyar írás alapjául szolgáló minimális tudnivalókra kell szorítani.

Ezen cél szem előtt tartásával vizsgálja a királyi tanfelügyelőség a nem magyar tannyelvű népiskolákat, és szerezzen meggyőződést arról, vajon ezen tanításra a miniszteri tantervben megállapított heti óraszám megtartatik-e?

² Értsd: Trefort Ágost.

³ Lásd: Magy. Rend. Tára, 1879. évf. 620. old. (Az irat jegyzete.)

Ha a királyi tanfelügyelőség a tanítási eredményt nem találja kielégítőnek, kutassa ennek okát.

Ha a tanítás sikertelen volta p. o. a rendetlen iskolázásban, vagy a szükséges taneszközök hiányában rejlik, ezen törvényellenes állapotok megszüntetése iránt a községi előljáróság és iskolaszéknél nyomban intézkedjék. Ha azonban a sikertelen tanítás okát a tanító mulasztásában, akár pedig más körülményben találja a királyi tanfelügyelőség, a legkomolyabban figyelmeztesse a mulasztókat törvényes kötelességük lelkiismeretes teljesítésére. Úgy tapasztalatait, mint tett intézkedéseit a királyi tanfelügyelőség az iskolalátogatási jegyzőkönyvbe vezesse be.

Mindazon nem magyar tannyelvű népiskolák látogatásáról a fennebbi *a)* és *b)* pont szem előtt tartásával felvett s az illető iskolaszéki elnökök által is aláírt jegyzőkönyveket, amelyekben a magyar nyelvtanítás a törvényes kívánalmaknak meg nem felelő, a királyi tanfelügyelőség minden év december hó végén és június hó végén külön indokolt jelentésével ide terjessze fel, hogy ezek alapján a szükséges intézkedéseket az illető iskolai főhatóságnál megtehessem.

Ez alkalommal ismételve elrendelem, hogy az iskolalátogatásokat a királyi tanfelügyelő és segédtanfelügyelő felváltva és a szorgalomidő egész tartama alatt végezzék.

Amennyiben a királyi tanfelügyelőség rendelkezésére bocsátott utazási átalány a tanév folyamán a múlt évi 12 955. számú körrendelettel megállapított szabályzat szerint teljesen igénybe vétetett volna, tegyen a kir. tanfelügyelőség azonnal indokolt felterjesztést a még szükséges utiköltség engedélyezése iránt.

Fennebbi rendelkezésem felől egyidejűleg a közigazgatási bizottságokat és az egyházmegyei főhatóságokat is értesítettem, felhíván őket, hogy a magyar nyelv tanításáról szóló törvény sikeres végrehajtása iránt a maguk hatáskörében szükséges intézkedéseket tegyék meg.

Budapesten, 1902. évi június hó 5-én.

Wlassics Gyula s. k.

II. Valamennyi közigazgatási bizottsághoz.

A magyar nyelv kötelező tanítását a népoktatási tanintézetekben elrendelő 1879. évi XVIII. törvénycikk szigorú végrehajtása tárgyában a királyi tanfelügyelőkhöz egyidejűleg intézett körrendeletemet tudomás végett oly felhívással küldöm meg a közigazgatási bizottságnak, hogy a királyi tanfelügyelőt ezen nagy fontosságú teendőjében hatékonyan támogatni szíveskedjék, és minden olyan esetben, amidőn a közigazgatási bizottság a kir. tanfelügyelő jelentéséből értesül, hogy valamely nem magyar tannyelvű népiskolában a magyar nyelvtanítás sikertelen volta a rendetlen iskolázásban vagy pedig a szükséges tankönyvek és taneszközök hiányában keresendő, az 1876. évi VI. törvénycikk 30. §-a alapján a közigazgatási bizottság az illető járási közegeket ezen akadályok sürgős megszüntetése iránt a legerélyesebben utasítsa.

Végre arra is felhívom a közigazgatási bizottságot, hogy a kormányhoz intézendő féléves jelentéseiben a magyar nyelvtanítás ügyét mindenkor kimerítően tárgyalja.

Budapesten, 1902. évi június hó 5-én

Wlassics Gyula s. k.

III. Valamennyi főtiszt. egyházmegyei Főhatósághoz.

A magyar nyelv kötelező tanítását a népoktatási tanintézetekben elrendelő 1879. évi XVIII. törvénycikk szigorú végrehajtása tárgyában a királyi tanfelügyelőkhöz egyidejűleg intézett körrendeletemet tudomás végett van szerencsém a főtiszt. egyházmegyei főhatóságnak oly felkéréssel megküldeni, hogy a kormányzata alatt álló iskolai helyi hatóságokat és tanítókat (tanítónőket) a szóban forgó törvény rendelkezéseinek és ez alapon kiadott kormányrendeleteknek lelkiismeretes megtartására nyomatékosan felhívni méltóztassék.

Különösen súlyt helyezek arra, hogy a magyar nyelv beszéd, írás és olvasás tanítására a miniszteri tantervben kitűzött heti óraszám minden nem magyar tannyelvű népiskolában

jelleghelyesség nélkül, csonkítatlanul megtartassék, és hogy az ugyanott kitűzött tanítási cél elérjék, vagyis hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a magyar beszédet annyira elsajátítsa, hogy ezen nyelven s az ő életviszonyainak megfelelően gondolatait magyarul, érthetően ki tudja fejezni, továbbá tudjon magyarul folyékonyan olvasni és helyesen írni.

Ezen alkalomból van szerencsém a főtiszt. egyházmegyei főhatóság nagybecsű figyelmébe a legnyomatékosabban ajánlani hivatali elődömnök 1885. évi május hó 28-án 20 301. szám alatt kelt körrendeletet olyan kijelentéssel, hogy nemcsak a szentesített törvény iránt való köteles tiszteletből, de hazánk nem magyar ajkú lakosságának jól felfogott érdekében is el vagyok határozva, hogy az immár 23 év óta életben levő nagy fontosságú törvényt szigorúan végrehajtom.

De viszont azon reményemet is kifejezem, hogy amidőn a tanítói állás csekély javadalmazásában keresendő a magyar nyelvtanítás sikertelenségének az oka, az 1893. évi XXVI. törvény-cikk 16. §-a alapján készséggel adja a törvényhozás rendelkezésemre a tanítói fizetésnek 800 koronára való kiegészítésére, s a tanítók korpótlékára szükséges összeget.

Budapest, 1902. évi június hó 5-én

Wlassics Gyula s. k.

55

Iratok az 1901-06. évi országgyűlés nemzetiségi képviselői ellen indított mentelmi ügyek tárgyában¹

A

1902 jún. 17. és 29

Pavlović Ljubomir szerb nemzetiségi képviselő mentelmi ügye a képviselőház előtt²

¹ Széll Kálmán kormányelnökségének utolsó esztendejében szinte leplezetlen tervszerűséggel megindul a képviselőházi nemzetiségi képviselői csoport elleni mentelmi ügyek sorozata. A mentelmi ügyek hátterében – mint a „Kossuth nótát” éneklő gyermekeket bántalmazó Pavlović Ljubomir (A) és a nagynémet politikai irányzattal kapcsolatban álló Korodi Lutz (D és E irat) esetében kétségkívül fellelhető a sovinizmusig elmenő magyarelles elfogultság számos ismérve. (Előbbiről Ady is elmarasztalólag nyilatkozik a Nagyvárad Napló 1902 jún. 20-i számában közölt „Szégyen” című cikkében. L. 58/A. irat.) Ezzel szemben Veselovský Ferenc és Valašek János szlovák nemzetiségi képviselőket a Széll-kormány nemzetiségi politikáját joggal bíráló programbeszédek miatt fosztották meg mandátumuktól. – A nemzetiségi képviselők ellen indított mentelmi ügyek – mint arra egy ellenzéki felszólalás (Olay Lajos) is rámutat – az 1876. évi Miletic-ügy (I. Iratok I. 136. sz. irat) emlékére idézik fel – „jogalap”-ként. Mint ismeretes, Miletic Szvetozárt, az akkori magyarországi szerb nemzetiségi mozgalom vezérét, 1876 július 5-én, mentelmi joga durva megsértésével tartóztatták le, s az ellene az akkori szerb-török viszálytal kapcsolatban emelt „lázítási”, majd „felségsértési” pörben végül is öt évi börtönre ítélték (ebből közel 3 és fél évet kitöltött), egyetlen „tanú”, a kormányágens Ranković György vallomása alapján. (L. bőv. Iratok I. 538–539. l. jegyz.) A Miletic-ügy és pör – Tisza Kálmán rendszerének egyik leg súlyosabb nemzetiségpolitikai törvénytelenése – követendő példaként való felemlítése mutatja, mennyire ment el az 1901–1906. évi képviselőház a nemzetiségellenes szólamok feleltelen hangoztatása terén. Érdemes rámutatnunk arra is, hogy 1878-ban, a Miletic-pör ítélete ellen a függetlenségi baloldal nem jelentéktelen része Mocsáry Lajossal, a függetlenségi párt akkori elnökével az élen, tiltakozott. (L. Mocsáry Miletic ítélete ellen tiltakozó vezércikkét az Egyetértésben; szövegét közli: Iratok I. 134/M sz. irat.) Közel negyedszázaddal később – a nemzetiségi képviselők ellen indított mentelmi ügyek országgyűlési vitáinak tanúsága szerint – viszont éppen a függetlenségi párt ekkori elvtelen élszónokai állottak a nemzetiségellenes szólamhadjárat élére.

² Közli: Képv. Napló, 1901–1906, VII. 265–270., 339–341. l.

Pavlovics Ljubomir: T. képviselőház! Kijelentem röviden és őszintén, hogy azok a cikkek, amelyek a budapesti hírlapokban megjelentek, és az én személyemet érintették, teljesen alaptalanok, s az igazságnak meg nem felelnek. (*Mozgás*). Azt írták rólam a „Budapesti Hírlap”-ban, hogy én átutazóban Nagykikindán diákokat inzultáltam volna azért, mert ők a hazafias Himnusz és Szózatot dalolták. Kijelentem itt ünnepélyesen és becsületszavamra, hogy egész életemben sohasem protestáltam a magyar Himnusz és Szózat ellen; ehhez nekem nincs jogom; azokat mindig tiszteletben tartottam; sértőleg sohasem nyilatkoztam azokról, és dalolás miatt soha senkit sem szóval, sem tettel nem inzultáltam.

T. ház! Nagyon meg voltam döbbenve, amidőn láttam, hogy ez az affér minden előzetes törvényes nyomozás nélkül behozatott ide a házba, és én, anélkül, hogy törvényes úton bárminő tény bizonyított volna ellenem, inzultusoknak volna itt kitéve. Megdöbentem azért, t. ház, mert az a híresztelés, ha jól elolvassa az ember, nélkülöz minden valószínűséget. Kérem, azt írták, hogy szegény, védtelen gyermekek átutazván Nagykikindán...

Vészi József: Úgy történt! (*Mozgás. Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Pavlovics Ljubomir: ... amidőn ezen tápintézeti növendékek ott a pályaudvaron hazafias dalokat énekeltek, én ezen felbőszülvén, inzultáltam volna őket nemcsak szóval, hanem tettel is, még messzebbre mentem, és fel is pofoztam volna azokat a szegény, védtelen gyermekeket, és olyan súlyos testi sérülést okoztam volna, amelynek nyomai még napok, sőt hetek múlva is meglátszott volna arcaikon. És t. ház, azok a növendékek igazgatójukkal együtt utaztak! Azt kérdelem én az igen t. háztól, van-e abban valószínűség, hogy egy igazgató, aki látja, hogy bántom a növendégeit, hogy arcul ütöm, hogy sértem őket, nem tett volna ellenem bünyfenyítő feljelentést? Hanem hetek múlva kezdenek el nyomozni ellenem! (*Egy hang jobbfelől: Igen! Mozgás baljelöl.*) Engedjék meg, t. uraim, hogy ügyemre vonatkozólag még egypár szót említsek fel itt. (*Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: A tényállást! Halljuk! Halljuk! Mozgás és zaj.*)

Elnök (csenget): Kérem ne tessék zavarni! (*Halljuk, Halljuk!*)

Pavlovics Ljubomir: T. képviselőház! Először azzal vádoltak, hogy a haza szétdarabolására törtem, a magas Kúria elé vitték ügyemet, amely látván a vád alaptalanságát engem ártatlannak nyilvánított, és fölmentett. Majd arról volt szó, hogy szerb izgató beszédeket tartva, bejártam a kerületet. Tény az, hogy egy 5 éves fiúcska egy majálison fennmaradt kis zászlót, amely nem is annyira zászló, mint inkább egy kis napraforgó volt, viselt. Ez semminemű európai heraldika szerint valamely nemzet zászlójának tekinthető nem volt. Ez a bűnöm.

Ami pedig azokkal a gyerekekkel való esetet illeti, az audiatur et altera pars elvénél fogva kérem az urakat, hogy függesszék fel a mentelmi jogomat. A vizsgálat ellenem meg van indítva, az teljesen meg fogja világítani a tényállást. Én bízom a magyar törvények igazságszeretetében, és előre is kimondom, hogy ártatlan vagyok, és ebből egy szó sem igaz. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Hát hogy történt?*) Én soha életemben és így Kikindán sem nyilatkoztam sértőleg hazafias dalok miatt, és senkit sem bántottam. (*Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ne erről beszéljen! Halljuk a tényállást!*) Kérem, én semmit sem tudok. (*Nagy zaj.*) A bírói vizsgálat majd ki fogja deríteni a tényállást. (*Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!*) Ennyit akartam felhozni mentségemül, tessék felfüggeszteni mentelmi jogomat, és a folyamatban levő bírói eljárás majd ki fogja deríteni, hogy mennyiben vagyok hibás. (*Folyton tartó nagy zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hogy történt a dolog?*) Kérem, nem tudom határozottan. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Hogy történt a dolog?*) Kérem, nem tudom határozottan. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Hát részeg volt?*) Sokszor jártam ott, nem emlékszem az esetre, csak arra kértem a t. házat, hogy függessze fel a mentelmi jogomat. (*Nagy zaj és nyugtalanság balfelől.*)

Vészi József: T. ház! Előre látván azt, hogy Pavlovics Ljubomir képviselő úr a si fecisti nega kényelmes álláspontjára fog ebben az ügyben helyezkedni, én, mint annak a lapnak szerkesztője, mely ezen kínos és fájdalmas esetet először hozta a nyilvánosság elé, Szegedre utaztam Nagy Mihály t. képviselőtársammal, aki az ezen ügyre vonatkozó adatokat velem közölte,

hogy ott a valódi tényállás felől meggyőződjem. A tegnapi napot Szegeden töltöttük, és a t. ház szíves engedelmével már csak azért is be kívánok számolni eljárásom eredményéről..

Buzáth Ferenc: Hiszen nem bízta meg senki!

Vérszi József: Mi az, kérem?

Buzáth Ferenc: Azt mondom, hogy nem bízta meg senki a vizsgálattal!

Vérszi József: T. Buzáth Ferenc képviselő úrnak a feleletem az, hogy ő nem bízott meg, de megbízott hazafias lelkiismeretem, és engedje meg nekem, hogy instrukciót politikai kötelességeim teljesítése tekintetében nem Buzáth Ferenc képviselő úrtól, hanem a lelkiismeretemtől kérjek. *(Általános helyeslés.)* Nehogy a detail-okban valami eltérés mutakozzék, Nagy Mihály képviselőtársammal együtt papírra vettem magántermészetű vizsgálódásainknak eredményét, amelyet szíves engedelmükkel leszek bátor felolvasni. *(Halljuk! Halljuk! Olvassa):*... Szegeden jártunkban először is betértünk az internátusba. Ott Kőnig igazgató úr megerősítette nekünk, hogy a Pavlovics Ljubomirról állított dolgok csakugyan megtörténtek. Kérésünkre előhívta a szóban forgó két gyereket: Schön Jánost és Pósa Mátyást. A két fiú tiszta magyar kiejtéssel, habozás nélkül, határozottan és világosan adta elő a tényállást, mely a következő:

Vagy 15-en voltunk fiúk egy III-as osztályú szakaszban. Szegedtől Kikindáig útközben egyre dalogtunk magyar nótákat, amikre itt az intézetben tanítottak minket. Kikindán jó soká állt a vonat. Ott is azt daloltuk, hogy Isten áldd meg a magyart. Aztán ránk jött a szomszág négyünkre, leszálltunk a kocsiról vizet inni. Akkor hozzánk lépett egy kövér úr, és ránk kiabált, hogy mi a nevem. Mikor ezt megmondtam, azt kérdezte: Ha német fiú vagy, miért nem énekel németül? Én azt mondtam, hogy magyarul jobban tudok. Ekkor az az úr nagyon megharagudott, elveresedett, kiabált is szerb nyelven valamit, és megfogta a fülünket, az enyémet meg a Matyiét. Aztán nagyon megcibálta, jó sokáig ráncigálta. Nekem nagyon fájt, és kiabált fájdalomban a Matyi is. Amíg Temesvárig értünk, folyton sajgott és égett a fülem.”

Megnéztük a gyerekek füleit. A Pósa Mátyásén már nem látszott semmi. De a Schön Jancsi fél füle még mindig duzzadt, és a cimpa táján szederjes.

T. Képviselőház! Nem értük be ezzel hanem utánajártunk a dolognak továbbra is. Beszélünk az illető vonat kísérő személyzetével, beszélünk az illetékes hivatalos tényezőkkel, akinek kezén mennek keresztül a vizsgálat szálai, és teljesen autentikus formában kaptuk meg a vizsgálat során eddig kiderített adatokat, amelyeket szintén összefoglalva van szerencsém előterjeszteni *(olvassa)*:

„Április 26-án az intézetben kitört kanyarójárvány miatt haza kellett a növendékeket bocsátani. Nagyikinda felé tizennégyen mentek, köztük Schön János és Pósa Mátyás is.”

Most következik a felelet Pavlovics Ljubomir amaz állítására, hogy mily valószínűtlen az egész dolog, mert hiszen az igazgató ott volt, és nem tűrte volna a bántalmazást.

A hivatalos adatok szerint *(olvassa)*: „Az a hír, hogy Kőnig igazgató kísérte volna a gyermekeket, nem felel meg a valóságnak. A növendékek kíséret nélkül utaztak, csupán az ilyen esetben szokásos irattal voltak ellátva, mely a vonatkísérő személyzetnek és az állomásfőnököknek figyelmébe ajánlja őket.”

Méltóztatik látni, teljesen védtelen gyermekekről van szó. *(Olvassa)*: „A vonatkísérő személyzet a 712. sz. vonaton Valkay Keresztély és Gömöri József kalauzokból állott. Ugyanazon a vonaton utazott egy Frankovszky nevezetű, Temesvárott lakó magyar államvasúti alkalmazott is.

Ezek előadása szerint a fiúk útközben illedelmesen viselkedtek. Énekelgették a Szózatot, a Himnuszt és egyéb hazafias dalokat. Ugyanezt cselekedték Nagyikindán is ama 20 perc alatt, míg a vonat ott állott. Vagy 5 perccel a vonat elindulása előtt, több fiú leszállt a vonatról, hogy vizet igyék. Ekkor egy Nagyikindáról Temesvár felé utazó úr, aki a peronon az indulási jelt várta, s akiben később Gömöri kalauz felismerte Pavlovics Ljubomir orsz. képviselőt, odalépett a fiúkhoz, és rájuk szólt: „Hát németül ti nem tudtok énekelni? A fiúk azt felelték, hogy „nem”.

„De előbb tudatok, úgy-e?” Mire Schön János azt felelte: „Igen, de elfeledtem”. Pavlovics erre belekapaszkodott a Pósa fülébe, és indulatosan megcibálta őket. A Schön fülét úgy meg-rántotta, hogy a vér kiserkedt belőle.”

Pavlovics Ljubomir: Nem igaz, szó sem igaz!

Vészi József (tovább olvassa): „A fiúk, mihelyt eleresztette őket, bemenekültek a kocsijukba. E jelenet tanúi a következők voltak: Horvát Mór vasúti vendéglős és neje, Goldberger Jenő pincér és egy nagykikindai szerb nemzetiségű rendőr. Az utóbbi kivételével aki nem akar semmire emlékezni, a többi valamennyi látta a jelenet lefolyását. Az állomásfőnök és a szolgálattevő forgalmi hivatalnok nem látott semmit. Az előbbi az irodában volt elfoglalva, az utóbbi a vonat összeállítására ügyelt fel. A vonat elindulása után Valkay kalauznak a gyermekek elpanaszolták a dolgot. Már megelőzően, épp a vonat elindulásakor a vendéglősné odaszólt Valkaynak: nem látta-e egy úr mit csinált a fiúkkal? Ettől figyelmessé téve, ment Valkay a növendékek szakaszába, ott a fiúk azonnal megmutatták neki a két bántalmazott gyermeket. Mind a kettőnek izzó piros volt a fél füle, a Schön Jánosé ezenfelül véres is. Valkay elmondta az esetet Gömörinek, s emez mindjárt ráismert az illető utasban Pavlovics Ljubomirra, amit később a zombolyai állomásfőnök is megerősített.

Valkay és Gömör megbeszéltek a dolgot Frankovszkyval, aki azt mondta nekik, hogy Temesvárról ő majd jelentést tesz a felettes hatóságoknak.”

T. Képviselőház! Ma reggel Temesvárról Frankovszky Dezső úrtól a következő levelet kaptam (olvassa):

„F. évi április hó 26-án Budapestről Temesvárra utaztam. Szegedre érve, láttam, amint a kis vasúti internátusbeli növendékek csoportosan beszálltak a kocsikba. Hallottam azt, hogy a gyermekek Nagyikinda állomáson – a vonat tartózkodása alatt – a Szózatot és a Himnuszt énekelték, láttam azt is, hogy a gyermekek közül néhányan, vizet és peracet veendő, a kocsikból kiszállottak. A vonatnak Nagyikindán való tartózkodása alatt kocsimból nem szálltam ki. Mikor a vonat Nagyikindáról elindult, bejött hozzám Gömöri kalauz, és látván szabadjegyemet, hogy vasúti alkalmazott vagyok, megbotrányozással említette, hogy egy úr két internátusbeli növendéket bántalmazott azért...”

Pavlovics Ljubomir: Nem áll!

Vészi József: Itt, úgy látszik, mindenki hazudik, aki látta a dolgot, csak a képviselő úr mond igazat. (Zaj).

Pavlovics Ljubomir: Majd lesz alkalma a bíróságnak kideríteni. (Nagy zaj).

Vészi József: T. ház! Én nem törődöm Pavlovics Ljubomir közbeszólásaival, melyeket a ház a maguk teljes értéktelenségében appreciál amúgy is, hanem engedjék meg, hogy folytassam. (Halljuk! Halljuk!) (Olvassa:) „Kérdezvén tőle a bántalmazás módját, azt mondotta, hogy a gyermekek fülét cibálta meg. Magam is felháborodván a kalauz közlésén, az utas kiléte iránt érdeklődtem és Spányi Ernő zombolyai állomásfőnök segítségével megállapítottam, hogy az illető Pavlovics Ljubomir képviselő.”

Ivánka Oszkár: Hát itt mindent le lehet tagadni? (Nagy zaj.)

Vészi József: „Ekkor én az eset szereplőinek neveit azon célból írtam fel, hogy a megbotrányoztató esetet a lapokban közzétegyem. Miután azonban feljegyzésem elkallódott – a nevek egy újságpapíron voltak feljegyezve – a közzétételt nem hajthattam végre. Megjegyzem, hogy felsőbbségemnek feljelentést azért nem tettem, mert a kérdéses alkalommal magánügyben engedélyezett szabadság folytán és nem hivatalosan utaztam. Kiváló tisztelettel Frankovszky Dezső MÁV hivatalnok. Temesvár, Józsefváros.”...

T. Képviselőház! Ezekben volt szerencsém előadni a valódi tényállást, melyet Pavlovics úr tagad. Pavlovics úr a mentelmi jog örve alatt két mentelmi jogot sértett meg, a védtelen gyermekek mentelmi jogát, mely az emberiség oltalma alatt áll, és a hazafiúi áhitat mentelmi

jogát, mely a hazaszeretet oltalma alatt áll. *(Igaz! Úgy van!)* Én a magam részéről mindaddig, míg a bírói eljárás az igazságot ki nem deríti, utálattal fordulok el az ilyen eljárástól. *(Élénk helyeslés. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ki vele! Hosszan tartó nagy zaj.)*

Elnök: Buzáth képviselő úrnak személyes kérdésében adtam szót, tessék őt meghallgatni. *(Zaj)*

Buzáth Ferenc: T. képviselőház! Személyes kérdésben kérek pár szót! Vészi József képviselő úr azt mondta, hogy a szóban levő ügy megvizsgálása céljából Szegedre leutazott...

Vészi József: Földerítésére!

Buzáth Ferenc: ... és erről akar ő most beszámolni. Erre tettem én azon közbeszólásomat, hogy ki bízta meg a t. képviselő urat; mert úgy tudom, hogy a képviselőház a vizsgálat megajtására neki megbízást nem adott. *(Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: A hazaszeretet!)* Erre értettem a közbeszólást, és semmi másra!

Vészi József: Isten éltesse a képviselő urat!

Nagy Mihály: T. képviselőház! *(Halljuk)* Mindenekelőtt kijelentem, hogy a Vészi József képviselőtársam által felolvasott adatok mindenben tökéletes igazságnak felelnek meg. *(Helyeslés.)* Élve a gyanúperrel, hogy esetleg bekövetkezik az, ami tényleg bekövetkezett, hogy Pavlovics Ljubomir képviselő úr netán el fogja tagadni az esetet és annak körülményeit, igenis, én indítványoztam, hogy menjünk le *(Helyeslés)*, és személyesen kutassunk utána, és vajon tény-e az, amit a kalauzok állítottak? *(Helyeslés.)* Nem is hoztuk ezt mindeddig szóba, míg teljesen be nem bizonyodott, hogy tényleg Pavlovics Ljubomir képviselő úr volt az, aki inzultálta a védtelen gyermekeket. Nem is tettem volna szóvá újságban sem ezt a kérdést, ha nem egész megbotránkozással említette volna nekem Gömöri és Valkay kalauz, hogy: „Hát nincs senki az országban, aki Pavlovics Ljubomirt, a szerbek koronázatlan királyát” megrendszabályozza azokért az inzultusokért, amelyeket elkövet a magyar nemzeti állam és a magyar alkotmány ellen? Ha becsületes, jóra való, tisztességes, kötelességtudó kalauzok ekként panaszkodnak egy magyar képviselőnek, azt hiszem, lelkiismeretbeli és becsületbeli kötelessége nyilvánosságra hozni ezt a kérdést. Nem fűzök felszólalásomhoz más kommentárt, csak azt kérdelem: minő jupon van Pavlovics Ljubomir a magyar képviselőházban, ha arcul csapja minden egyes tényével a magyar nemzeti államot és azt az ideált, amelyre a kormány és minden becsületes magyar ember folytonosan törekszik? *(Általános tetszés és helyeslés.)*

Elnök: Rátkay képviselő úr kért szót.

Rátkay László: Én voltam az, t. képviselőház *(Halljuk, Halljuk!)*, aki a kérdést a ház színe elé hozta. Már akkori felszólalásomban jeleztem azt, hogy óhajtom, hogy az eset ne legyen való és követeltem, hogy bár tételes törvényünk nincs rá, Pavlovics Ljubomir képviselő jelenjék meg a ház színe előtt, és igazolja magát. Ez meg is történt. Meg is hallgattuk őt, azonban, ha ellenbizonyítékok nem volnának, én az ő nyilatkozata után a felmentést megadnám.

Madarász József: Én nem!

Rátkay László: De hasonló körülmények közt ez a felmentés meg nem adható, és én azt hiszem, hogy ennek az ülésnek nem is szabad addig bezáródnia, míg ez a kérdés itt, a ház színe előtt nem tisztázódik. Egy sajnálatos jelenségnek vagyunk tanúi. A magyar nemzet becsületéről beszélünk olyan értelemben, hogy az egy magyar képviselő által megsértetett; és íme, a magyar kormány hallgat, amint hallgatott a múlt ülésen is. Pedig a t. magyar kormánynak nemcsak az a hivatása, hogy a piros bársonyszékeken üljön, hanem az is, hogy ha a magyar nemzetet megtámadják ebben a házban, első sorban álljon fel, és keressen elégtételt és igazságot. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Krasznay Ferenc: Mindig gyenge volt a nemzetiségekkel szemben!

Rátkay László: Tudjuk a lapokból, hogy a kormány utánanézett, és bizonyítékokat szerzett be. Tessék ezeket a hivatalos úton szerzett adatokat itt, a ház színe előtt nyilvánosságra

hozni. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Abból fogjuk meglátni, hogy Pavlovics képviselőnek állítása igaz-e vagy nem? Ha nem igaz, ha hivatalos adatok cáfolják meg, akkor ez a párt és az egész ház tudni fogja, mit kell csinálni. Én kérem tehát a kormányt, hogy a kezében levő bizonyítékokkal álljon elő. (*Tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*)

Én megvallom, kicsit sajtáságosnak tartom, és csakis egy bizonyos hazafias felindulásnak – amelynek igen sokat megbocsátok – tudom be, hogy Rátkay László t. képviselő úr a kormányt vádolja ebben a kérdésben hallgatással. Engedelmet kérek, hogy lehet ezt tenni? Hiszen a képviselő úr még hozzám kérdést nem intézett! Csak most provokál engem nyilatkozatra. De ne vádoljon meg előre, mielőtt e nyilatkozatra a választ meg nem hallgatta. Ezt csak méltányosan megkívánhatom. (*Helyeslés jobbfelől.*) Valóban nem értem a t. képviselő úr szemrehányását.

A tényállás az, hogy az utolsó ülésben felhozott ez a kérdés. Én akkor nem lehettem jelen, különben azonnal felszólaltam volna Rátkay képviselő úr felszólalása folytán. Ez a szemrehányás tehát nem méltányos a t. képviselő úrtól.

Arról a tényről, amelyről itt szó van, egy hírlapi közlemény következtében értesültem, s az velem magánúton is közöltetett. Az illető képviselő, aki állítólag ezt a súlyos, nemcsak kihágást, hanem nagy sértését a nemzeti érületnek elkövette, felkelt és azt mondja, hogy nem úgy történt. Mások felkelnek, és azt mondják, hogy a képviselő úr mentegetőzésének nincs jogosultsága, mert úgy történt, mint ahogy a hírlapok közölték. Már most mi vádja van Rátkay képviselő úrnak ellenem? Hogy a kormány hallgat? Azt hiszi a képviselő úr, hogy a kormány az ily dolgok iránt érzéketlen? Ezt imputálja nekem? No, ha ezt imputálná, ezt egész határozottan és egész eréllyel visszautasítanám. De nekem addig nem szabad véleményt formálnom, míg valamely dolog konstatálva nincs. (*Helyeslés.*) Én eddig csak hírlapokban olvastam. A t. képviselő úr is csak a hírlapokban olvasta. Most két szavahihető tagja a háznak bizonyítja a történt dolgok valóságát. Ámde, bár tisztelem ezen kijelentéseket, és szavahihetőségüket akceptálom, ez mégsem alkalmas arra, hogy erre egy hivatalos vagy bírói procedúra történjék. Én kijelentettem a képviselő úrnak, hogy én nem hallgattam, hanem a magam kötelessége szerint azonnal jelentéstételre szólítottam fel az illetőket, konstatáltam a tényállást, és ha a konstatált tényállásból az derül ki, hogy itt bírói beavatkozásnak van helye, az meg fog történni, az ügyész el fog járni a maga kötelessége szerint, s kérni fogja a t. háztól a mentelmi jog felfüggesztését, s el fog járni az illető képviselő ellen, kiről ez a vád állítatik. (*Helyeslés.*) Ez egy oly egyszerű és magától értetődő dolog, hogy a t. képviselő úr feltehetette volna rólam, hogy ez meg fog történni, de ha fel nem tette, méltóztatott volna először megkérdezni engem, s csak azután vádolni. Én most nyilatkoztam; gondolom, ez az egész nyilatkozat egészen korrekt és helyes. (*Helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.*)...

Olay Lajos: T. ház! Meghallgattam az igen t. miniszterelnök úr válaszát; s igazán mondom, én mást vártam.

Széll K. min. eln.: Mit? Statáriális eljárást tartsak?

Olay Lajos: Majd megmondom. Emlékeztetem a miniszterelnök urat az ez előtt néhány év előtt történetekre. Miletics Szvetozár lapjában hazaárulást követett el.* Szünidők voltak. És akkor a kormány – Csemegi, volt igazságügyi államtitkár tanácsára – Miletics mentelmi jogának fennállása dacára és dacára annak, hogy a törvények szerint Mileticset letartóztatni nem lehetett, őt letartóztatta. S akkor bejött a házba az a nagy jogász, és azt mondta: „T. ház!

* Nyilvánvaló és szándékos történethamisítás. Miletic sem lapjában, az újvidéki „Zastava”-ban, sem másutt nem követett el „hazaárulást”. Hamis vád alapján, törvénytelen eszközökkel fogták pörbe és ítélték el (l. bőv. 55. sz. irat 1. sz. jegyz.), 1876. évi jogtipró elfogatása kísértetiesen emlékeztet Kossuth 1837. évi „befogatása” körülményeire. (*Szerk. jegyz.*)

Törvénytelen dolgot követtünk el. A törvény azt rendeli, hogy képviselőt, ha csak in flagranti meg nem fogják, s főbenjáró büntettet el nem követ, nem szabad letartóztatni. Én mégis letartóztattam, minisztertanácsi jóváhagyással. Az ügyész által indítványoztattam, a bíróság helyt adott ennek, mert minden törvény felett áll Magyarország államisága, Magyarország érdeke!” S az egész ház tapssal fogadta Csemegi kijelentését, s egyhangúlag vette tudomásul a törvénytelen eljárást.

Én bizonyos tekintetben koncedálom azt, amit a miniszterelnök úr mondott, hogy bírói formák, a vizsgálat szoros megtartása nélkül valakinek fejét elvenni, valakit megölni, valakit elítélni nem lehet. De, t. ház, itt napirenden vannak a nemzetiségi képviselőknek Magyarország elleni gyalázatos ténykedései. Nem magában áll Pavlovics Ljubomir esete, amelyről nem tudom, így van-e vagy nem. Ott van Lurtz Károly esete is, aki egy magyar címzésű levelet kapott, és ezen való dühében a hazát, a magyar országgyűlési képviselői állást megbecstelentő, meggyalázó módon támadta meg a levél feladóját. (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon*). Ilyen Lurtz Károlyokat, ilyen Pavlovicsokat, ha e tények igazak, – itt nem lehet megtűrnünk! Nem szabad megengedni, hogy a magyar törvényhozás termében megjelenjenek. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon*.)

Tehát mi az én felfogásom? Megmondom, t. miniszterelnök úr! Jelentse ki Pavlovics Ljubomir, jelentse ki Lurtz Károly, hogy vizsgálatot kérnek maguk ellen, és ha ezek a dolgok, amelyekkel ők vádolva vannak, vagyis a nemzeti érzület leggyalázatosabb megsértése, a hazaárulás, valóban bizonyulnak, lemondanak képviselői állásukról. (*Tetszés a szélsőbaloldalon*.) Én ebben megnyugszom, mert a miniszterelnök úrnak odáig igaza van, hogy bármilyen szavahihető ember is Vészi József és Nagy Mihály, szavaik bármilyen hitelt érdemelnek is, a vizsgálat forma szerint ezeket a dolgokat még nem bizonyította be.

Tehát én meglepszem azzal, hogy Pavlovics Ljubomir és Lurtz Károly jelentsék ki, hogy ha e vádak bebizonyulnak, lemondanak mandátumukról. Addig pedig, míg a vizsgálat tart, meg ne jelenjenek itt, mert ha megjelennek, kell képviselőknek akadniok, akik tesznek róla! Szívesen vállalkozom én is arra, hogy – a mint megtettem Lepsényivel szemben – kivezesse őket a házból, illetőleg a ház folyosójáról. Mert nem fogom tűrni, hogy a házban gaz hazaárulók megjelenhessenek. (*Élénk tetszés és helyeslés szélsőbaloldalon*.)

Széll Kálmán min. eln.: Én azt hiszem, minél kényesebb kérdésekről van szó, annál inkább tanácsos hidegvérrel és nyugalommal intézkedni.

Gáll Sándor: Ilyen kérdésben nincs hidegvér!

Széll Kálmán min. eln.: Minden kérdésben meg kell lennie a hidegvérnek itt, a törvényhozás tanácskozó termében. Akármilyen mértékben háborog valakinek belseje, akármilyen tiszteletreméltó és nagy impulzusok és érzések hozzák indulatba, semmiféle kérdésben, de ilyen kényes kérdésben legkevésbé szabad a hidegvért és a meggondoltságot elvetni magunktól, hanem komolyan és nyugalommal kell abban eljárni.

Nem várta tőlem – azt mondja Olay Lajos képviselő úr – azt a nyilatkozatot, hanem annál messzebbmenőt várt. Azt várta, hogy én egy hivatkozott precedensnek értelmében fogok eljárni, mégpedig rögtön és a mentelmi jognak respektálása nélkül. Először is figyelmeztetem t. képviselőtársamat...

Olay Lajos: Nincs mentelmi jog ilyen gazemberekkel szemben! (*Zaj*.)

Széll Kálmán min. eln.: Figyelmeztetem, hogy a mentelmi oly jog, amelyet soha semmiféle precedenssel megsérteni nem szabad. (*Helyeslés jobboldalon*.) Ez az egyik. A másik az, hogy itt most az országgyűlés együttlétében van egy kérdésről szó, akkor pedig az országgyűlés nem volt együtt.

A harmadik meg az, hogy ha olyan esetről lenne szó, aminőre hivatkozik a képviselő úr, mikor az illető maga vagy a felelőssége alatt kiadott lapban követ el hazaárulást: meglássa a t. képviselő úr vagy meglátná – adja isten, hogy meg ne történjék –, hogy nálamnál nagyobb

szigort ő sem fogna alkalmazni. De itt nem arról van szó; nincs itt szó egy tényről, amelyet valaki nem tagadhat le, mert ott van az aláírása, hanem arról van szó, hogy követtetett el egy dolog, amelyről az illető képviselő úr állítja, hogy nem igaz; most másik két képviselő állítja, hogy igaz. De ez a két t. képviselőtársam nem volt szemtanú, azok csak az ő közleményüknek valódsága, megbízhatósága és kétségenkívülisége szempontjából tették azt a nyomozást, és azt állítják, hogy úgy történt, ahogy mondták, de nem voltak jelen. Itt nincs in flagranti való sérelemről szó vagy nincs olyanról szó, amelyet ne kellene először hivatalosan, bírói úton konstatálni. Hát ez az eset egészen más, és azért t. képviselőtársam meg fogja engedni, ha arra kérem, méltóztassék átgondolni a két eset közötti különbséget. Méltóztassék meggondolni, hogy itt micsoda kényes és nagy dolgokról van szó, és akkor igazat fog nekem adni, hogy igenis előbb konstatálnom fogom a dolgot, hogy hogyan történt, és bíróilag fogunk eljárni. Ennél többet, azt gondolom, tenni nem lehet. Kérem ezt tudomásul venni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Elnök: Pavlovics Ljubomir képviselő úr kíván nyilatkozni. *(Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon, Szégyellje magát! Gyalázat! Ne beszéljen! Halljuk, Halljuk! Elnök csenget.)*

Pavlovics Ljubomir: T. képviselőház! Becsületszavamra kijelentem, hogy ha bebizonyul az, hogy én gyaláztam volna a hazafias dalokat, a Himnuszt és a Szózatot, vagy hogy amiatt valakit bántalmaztam volna, kötelességemnek ismerem, hogy a mandátumomról lemondjak. *(Helyeslés).* Ezt akartam kijelenteni...

Elnök . Azt hiszem, t. ház, hogy miután a képviselő úr ezt a kijelentést tette, áttérhetünk a napirendre. *(Helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Krasznay Ferenc jelentkezett szólásra!)* A képviselő úrnak joga van még szólani, én csak ajánlottam, hogy a t. ház ezen kijelentés után térjen napirendre. *(Halljuk! Halljuk!)*

Krasznay Ferenc: T. képviselőház! Meg akarom fogadni a t. miniszterelnök úr tanácsát, ... *(Folytonos zaj a baloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek itt a baloldalon, t. ház!

Krasznay Ferenc: ... és teljes higgadtsággal kívánok a kérdéshez hozzászólni. Megjelölöm egy rövid mondatban azt, hogy mi választja el ezt a pártot, amelynek nevében nem vagyok ugyan jogosult felszólalni, de a párt felháborodásából látom, hogyan gondolkozik e kérdésről – mondom, megjelölöm egy mondattal, hogy mi választ el bennünket önöktől felfogás dolgában. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. miniszter úr azt tartja, hogy a kérdést majd elintézi az ügyész, vagyis hogy a kérdést elvezeti abba a mederbe, amelybe rendszerint, annak legális rendje és módja szerint vezetnie kell. Én azt hiszem, t. képviselőház, hogy a miniszterelnök úrnak teljesen igaza lenne, ha egy közönséges bűncselekményről lenne szó. Én azonban azt tartom, t. ház, hogy mindnyájan tudatában vagyunk annak, hogy minket, a törvényhozás tagjait, itt nem pusztán a büntető törvénykönyv szankciója, de egy más etikai kötelem is köt, amely a hazaszeretben, és minden, a hazával kapcsolatban álló fogalomnak tiszteletében áll. Pavlovics Ljubomir nem egyszerű deliktumot követett el, mint egyszerű ember, hanem mint törvényhozó a haza ellen cselekedett akkor, amikor a Himnusz elénekléséért gyermekeket megfenyített. Én azt hiszem, t. képviselőház, hogy mi nem várhatjuk be azt, amíg az ügyész intézkedik, nekünk a ház fegyelmi szuverénitása szempontjából állást kell foglalnunk addig is, amíg a törvény rendes útja a maga büntetőjogi medrébe tereli ezt az ügyet.

Tudom, hogy napirend előtti felszólalásról lévén szó, indítványt tennem nem lehet, azonban gondoskodni fogok arról, hogy mielőbb oly indítvány jusson a t. ház elé, amely alkalmas arra, hogy a ház fegyelmi hatóságának hasonló esetekben érvényt szerezzen. *((Helyeslés a szélsőbaloldalon.))*

Elnök: T. ház! Ezt az indítványt a képviselő úr rendes úton beadhatja; természetesen efelett most nem határozhatunk.

Krasznay Ferenc: Igen, az indítványkönyvbe fogom bejegyezni...

Szivák Imre előadó:³ T. ház! A nagyikindai királyi törvényszék a szegedi kir. főügyészség útján (*Halljuk! Halljuk!*) megkereste a képviselőház elnökségét Pavlovics Ljubomir országgyűlési képviselő mentelmi jogának felfüggesztése iránt, azon okból, mert nevezett képviselő ellen a nagyikindai törvényszék vádtanácsa a büntető törvénykönyv 172. §-ba ütköző testi sértés miatt bünvádi eljárás megindítását határozta el. A ház elnöke a mentelmi bizottsággal egyúttal közölvén a vizsgálati iratokat, ezeket a mentelmi bizottság szintén beható felülbírálás alá vette, mindenekelőtt azonban magát az illető képviselő urat, aki maga is a bizottság előtt nyilatkozattétel végett megjelent, kívánta meghallgatni.

Pavlovics Ljubomir képviselő úr (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Volt képviselő! Más hang: Most is az! Zaj.*) a terhére rótt bűncselekményt teljesen tagadásba vette; egyben azonban kijelentette a bizottság előtt, hogy a maga részéről is kívánja a dolognak történetét, tényálladékát bírói úron megállapíttatni, s ezért nemcsak nincs ellene annak, hogy az ő mentelmi joga felfüggesztessék, de egyenesen kérte is a mentelmi bizottságot, hogy szintén hozza javaslatba a mentelmi jog felfüggesztését.

A mentelmi bizottság az előtte levő iratokból, a kihallgatott tanúknak részint közvetlen, személyes tapasztalaton alapuló észleletéből, részint pedig közvetlenül az eset megtörténte után felvett közvetett vallomásokból meggyőződött arról, hogy először a megkereső hatóság, mely a mentelmi jog felfüggesztése iránt a megkeresést hozzánk intézte, erre jogunk és alkotmányunk szerint teljesen illetékes; meggyőződött továbbá arról, hogy annyi gyanúok forog fenn arra nézve, hogy a többször nevezett képviselő ellen a bünvádi eljárás ezen két vétség miatt megindíttassék, hogy itt a zaklatás esetét teljesen kizártnak látja. Ennélfogva nem forog fenn ok arra, hogy a bünvádi eljárás rendes menete a mentelmi jog által megakasztassék.

A mentelmi bizottság tehát Pavlovics Ljubomir képviselő mentelmi jogának felfüggesztését hozza javaslatba, nemcsak az ő kijelentése és kérelme, hanem azon adatok alapján is, melyekből a mentelmi bizottság maga merítette azon meggyőződését, hogy itt minden körülmények közt a mentelmi jog felfüggesztése indokolva van. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Tekintettel pedig arra, hogy az eset rendkívüli, amennyiben nemcsak a vád súlyos, de annak megtorlása, vagy legalább a tényálladék alapos és szabatos megállapítása mielőbbi és gyors eljárást kíván, a ház pedig azon helyzetben lesz, hogy szétoszolva talán újból ezt a dolgot egy külön napirenddel már nem tárgyalhatná, indokoltnak találta a mentelmi bizottság egyúttal azon javaslatnak előterjesztését is, hogy a házszabályok 191. §-ára való hivatkozással, tekintettel az eset rendkívüliségére, méltóztassék a mélyen t. képviselőház kimondani, hogy az eset sürgős, és közvetlenül, a 140. §-ban előírt hosszas eljárás mellőzésével azonnal tárgyalja. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Az iratokat a mentelmi bizottság nevében ezen javaslattal s az erről felvett jegyzőkönyvünkkel együtt, van szerencsém a ház határozatának meghozatala végett tisztelettel bemutatni. (*Helyeslés.*)

Elnök: Mindenekelőtt az a kérdés döntendő el, kívánja-e a ház a mentelmi bizottság indítványa szerint, a házszabályok 191. §-ában foglalt intézkedés értelmében, mely ezt megengedi, a jelen mentelmi esetet rögtön tárgyalni? (*Igen!*) Azt hiszem, kimondhatom, hogy a ház az esetet rögtön kívánja tárgyalni. (*Helyeslés.*)

Áttérhetünk tehát az érdemleges tárgyalásra.

Az első szó az előadó urat illeti.

Szivák Imre előadó: Mélyen t. képviselőház! Bejelentésemben volt szerencsém már kiemelni azokat a szempontokat, melyeket úgy a mentelmi bizottság, mint a ház állandó gya-

³ A mentelmi bizottság előadójának jelentése a képviselőház 1902. jún. 29-i ülésén hangzott el. – A mentelmi bizottság jelentése előzményeiről l. a függetlenségi sajtó vonatkozó cikkét, mely Pavlovics Ljubomir ügyét összekapcsolja a „nemzetiségi izgatással” vádolt Korodi Lutz erdélyi szász képviselő ellen indított eljárással. (*Nemzetiségi mártírtjöltek.* E. 1902. máj. 6. 123. sz.)

korlatában követ annak megítélésénél, hogy mikor találja indokoltnak egy képviselő mentelmi jogának felfüggesztését, a jelen esetre alkalmazva a következő helyzet áll elő: *(Halljuk!, Halljuk!)*

F. é. április 26-án három, közvetlenül jelen volt, az esetet végignézett szemtanú állítása szerint a nagykikindai állomáson, d. u. 3 órakor, a Szeged felől jövő személyvonat megérkezése alkalmával, a következő jelenet játszódott le. *(Halljuk! Halljuk!)* A szegedi állami internátusnak növendékei, kiket szülőikhez azért kellett visszaszállítani, mert az internátusban kanyaró tört ki, szám szerint tízen, a személyvonattal Szegedről elindulva, az utazás alatt különböző dalokat énekeltek. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Magyarart?)* Kizárólag magyar dalokat. A nagykikindai állomásra érve énekeltek – mert ott a vonat húsz percig áll – először a Szózatot, a Himnuszt és énekeltek még egyéb hazafias dalokat is. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: A Kossuth-nótát!)* A többek közt azt a dalt is, amely így kezdődik: „Kossuth Lajos azt izente”. Mikor ezt a gyermekek bent a vasúti kocsiban elénekeltek, a fiúk közül ketten: Pósa és Hirsch tízéves gyermekek, leszálltak vizet inni. Ugyanakkor egy úr, akiről szemtanúk, de a vonatvezető személyzet, valamint az állomásfőnök is mindannyian személyesen és közvetlenül megállapították, hogy Pavlovics Ljubomir képviselő úr volt, odament, és a fiúk egyikének sapkáját levette a fejről azért, hogy meggyőződjék, hogy az illetőt hogy hívják, talán bele van írva a neve a sapkájába. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Ilyen részletesen! Halljuk! Halljuk!)*

Az ügy történeti előadásában kénytelen vagyok magamat a vizsgálati iratokhoz tartani. *(Helyeslés.)* Megkérdezte aztán a képviselő úr, hogy milyen nemzetiségű, mikor a nevét hallotta. A fiú magyarnak mondta magát. Kérdezte, tud-e németül? Azt mondta, tudtam, de már nem beszélek. – Szoktatok-e németül énekelni, vagy énekeltek-e most németül? Azt mondja: Nem! – Erre nekiment a fiúnak, és fülét erősen megcibálta, úgy, hogy a tanúk és a látólelet szerint is, miután ugyan ezen jelenet a másik fiúval is ismétlődött, az egyik fiúnak a füle vérzett, a másiknak állítólag vérzett, vagyis más tanú szerint már nem vérzett, mikor a látóleletet felvették. Maga a tény, amely egyértelműleg konstatálódott, az, hogy mindkét gyermeknek a füle ez által az úr által, aki utólag Pavlovics Ljubomirnak ismertetett fel, meg lett cibálva, szóval a gyermekeken a könnyű testi sértés vétsége lett elkövetve. A kifejezésekre nézve, amelyekkel a képviselő ezen eljárását elkövette, nem teljesen egyezők a vallomások. Úgy látszik azonban – miután a tanúk erre nézve mindannyian egyetértőleg vallanak – a képviselő rendkívül fel volt indulva, nagyon dühösnek látszott, és igen mordul, dühösen adta meg a válaszokat később a vonatvezetőnek hozzá intézett kérdéseire is. Kétségtelen tehát, hogy nagyfokú felindulásban volt, és oly kifejezéseket használt, amelyek alkalmasak arra, hogy a büntető törvénykönyv/172. §-ának 2. bekezdése szerint ennek az országnak különböző polgárai között nemzetiségi és hazafisági tekintetben gyűlölködést szítsanak. Ez maga a tényállás.

Kettős irányban jelentkezik tehát egy megtorlandó bűncselekmény tényálladéka. Az egyik az, amelyet a büntetőtörvénykönyv improprie izgatásnak mond, mert sajátképpen nemzetiségi gyűlölködésnek terjesztése, s úgyszólván merénylet nemzeti egységünk ellen. A másik pedig a 301. § szerint a könnyű testi sértés vétsége. A nagykikindai királyi törvényszék vádtanácsa az elébe terjesztett adatok alapján elegendő gyanúokat látott arra nézve fennforogni, hogy nevezett képviselő ellen a bűnvádi eljárás megindíttassék. Tekintettel azonban annak mentelmi jogára, természetesen ez az eljárás sem tovább nem haladhatott, sem sajátképpen folyamatba nem tétethetik mindaddig, míg a képviselőház Pavlovics Ljubomir úrnak mentelmi jogát fel nem függeszti. Igaz, hogy a mentelmi bizottság előtt megjelent országgyűlési képviselő úr a terhére rótt bűncselekményeket határozottan tagadásba vette. Nyilatkozatai, amelyek előttünk egyébként tétettek, nem vonatkoznak magára a dolog lényegére. Némely mellékkörülményekre kívánt nyilatkozni, hogy ő ti. akkor egy korai misét hallgatott, amint az szerb nagyszombaton szokás, reggel 2 órakor. Ezzel mintegy rá kívánt mutatni rendkívüli

lélekállapotára. *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)* Azonban a vizsgálati iratok szerint ez az elkövetett cselekménnyel nincs összefüggésben. *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Rákosi Viktor: Sohasem hallottam, hogy a mise dühbe hozza az embert. *(Zaj. Halljuk!)*

Szivák Imre előadó: De ha összefüggésben volna is, akkor is azt hiszem, hogy sem a mentelmi bizottságra, sem a képviselőház határozatára nem maga az illető képviselő úr nyilatkozata lesz mérvadó, hanem mérvadók lesznek azon tárgyi támpontok, azon történeti tényállás, amelyekre alapítva, a nagykikindai kir. törvényszék vádtanácsa határozatát meghozta.

Arról van tehát szó, hogy az erre jogosítva volt-e? Nincs ez iránt semmi kétség, mert maga az állítólagos bűncselekmény, amelynek közelebbi minősítése természetesen nem reánk tartozik, de úgy, amint a maga történeti tényálladékában megjelenik, Nagyikindán folyt le, kétségtelen tehát a nagykikindai kir. törvényszéknek illetékessége. Az iránt sem foroghat fenn semmi kétség, hogy ezen tanúvallomásokban, amelyek ugyan közigazgatási úton lettek felvéve, úgy, amint azt a bűnvádi eljárás természete az előnyomozatra nézve előírta, elegendő támpontot találunk az iránt, igenis komoly gyanúok forog fenn arra nézve, hogy Pavlovics Ljubomir képviselő úr terhére rótt bűncselekményeket elkövette. Minthogy pedig ezek a bűncselekmények a büntetőtörvénykönyv szerint súlyos természetűek, s a megfelelő eljárás után lesznek megtorlandók, hogy az a megtorlás bekövetkezhesék, javaslatba hoztuk nevezett képviselő úr mentelmi jogának felfüggesztését. *(Helyeslés.)*

További indokolástól tartózkodom. Amennyiben szükségesnek találná a mélyen t. ház bármely tagja közelebbi felvilágosítások nyújtását, természetesen rendelkezésére fogok állani a vizsgálati iratok nyomán.

Hozzátesszük még csak azt, amiben megállapodni szerencsénk volt, és amit szintén indítványba hoztunk, és aminek alapján a jelen eljárás történik, és a határozathozatalt most kérjük, hogy az eset olyan rendkívüli, és annyira súlyos, miszerint indokoltnak látszik minden további haladék nélkül a mentelmi jognak felfüggesztése, és erről az illető megkereső bírói hatóságnak azonnali értesítése. *(Élénk helyeslés.)*

Ajánlom tehát a mentelmi bizottságnak véleményét a mélyen t. képviselőháznak a dolog érdekében is leendő elfogadására. *(Általános, élénk helyeslés.)*

Elnök: Kíván valaki hozzászólni?

Ilyés Bálint jegyző: Pap Zoltán! *(Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Senki! Pap Zoltán leül.)*

Elnök: T. képviselőház! Szólásra senki sem jelentkezett. Ha tehát szólani senki sem kíván, a vitát bezárom.

Az előadó már nem kíván nyilatkozni. Kérem a t. házat, elfogadja-e a mentelmi bizottságnak azon javaslatát *(Igen!)*, mely szerint Pavlovics Ljubomir képviselő úrnak mentelmi joga az előadott esetekre vonatkozólag felfüggesztessék? *(Helyeslés.)* Azt hiszem, kimondhatom, hogy a ház elfogadta. *(Felkiáltások: Egyhangúlag!)*

B**1902 dec. 5***A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése a „nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás” vétségével vádolt Veszelovský Ferenc országgyűlési képviselő mentelmi ügyében¹*

A pozsonyi kir. főügyészség 1902. április 12-én 733. sz. alatt kelt felterjesztésében azon okból kéri Veszelovszky Ferenc orsz. képviselő mentelmi jogának felfüggesztését, mert nevezett képviselő az iratok szerint akkor, midőn Após községben programbeszédet tartott, Szallék János, Zsilinszky Ciprián, Matuley Vilmos, Vámos József, Puczilló István tanúk vallomása szerint a többi közt oly kijelentéseket beszélt, melyek képesek voltak e békésen élő tót nyelvű népet a magyarság ellen felizgatni, ugyanis: „a tiszta választásokat Őfelsége a császár rendelte el, hogy a tót nép Magyarországon teljesen el van nyomva, joga csak az, hogy adót fizethet, azon törvények, melyek a tót nép javára szolgálnak, előnyükre nem hajttnak végre, hanem azok, melyek őket lenyúzzák, azonnal végrehajtnak.” Mert „csak magyar adókönyvecskéink vannak, és nem tudjuk mire; követeljük, hogy a tót nyelv a községi iskolákban kötelező legyen, és az érettségin tót nyelvből is tegyenek vizsgát, és azok, akik a köztisztviselői pályát választják, szintén tegyenek vizsgát a tót nyelvből, úgy, amint az Ausztriában is van, valamint Morva- és Csehországban”, – majd később „tudjátok, hogy anyanyelvetek annyira meg van nyirbálva, hogy a legszükségesebb dolgokat is magyar nyelven kapjátok”. Wrlisló községben ezen idézett kitételeken kívül a magyar nemzet elleni ellenséges indulattal kifakadva, azt a tót nemzetiségnek törvénytelen elnyomója gyanánt tüntette fel, és annak is adott kifejezést, hogy a törvények a tót nemzetiséggel szemben nem egyenlő pártatlansággal hajttnak végre.

Zaklatás esete fenn nem forog, a felterjesztés pedig illetékes hatóságoktól érkezvén, miért tisztelettel javaslatba hozza a mentelmi bizottság, miszerint mondja ki a t. képviselőház, hogy Veszelovszky Ferenc orsz. képviselő mentelmi jogát ezen esetre vonatkozólag felfüggeszti.

Kelt Budapesten, a magyar képviselőház mentelmi bizottságának 1902. évi december hó 5-én tartott üléséből.

Perczel Dezső s. k.
a mentelmi bizottság elnöke

Maróthy László s. k.
a mentelmi bizottság előadója

C**1902 dec. 15***A képviselőház mentelmi bizottságának újabb jelentése Veszelovský Ferenc szlovák nemzetiségi képviselő mentelmi jogának felfüggesztése ügyében¹*

Következik a mentelmi bizottság jelentése² (Irom. 250) nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás vétségével vádolt Veszelovszky Ferenc országgyűlési képviselő mentelmi ügyében.

Maróthy László előadó: T. képviselőház! A pozsonyi kir. főügyészség azon okból kéri Veszelovszky Ferenc orsz. képviselő mentelmi jogának felfüggesztését, mert nevezett képviselő

¹ Lelőhelye: 1901–1906. évi Képv. Ir. XX. 56. l.

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, X. 53–54. l.

² A jelentés közlését elhagytuk, mert lényegileg megegyezik a bemutatott előadói jelentéssel. (Vö. „A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése [a] nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás vétségével vádolt Veszelovszky Ferenc országgyűlési képviselő mentelmi ügyében, 1901–1906. évi Képv. Ir. XX. 56. l.; szövegét l. a B. iratban.)

az iratok szerint akkor, midőn Após községben programbeszédeket tartott, több tanú vallomása szerint a többi közt oly kijelentéseket tett, melyek képesek voltak e békésen élő tót nyelvű népet a magyarság ellen felizgatni. Ugyanis ily kifejezéseket használt: „a tiszta választásokat ő Felsege a császár rendelte el, hogy a tót nép Magyarországon teljesen el van nyomva, joga csak az, hogy adót fizethet, azon törvények, melyek a tót nép javára szolgálnak, előnyükre nem hajtának végre, hanem azok, melyek őket lenyúzzák, azonnal végrehajtatnak”. Mert „csak magyar adókönyvecskéink vannak, és nem tudjuk mire; követeljük, hogy a tót nyelv a községi iskolákban kötelező legyen és az érettségin tót nyelvből is tegyenek vizsgát, és azok, akik a köztisztviselői pályát választják, szintén tegyenek vizsgát tót nyelvből, úgy, amint az Ausztriában is van, valamint Morva- és Csehországban”, – majd később „tudjátok, hogy anyanyelvetek annyira meg van nyirbálva, hogy a legszükségesebb dolgokat is magyar nyelven kapjátok”. Wrlisló községben ezen idézett kitételeken kívül a magyar nemzet elleni ellenséges indulattal kifakadva, azt a tót nemzetiségnek törvénytelen elnyomója gyanánt tüntette fel, és annak is adott kifejezést, hogy a törvények a tót nemzetiséggel szemben nem egyenlő pártatlansággal hajtának végre.

Mindezeknél fogva, bár igaz, hogy ezek az elhangzott szavak a választási mozgalmak közt mondattak, de tekintve, hogy a mentelmi bizottság nézete szerint még ily mozgalmak időben sem szabad egy magyar képviselőjelöltnek megfélemednie arról, hogy mivel tartozik magyar hazája iránt, a mentelmi bizottság abban a véleményben van, hogy ebben az esetben Veszeloovszky Ferencz mentelmi jogát a t. képviselőház függessze fel (*Helyeslés*).

Elnök: Azt hiszem, kijelenthetem, hogy a t. ház Veszeloovszky Ferencz mentelmi jogát erre az ügyre vonatkozólag felfüggeszti.

D

1903 szept. 25

Kiss Gyula igazságügyminisztériumi min. tanácsos átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz a Korodi Lajos és társai elleni „nemzetiségi izgatási bűnügyben” hozott kúriai végzés tárgyában

ME 1903 – V – 4050 a. sz.

Magyar királyi igazságügyminiszter
30584/III. szám.
I. M. 1903.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

1900. évi november hó 24-én 67053. szám alatt kelt átiratom kapcsán, s hivatkozással Nagyméltóságod hivatali elődjének 1901. évi január hó 3-án 4431/M. E. I. szám alatt kelt átiratára, van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a Korodi Lajos és társai ellen izgatás miatt folyt bűnügyben a m. kir. Kúria folyó hó 2-án 7378/903. B. szám alatt hozott végzésével, a vádlottak javára érvényesíteni kívánt semmisségi panaszokat, részben vissza-, részben elutasította, s így az esküdtbírósnak folyó évi február hó 3-án 1214/903. bf. szám a. hozott marasztaló ítélete, amellyel Korodi Lajos a btk. 172. 8. 2-ik bekezdése szerint minősített két rendbeli izgatás vétségében:

Dr. Orendi Gyula és

Liesz Ferenc ugyancsak a fennebbi minősítés szerinti egy-egy rendbeli izgatás vétségében bűnösöknek mondattak ki, és Korodi Lajos 1 évi államfogházra és – behajthatlanság esetén további 100 napi államfogházzal helyettesítendő 2000 korona pénzbüntetésre; Dr. Orendi Gyula

és Liesz Ferenc pedig 6–6 havi államfogházra és behajthatlanság esetén 50–50 napi államfogházzal helyettesítendő 1000–1000 korona pénzbüntetésre ítéltettek és elmarasztaltattak a bűnügyi költségek megtérítésében és köteleztettek az ítéletnek és indokolásának a „Kronstädter Zeitung”-ban való, szó szerinti közzétételére, – jogerőre emelkedett.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1903. évi szeptember hó 25-én

A miniszter rendeletéből:

Kiss Gyula s. k.
miniszteri tanácsos

E

1903 dec. 4

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése Korodi Lajos országgyűlési képviselő mentelmi ügyében¹

A marosvásárhelyi kir. főügyészség 3081. sz. alatt 1903. évi szeptember hó 22-én kelt felterjesztésével bemutatja Korodi Lajos orsz. képviselő ellen hozott, s jogerősségi záradékkal ellátott ítéletet, amely szerint nevezett képviselő kétrendbeli izgatás vétsége miatt egy évi államfogházra s 2000 korona pénzbüntetésre ítéltetett, s kéri az ítélet végrehajtása céljából mentelmi jogának felfüggesztését.

A mentelmi bizottság az illetékes hatósági megkeresésre tisztelettel javasolja, hogy a jelzett ítélet végrehajtása céljából Korodi Lajos orsz. képviselő mentelmi joga felfüggesztessék.

Kelt Budapesten, a magyar képviselőház mentelmi bizottságának 1903. évi december hó 4-én tartott üléséből.

Dr. Szivák Imre s. k.,
a mentelmi bizottság elnöke

Dr. Maróthy László s.k.,
a mentelmi bizottság előadója

F

1904 ápr. 21

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése a „nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás” miatt elítélt Valašek János országgyűlési képviselő mentelmi ügyében¹

A pozsonyi kir. főügyészség 475/904. f. ü. szám alatt bemutatja a 10 566/903. B. sz. alatt hozott s jogerősségi záradékkal ellátott kúriai végzést, mellyel a 709/901. B. sz. alatt hozott

¹ Közli: 1901–1906. évi Képv. Ir. XXX. 266. l. – Az irat teljes címe az „Irományok”-ban: „A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése [a] kétrendbeli izgatás vétsége miatt jogerősen elítélt Korodi Lajos orsz. képviselő mentelmi ügyében.” – A mentelmi jogától felfüggesztett nemzetiségi képviselő röviddel később Berlinbe költözött. Az erdélyi szász sajtó még ekkor is pártját fogta. (l. Kronst. Ztg. 1904 febr. 1; 25. sz.) Korodi – a későbbi években – külföldről is fenntartotta kapcsolatait az erdélyi szász és a magyarországi német nemzetiségi mozgalommal, sőt az első világháború utáni időszakban is változatlan érdeklődést tanúsított a bánási (Bánát) németiség helyzete iránt. / Vö. *Korodi*, Lutz: Von schwäbischer Volksart in Banat ill. Von den Banater Schwaben, *Cultura / Cluj-Kolozsvár / 1924.* 73-75. és 290-293. l.

¹ Lelőhelye: 1901–1906. évi Képv. Ir. XXXIV. 189. l.

pozsonyi kir. táblai ítélet ellen benyújtott semmiségi panasz végérvényesen elutasítottak, s ezen alapon kéri Valasek János orsz. képviselő mentelmi jogának felfüggesztését.

Mínthogy a t. képviselőház az 1902. évi január 27-én tartott 38. sz. országos ülésen Valasek János orsz. képviselő mentelmi jogát a most szóban forgó ügyre nézve felfüggesztette, miután azóta az ítélet jogerőssé lett s az fentiek szerint illetékes hatóság által mutattatik be: tisztelettel indítványozza a mentelmi bizottság, hogy Valasek János orsz. képviselő mentelmi joga ezen esetben felfüggesztessék oly célból, hogy vele szemben a bemutatott jogerős ítélettel megállapított büntetés végrehajtsék.

Kelt Budapesten, a magyar képviselőház mentelmi bizottságnak 1904. évi április hó 21-én tartott üléséből.

Dr. Szivák Imre s. k.
a mentelmi bizottság elnöke

Dr. Maróthy László s. k.
a mentelmi bizottság előadója

56

Iratok Mangra Vazul¹ 1903. évi aradi gör. kel. püspökké történt megválasztásával kapcsolatban

A

1902 jún. 14

Arad vármegye és Arad város főispánjának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek Mangra Vazul itteni gör. kel. püspökké történt megválasztása tárgyában

ME 1903 – XXXV – 814 (3297/1903)

Arad vármegye és Arad sz. kir. város főispánjától

17. f. é. biz.

1902.

Bizalmas

Saját kezeihez.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Folyó hó 12-én 16 f. e. biz. szám alatt kelt számjeles táviratommal bejelentettem volt Nagyméltóságodnak, hogy aradi gör. kel. román püspökké Hamzsea Ágoston archimandritával szemben Mangra Vazul nagyváradai püspöki helynök választatott meg.

Ezen jelentésben a választás berekesztése után közvetlenül a választás színhelyéről nyert sürgős értesítés folytán két szavazattöbbséget jeleztem, de mint utólag illetékes forrásból értesültem – a választás nem 2, hanem 4 szavazattöbbséggel ejtetett meg. A 60 zsinati tag

¹ Vasile *Mangra* (Mangra Vazul, Mangra László, 1852–1918) magyarországi román nemzeti-ségi politikus, aradi teológiai tanár, 1900-tól nagyváradai gör. kel. püspöki helynök. 1902-ben – mint a közölt iratból is kitűnik – aradi gör. kel. püspökké választották, a választást azonban – a Széll-kormány közbenjárására – az uralkodó nem erősítette meg. Mangra később közeledett a Széllt követő magyar kormányok politikájához, s ennek viszonzásaként végül is elnyerte a gör. kel. román érsek-metropolitai széket. – A közölt iratok az éveken át húzódó ügy első szakaszát, a Mangra 1902. évi aradi görögkeleti püspöki megválasztásával kapcsolatos kormányzati intézkedéseket mutatják be.

közül egy nem jelent meg, a két jelölt nem szavazott, az 57 szavazatból pedig 30 Mangra Vazulra, 26 Hamzsea Ágostonra, 1 pedig Papp Ignácra esett.

A választás lefolyásánál különösen említésre méltó mozzanat nem fordul elő, hacsak azt nem emelem, mint illet ki, hogy Mangra Vazul a választás eredményének kihirdetése és közlése után igen hazafias szellemben egy rövid, fogadalomszerű beszédet mondott.

A választás előzményeiről és annak a közvéleményben s a románság körében tett hatásáról a következőket jelenthetem:

A választás eredményét már a püspöki szék megüresedésétől kezdve – élénk érdeklődéssel kísérte nemcsak a közvetlenül érdekelt, hanem az egész ország románsága, sőt nagy érdeklődést tanúsított az iránt a helybeli és más vidékbeli intelligencia is.

Az érdeklődést különösen az fokozta, hogy a mindenki által nagyrabecsült, jó érzelmű, mérsékelt Hamzsea megválasztását az általános közvélemény és a románság tekintélyesebb száma melegen óhajtotta, míg Mangra megválasztására aggodalommal gondolt mindenki, kivéve Mangrának túlzó románokból álló pártja, – habár általában tudva volt, hogy a zsinati tagok között ez utóbbinak nagyobb pártja van, s hogy a küzdelem heves lesz.

A zsinati tagok közül Hamzsea köré csoportosultak a románság legtekintélyesebb tagjai, mint Gáll József főrendiházi tag, Babes Vince, Beles János volt orsz. gy. képviselő, kir. közjegyző, Trutia Péter ügyvéd, szentszéki ügyész, Papp János, Bihar vármegyei főjegyző, Margineutz Titus, Temes vármegyei főszámvevő, Dr. Popovits György kisjenői ügyvéd, – és a zsinat paptagjainak jelentékenyebb része, míg Mangra pártján inkább a más vármegyebeli zsinati tagok és a helybeliek közül a túlzó elemek állottak, mint az úgynevezett „memorandum” perben elítélt Veliciu Mihály ügyvéd, továbbá Oncu Miklós, ügyvéd és a „Victoria” román takarékpénztár vezérigazgatója stb.

Úgy értesültem, hogy Mangrának a „Victoria” aradi román pénzüzet embereiben s magában az intézetben is hatalmas pártfogói akadtak, kik jelöltjük érdekében minden áldozatot meghoztak.

Hamzsea megválasztása annyira közóhajt képezett, hogy bukása s Mangra megválasztása – mint jó forrásból értesültem – még a gör. kel. román papság nagy részében is – kik közül többen előttem is odanyilatkoztak, hogy ha a mintegy 700 főre tehető egyházmegyei papság választ, ez esetben Mangra 70 szavazatot sem kapott volna – határozott elkeseredést, visszatetszést szült.

A közvélemény hangulatát jellemzik a helyi lapoknak a választás után megjelent cikkei, – miket /. a. mellékelek.

A közvélemény hangulatát azon körülmény magyarázza meg, hogy Mangra Vazul – legalább itt Aradon – általában a legfanatikusabb túlzó román nemzetiségi agitátornak s a magyarság és magyar állam legádázabb ellenségének ismerték és ismerik.

Mindenki tudja itt Aradon és a vármegyében Mangráról, hogy, mint román papnöveldei tanár, állásából éveken át felfüggesztve volt, s hogy a „Memorandum” ügyben is erősen érdekelt volt.

Mindkét ügy még elődöm idejében e hivatalban is megfordult. Mangrának a tanári állásától történt felfüggesztésére vonatkozó adatok az 1899. évi szeptember hó 30-án 3945. eln. szám alatt kelt vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelethez tartozó ügyiratoknál találhatók fel.

Az idézett rendeletre hivatali elődöm 1899. évi november hó 1-én 124. biz. szám alatt egy előterjesztést tett, melyben Mangra Vazul magatartására vonatkozólag a következők említettek:

„Mangra Vazul tanári állásától való felfüggesztése előtt általában mint a *legtúlzóbb és a legveszedelmesebb nemzetiségi izgatók egyike volt ismeretes. Izgatásaival magára vonta egész Arad város és megye hazafias érzelmű közönségének ellenszenvét és gyűlöletét, amely egy alkalommal nyílt, utcán való megtámadtatásban is megnyilvánult.*

Magam is közbenjártam annak idején Nagyméltóságod elődénél a végből, hogy tanári állásától elmozdítottassék, nehogy ez állásában az oktatása alatt álló egész ifjúság hazafias érzelmeit megmételje.

Be is következett ennek folytán tanári állásától való felfüggesztése, de ez nem sokat használt, mert

... „izgatásait csakúgy folytatta, mint azelőtt, sőt még nagyobb arányokban” ... „minduntalan megfordulván a vármegye különböző helyein, sőt Oláhországban is.”

Az idézett felterjesztés szerint hivatali elődöm Goldis József püspöknek Mangra mellett adott szavában bízva az előadottak dacára javaslatba hozta nevezetnek tanári állásába leendő visszahelyezését, ami azonban – ha jól tudom – nem történt meg.

Mangrának a „memorandum” ügyben tanúsított magatartása miatt 1892. év június hó 30-án Aradon tüntetések és utcai zavargások is történtek, amelyek hosszú ideig tartották izgatottságban a kedélyeket Mangra nevét pedig nagyon hírhedtté tették.

Ezen ügyben annak idején a belügyminisztérium és e hivatal között élénk levélváltások történtek, éspedig innen 1892. év július hó első napjaiban 74., 75., 76., 77., 78., 79., 80. f. e. biz. számok alatt terjesztettek fel jelentések, amelyek az 1892. évi július hó 2-án és 3-án 413. és 414. számok alatt kelt belügyminiszteri rendelet iratainál található fel.

Az elmondottakon kívül Mangra Vazulnak oly ténykedéseiről is beszélnek e hivatal bizalmas ügyiratai, amelyekről a nagyközönség tudomással nem is bír.

A m. kir. belügyminiszter úrnak 1895. évi márc. 13-án 371. eln. sz. a. kelt bizalmas rendelete szerint Mangra az ország különböző helyein meg szokott volt fordulni, hol túlzó oláhokkal érintkezett – ezenkívül Bukarestben is –, s azon gyanúban állott, hogy az *oláh nemzetiségi agitáció egyik ügynöke*.

Ez okból Mangra – mondhatni – állandó megfigyelés alatt állott, s ennek során tényleges beigazolást nyert azon körülmény, hogy politikai okokból igen sokat utazott Bukarestbe.

Jellemző erre nézve Brassó vármegye főispánjának 1895. évi április hó 27-én 55. res. szám alatt kelt, és hivatali elődömhöz intézett bizalmas átírat, melyben a következők foglaltatnak:

„Tudomásomra jutván, hogy az aradi gör. kel. szeminárium Mangra nevű tanára a román nemzetiségi mozgalom egyik legtevékenyebb tényezője utóbbi időben a Nagyszebenben más nemzetiségek bevonásával tartani szándékolt nemzetiségi kongresszus ügyében a különböző vidékek beutazása után Bukarestbe utazott, hogy ott a román Liga és az oda menekült memorandumistákkal értekezzen – van szerencsém Méltóságod figyelmét nevezett tanárra, *ki tevékenységénél fogva egy igen veszélyes izgató*, tisztelettel felhívni.”

Ezen átírat folytán innen a m. kir. belügyminiszter úrhoz a 371/95. eln. szám alatt kelt rendeletre hivatkozva 79/95 f. e. biz. szám alatt felterjesztés is intéztetett.

Legjellemzőbb Mangra Vazul akkori magatartására nézve továbbá hivatali elődömnök 50/79 f. e. biz. szám alatt kelt felterjesztése, amely a 371/895. elnöki számú belügyminiszteri ügyiratoknál feltalálható ugyan, – azt azonban nem tartom feleslegesnek 2/. [alatt] kivonatos másolatban közölni.

Midőn az úgynevezett román nemzeti párt működése az 1894. évi június hó 16-án 321. res. számú belügyminiszteri rendelettel betiltatott, s ennek dacára a Nagyszebenben 1894. évi november hó 28-án tartott román gyűlésben azon határozat hozatott, hogy a betiltott párt működését folytatni fogja, – az 1894. évi december hó 7-én, 1488 szám alatt több törvényhatósághoz intézett belügyminiszteri rendelet kapcsán a m. kir. belügyminiszter úr 109. res. szám alatt kelt rendeletével utasította hivatali elődömet, hogy a nagyszebeni román gyűlés volt elnökét, illetve a gyűlés tervezőit és vezetőit a gyűlés törvénytelen kijelentéseire s azok következményeire figyelmeztesse.

Hivatali elődöm elsősorban is Mangra Vazulnak kézbesítette írásban figyelmeztetését, mint akit a figyelmeztetés leginkább illetett, – Mangra azonban a részére hivatalos zárt borí-

tékban kézbesített szándékolt levél átvételét megtagadta s csak később hosszabb vonakodás után Arad város hatósága útján vette azt át.

Mangra Vazul, Lukács László, lacfalusi gör. kat. pappal együtt 1897. évi december hó 23-ra Aradra egy román nemzetiségi gyűlést hívott össze, melynek megtartását azonban a hatóság nem engedélyezte. Az ezen ügyre vonatkozó ügyiratok a 95/897 M. E. res. számú miniszterelnöki ügyiratoknál találhatók fel.

A 717/896. M. E. res. számú miniszterelnöki rendelet alapján tett intézkedések folytán keletkezett itteni iratok *Mangra Vazulnak Lukács Lászlóval való erős összeköttetéséről tesznek tanúságot.*

A 61/896. M. E. res. számú miniszterelnöki rendelet szerint Mangra Vazul Brassóban huszonöt egyén részvételével titkos értekezletet tartott, mely Ratiu Jánosnak és az ún. román mártíroknak a román nemzeti párt éléről való elmozdítására irányult.

Az 1594/896. M. E. számú miniszterelnöki rendelet szerint Mangra Vazul részes volt egy olyan román politikai lap alapításában, melyet – állítólag – Romániában sugalmaznak, s amelynek megindításához Romániában 50 000 forint tőkét biztosítottak.

Az említett lap „Tribuna Poporului” címen indult Aradon, s az még ma is fennáll.

Ezen lap Russu Sirianu szerkesztésében jelenik meg, – De azt általában Mangra lapjának tartják.

A lap jellemzésére hivatali elődöm 1894. évi december hó 4-én 176. f. e. biz. számú felterjesztéséből a következő részeket emelem ki:

„Részemről e mozgalmat nemzetiségi tekintetből felette fontosnak és következményeiben veszélyesnek látom.

Kétségtelen, hogy e lapok már olcsóságuknál fogva is a tanítók és papok útján nagy elterjedést nyerendek, s céljuk az leendő, hogy az eddigelé nyugodt és elégedett román köznépet megmetyeljezzék, s abban az elégedetlenséget s magyar állam elleni gyűlölséget felszítsák.”

Hivatkozhatom még a 106/894. – 131/894. – 21/896. és 3/897. számú itteni bizalmas felterjesztésére, amelyek Mangra Vazulnak az aradi és Arad vármegyei, nemkülönben az országos nemzetiségi mozgalmakban való szereplését élénken megvilágítják.

Tagadhatatlan az, hogy Mangra Vazulnak ezen határozott és bebizonyított hazaelles viselkedését nagyban előmozdították az itteni gör. kel. román egyházban annak idején uralkodott egyenetlenségek, s talán rossz anyagi helyzete is, de tagadhatatlan az is, hogy Mangrának ezen. közismert és mindenkor közbeszéd tárgyát képezett viselkedése itt Aradon mindenkinek élénk emlékezetében van, s ezért bajos elképzelni, hogy az az ember, ki éveken át – mondhatni – közmegvetés tárgyát képezte – magas és fontos állásában tisztelettel és becsüléssel legyen körülvéve.

Mangra Vazul magatartása Goldis püspöksége, tehát Aradról történt távozása óta megváltozhatott, ezen változásról azonban Aradon és a vármegyében mit sem tudnak, De annak őszinteségében nem is bíznak, – ezért, ha Mangrának püspökké történt megválasztása megerősítenék, ez nemcsak a román intelligencia és papság, de különösen a közvéleményben igen kedvezőtlen hatást keltene, sokkal kedvezőtlenebbet, mint amit a megerősítés megtagadása Mangra túlzó táborában okozna.

A közvélemény óhajának s az aradi gör. kel. román egyházmegye békéjének, nemkülönben a románság jól felfogott érdekének vélek tehát igaz szolgálatot tenni, midőn tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy Mangra Vazult legfelsőbb helyen püspöki állásába leendő megerősítésre javaslatba hozni ne méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Aradon 1902. június hó 14-én

(Olvashatatlan aláírás)
főispán

B

1902 júl. 27

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz
Mangra Vazul aradi gör. kel. püspökségének uralkodói megerősítése kérdésében*

ME 1903 – XXXV – 814 (XXIV – 2980/1902)

Magyar kir. vallás és közoktatásügyi miniszter

45 314 szám.

Bizalmas

Kizárólag saját kezéhez.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Metianu János gör. kel. érsek-metropolita a visszakérőleg mellékleteivel együtt idezárt felterjesztésében bejelenti, hogy aradi gör. kel. román püspökké *Mangra Vazul*¹ protosyncell és nagyváradai gör. kel. román püspöki helynök választatott meg *Hamzsea Ágoston*² aradi archimandrita ellenében négy szótöbbséggel a folyó évi június hó 12-én megtartott püspök-választó zsinaton.

Ezen szabályszerűen megejtett választás a püspöki zsinat által f. é. június hó 24-én kánoni szempontból is tárgyalatván, e zsinat Mangra Vazult a püspöki hivatalra képesítettnek és méltónak találván, a zsinati jegyzőkönyv azzal mutattatik be a kormánynak, hogy Ő Felségéhez a legalázatosabb előterjesztés megtétessék Mangra Vazul aradi püspökké történt megválasztásának legkegyelmesebb megerősítése iránt.

Mielőtt azonban Ő Felségéhez ily irányban legalázatosabb előterjesztéssel járulnék – figyelemmel arra, hogy a folyó évi június hó 24-én tartott püspöki zsinat jegyzőkönyvében is említés tétetik az újon választott Mangra Vazul püspök némely tévedéséről, melyek a múltban követték el általa, s amelyek ellene fegyelmi eljárást is vontak maguk után – és mert Mangra papnevelő intézeti tanár korában 1892. évben úgy volt ismeretes, mint a magyar állameszmének ellensége, akit túlzó román nemzetiségi törekvéseiben a magyar nemzet iránt vak gyűlölet vezérelt, részt vevén a hírhedt bécsi küldöttségben is: szükségesnek látnám hazafias magatartására nézve kellő információkat beszereztetni.

Odaterjed tehát tiszteletteljes kérésem: méltóztassék nagybecsű nézeteit ez ügyben velem közölni, s ha a fennebbi irányban újabb információk beszerzését találná szintén Excellenciád is szükségesnek, méltóztassék Arad és Bihar megyék főispánjait e részben jelentéstételre felhívni, esetleg más megbízható forrásból magát informáltatni Mangra Vazul magatartására nézve. Ezen püspökválasztási ügynek politikai súlyánál fogva nézetem szerint mindenesetre tudni kell, hogy Mangra megváltoztatta-e előbbi téves nézeteit, való-e az, hogy a politizálással teljesen felhagyott, és püspökké történt megválasztásának esetleges megerősítése minő benyomást szülne az aradi egyházmegye közönségénél?

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi július 27.

Wlassics s. k.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

² Ua.

C

1902 nov. 28

Minisztertanácsi határozat Mangra Vazul nagyváradi gör. kel. püspöki helynöknek aradi gör. püspöki megerősítése ellen

M.T. 1902 : 31/42.

A vallás és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztése folytán a minisztertanács elhatározta, hogy Mangra Vazul nagyváradi gör. kel. román püspöki helynöknek aradi gör. kel. román püspökké történt megválasztása, tekintettel Mangrának kánoni és erkölcsi szempontból kifogásolható cselekedeteire s a vádtanácsnak legközelebb hozott, öt erkölcsileg megbélyegző határozatára Őfelségének ne ajánltassék legfelsőbb megerősítésre.

D

1903 márc. 30

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz Papp J. János gör. kel. román archimandrita aradi gör. kel. püspökké történt megválasztásának ural-
kodói megerősítése tárgyában*

ME 1903 – XXXV – 814 (1.420)

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
22 862 szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Ő cs. és ap. kir. Felsége¹ legalázatosabb előterjesztésem folytán Bécsben folyó évi március hó 27-én kelt legfelsőbb elhatározásával Papp J. János¹ gör. kel. román archimandritának az aradi gör. kel. román egyházmegyei zsinat által az aradi gör. kel. román egyházmegye püspökévé történt megválasztását legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott.¹

Miről van szerencsém Nagyméltóságodat szíves tudomás végett teljes tisztelettel és oly megjegyzéssel tudósítani, hogy a nevezett püspök hűségesküjének letételét és felszentel-
tését illetőleg úgy őt, mint a gör. kel. érsek-metropolitát, a nevezett püspöknek a főrendiházba leendő meghívása végett a m. kir. belügyminiszter urat; a díjszabást illetőleg a magyar kir. pénzügyminiszter urat egyidejűleg megfelelően értesítettem; a szóban levő püspök megerősítéséről a gör. kel. szerb pátriárkát, valamint az osztrák cs. kir. vall. és közokt. minisztert is tudósítottam, és végül az elől említett legf. elhatározásnak a hivatalos lapban leendő közzé-
tetele iránt intézkedtem, és maga idején az adományozási levél kiállítása felől is gondoskodom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1903. évi március hó 30-án

Wlassics s. k.

¹ Fekete ceruzával aláhúzva.

E

1903 máj. 25

*Barabás Béla beszéde a kormány nemzetiségi politikájáról Papp J. János aradi román gör. kel. püspök felavatási ünnepségével kapcsolatban a közönségi költségvetés vitájában*¹

... *Barabás Béla:* Mindig elő szokták hozni, folytonosan azzal fenyegetnek minket, amit az imént is említettem, hogy majd összeállnak a nemzetiségi képviselők és azok fognak majd obstruálni, azok fognak majd olyan hazafiatlan dolgokkal előállni, amelyeknek keserű következményei lesznek az országra. Bocsánatot kérek, mutassanak nekem csak egyetlen példát országgyűlésünk történetében, ahol valamelyik nemzetiségnek kis csapatja szembeszállt volna a magyar nemzet nagy többségével. Ez sohasem történt, mert mindig csak magyar állott a magyarral szemben, s így az az eshetőség, hogy ide nemzetiségi képviselők nagy része bekerülvén, hazafiatlan ellenállást tudna gyakorolni, teljesen ki van zárva. Az a kisebbség és annak a hazafiatlan kisebbségnek minden egyes tagja ki lenne innen üldözve, a magyar közgondolkodás és a magyar képviselők hazafias felfogása nem tűrné őket ebben a teremben. Társadalmi úton is kikergetnék innen azokat, akik ilyen hazafiatlan feltevésekben és ilyen nemzetellenes törekvésekkel jönnek ide.

Vészi József: Ez nem törvényesség.

Barabás Béla: Volt már példa elég, hogy képviselő nem jelenhetett meg ebben a teremben, pedig törvényesen helye, joga lett volna erre. Miért? Mert az egész ház osztatlan ellen-szenve kizavarja azt a hazafiatlan embert, aki itt nemzetellenes tanokat merészel hirdetni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* S azután meg, ha volna arra kilátás, hogy a nemzetiségek így összefogjanak ebben a házban, azt kérdem, ki ennek az oka? Ki dédelgeti folytonosan a nemzetiségeket? Ki ad alájuk paripát? Melyik az a kormány, amely intézkedett volna, hogy a nemzetiségi ellentéteket a szeretet melegségével, a törvény és igazság erejével elfojtsa és eltiltsa? Meg kell hódítani azokat a nemzetiségeket. Ha van nekik törvényes joguk, úgy azt teljesíteni kell; ha nincsen, nem szabad tűrni azokat a visszaéléseket, melyeket ők a magyar nemzeti állameszme ellen folyton elkövetnek, hanem erővel el kell azokat fojtani, és keresztül kell vinni azt, hogy ha ezen hazában vannak is nemzetiségek, vannak is tömegek, amelyek vallásra és nemzetiségre nézve különböznek is egymástól, mindnyájan egyesüljenek egy érzésben s egy gondolatban: a magyar állampolgárság eszméjében és annak szeretetében. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Követni kell azt a nemzetiségi politikát, amely nem igyekszik elnyomni az egyes nemzetiségek nyelvét, hanem oda igyekszik, hogy a nemzetiségek fiai tanuljanak meg magyarul is, hogy a nemzetiségek is megértsék egymást, és hogy a magyar is megértse őket, és békés szeretetben tudjanak élni az ő jogaik tiszteletben tartása és a magyar állameszme iránti köteleességük teljesítése mellett.

Vészi József: Tessék behozni az állami iskolákat!

Barabás Béla: Egy érdekes jelenséget hozok fel. Az aradi román püspök² felavatása volt múlt vasárnap. Nagyon érdekes jelenség. *(Halljuk! Halljuk!)* Nem akarom a kormány tagjait ezért felelősségre vonni, csak rá akarok mutatni arra, hogy ébredjünk fel már egyszer, mert, végre odajutunk, hogy Magyarországon már magyarul beszélni nem is szabad. *(Mozgás jobbfelől.)* Mondom, felavatási ünnepélye volt az aradi román püspöknek. Meg voltak oda híva a szentszék tagjai és a papságon kívül az állami hivatalok vezetői és a városi hivata-

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, XVI. 149–150. l.

² Értsd: Papp J. János gör. kel. román archimandrita, az aradi gör. kel. román egyházmegyei zsinat által az itteni román egyházmegye püspökévé megválasztott s az uralkodó által – a kormány közbenjárására megerősített új aradi gör. kel. román püspök.

lok fejei; ott volt a főispán, az alispán, a polgármester, a pénzügyigazgató, üzletvezető stb., mind ott ültek a püspök asztalánál. És az a román püspök, akit a magyar király erősít meg, állásában, akiről föl kell tételezni és akitől meg kell követelni azt, hogy vallásának nyelvén kívül az állam nyelvét is tisztelje (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), az a püspök feláll elsőnek, és a császárra és királyra végig románul mondja el felköszöntőjét. (*Mozgás a szélsőbaloldalon*), Midőn itt járt a német császár, és bevégezte a magyar királyra mondott híres nagy tóosztját. magyarul végezte szavait, mondván: „Éljen a király!”, és Magyarországon egy román püspök egyetlenegy magyar szót sem olvaszt be tóosztjába akkor, amidőn a királyt köszönti fel; ő előtte ez a nyelv nem ismeretes, mert azt mondja, hogy csak az egyház nyelvét tiszteli, de az állam nyelvét nem ismeri. (*Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Botrány! Gyalázat!*)

Leszkay Gyula: És ilyen embert neveznek ki!

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem nevezték azt ki! (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: De megerősítették!*)

Barabás Béla: De továbbmegyek. A legprimitívebb házigazdai kötelesség azt parancsolja, hogy ha valakit házamhoz hívok vendégül, azt nyelvén szólítom meg. Ezt a legprimitívebb házigazdai kötelességet szegték meg ott. Sokan vannak az ottani állami tisztviselők fejei között, akik nem tudnak románul beszélni, ellenben a románok mindannyian tudnak magyarul, de azért az az oláh püspök elmulasztotta azt a legelemibb házigazdai kötelességet, hogy magyar vendégeihez magyarul szóljon; valamennyi tóosztot egytől-egyig, románul mondták el, sőt tudtak udvariasak is lenni; ott volt a császári és királyi hadsereg egy tábornoka is: azt németül köszöntötték fel. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Gyalázat! Botrány! A hadseregben is így van!*)

Kubik Béla: Hát akkor miért tartják ott a főispánt? Miért nem megy el onnan rögtön? Ezt persze nem érti Széll Kálmán a magyar miniszterelnök! (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon.*)

Barabás Béla: Mondom, nem vonok senkit sem felelősségre; viselje az ő lelkük azt, amit cselekszenek, de mint nagyon érdekes és nagyon szomorú jelenséget el kellett mondanom ezt itt az igen t. kormány és a többség jelenlétében, hogy hallják meg, miként viselkednek a mi románjaink.

Kubik Béla: Ez nem érdekli a miniszterelnök urat!

Barabás Béla: Egy gyöngé papot, aki véletlenül jutott a püspöki székbe, megerősít a magyar kormány, és íme, a magyar államnak és a magyar kormánynak meg kell érnie azt a pofont, hogy a koronás magyar király felköszöntése alkalmával egyetlenegy magyar szót sem lehet hallani! (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Voltak ott aztán magyar dikciók is, mert a mi államhivatalnokaink – akik persze nem tudnak románul, különben tán azok is románul beszéltek volna – felállottak, és bókoltak egymásnak magyarul, míg amazok folytonosan románul beszéltek. Azt mondja a román püspök, hogy az ő hitének nyelve a román, és ő nem foglalkozik politikával, hiszen a római katolikus egyház nyelve is latin, és én még sohasem hallottam, hogy egy püspök felszentelése alkalmával latinul köszöntötte volna fel akár a római pápát, akár a magyar királyt, (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), mert az állam nyelve ebben az országban a legelső. Akik az állam nyelvét nem tisztelik, akik azt nem használják és ilyen tüntetéseket rendeznek ellene: azokra a kormány különös figyelmet fordítson; jegyezze meg magának azokat az embereket, és gondoljon arra, hogy a nemzetiségek maholnap teljesen a nyakunkra nőnek. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Mozgás és zaj.*)

Thaly Ferenc: Bécsben azok nagyon kedvesek!

Kubik Béla: Bizonyosan helyeselte a miniszterelnök úr, hogy oláhul beszéltek! (*Igaz! Úgy van! jobbfelől. Derültség. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem helyeslem! (*Helyeslés jobbfelől.*) ...

Korai Ady-cikkek (1902–1907) a magyarországi nemzetiségi kérdésről és a szomszéd népek társadalmi-művelődési mozgalmairól¹

A

1902 jún. 20

Ady Endre állásfoglalása Pavlovic Ljubomir ügyében²

Mondjanak hazaárulónak – engem megszegényített Pavlovics Ljubomir országgyűlési képviselő és hazaáruló úr. Úgy sejtem, hogy ezt a szégyent sokan érzik e hazában.

Pavlovics Ljubomir úr ugyanis megegyezett az összes nemzetiségi képviselőkkel akkor, mikor a magyar parlamentbe bekerült, hogy ők nem fognak lovagiaskodni, s nem engedik magukat lovagiasan tönkretétetni...

¹ A bemutatott öt korai Ady-cikk a költő és publicista nemzetiségpolitikai-szomszédnépi szemléletének, látásmódjának fokozatos bővüléséről, gazdagodásáról tanúskodnak. Ady kelet-európai tárgyú publicisztikájának és lírai érdeklődésének ebben a kezdeti szakaszában, a Vér és arany kötetben bemutatott „A Duna vallomása” (1907) című verséig bezárólag, az alapkérdések bátor, szókimondó feltárása mellett még nem kevés a túlhangolt, hatástkeltő publicisztikai elem, s olykor a visszahúzó tényező is. Ismeretes, hogy a századelő éveiben Ady fokozatosan kapcsolódik ki Tisza István hatása alól, s 1903 tavaszán kell leküzdenie azt a másik, szintén múltó jellegű befolyást, amit az ekkor új, radikális színezetű párt alapítására készülő Bánffy Dezső tesz az ifjú poétára. Érdekes egymásmellettiségét kapjuk ennek a múltó Bánffy hatásnak s a szomszéd népek művelődési-irodalmi törekvései iránt érzett elmélyülő érdeklődésnek a *Vulcan* (Iosif Vulcan) István vajda című drámája sikeres nagyváradi magyar premierjéről írt vezércikkében. (*Egy premiér*. Nagyváradi Napló 1903 márc. 4; 40. sz. – Aláírás nélkül.) Ebben a cikkében mondja ki – talán először és programszerűen a szomszéd népekkel való együttthaladás és emelkedés elvét, annak magyar–román viszonylatában. „Számolnunk és barátkoznunk kell a velünk élő románsággal. Meg kell próbálnunk az együttemelkedést a kultúrtársadalom nagy ideálja fölé, mely eljövendő, s mely majd fajt, vallást, színt, szokást nem tekint, de egyesít a kultúra, az emberiség közös érdekei, a közös haladás és tökéletesülés nevében mindenkit...” – Ady említett cikkével összefüggésben említést érdemel egy másik, ugyancsak az egykorú magyar – román színi kapcsolatokat érintő és Vulcan „István vajda”-ja váradi magyar premierjét is felidéző közleménye. (*Zachariás úr*. Budapesti Napló 1903. nov. 8; 306. sz. A – y E – e Jelzettel.) Ebben a cikkében Ady elismeréssel szól a magyarországi román vándorszíntársulat vezetésével megbízott Zacharie *Bârseanuról* (a cikk címében is említett „Zachariás úr”-ról), akit a Vulcan kezdeményezésére alapított magyarországi román színházegyesület háromezer korona évi stipendiummal Berlinbe küldött modern színpadi ismeretek elsajátítására. Figyelmet érdemel említett cikk két további utalása is. Az egyik, hogy Ady itt szól a román színházegyesület „talán Segesvárot” tartott vándorgyűléséről; a másik, hogy e gyűléssel kapcsolatban elismeréssel szól Bârseanu itteni felléptéről. Más forrásból (*Román kulturális mozgalmak*. Nagyváradi Napló 1903. szept. 1; 200. sz., az adalékra, valamint Ady vonatkozó román színi kapcsolataira *Vezér* Erzsébet hívta fel a szerkesztő figyelmét) azonban tudjuk, hogy a román színházegyesület említett ülése nem Segesvárt, hanem Szászsebesen zajlott le. Említett, aláírás nélkül megjelent beszámolóból (– alighanem szintén Ady írása –) megtudjuk, hogy a „román színházi társulat”-nak, mely 1899-ben még csak 23, de 1902-ben már 151 műkedvelő előadást rendezett, ez idő szerint már 331 309 korona vagyona volt. – A magyarországi román színházügy nemzetiségpolitikai szálai egyébként még a hetvenes évek elejére, a pesti Nemzeti Színház állami támogatásának képviselőházi vitájára nyúlnak vissza. Ebben a vitában, 1870 febr. 11-i beszédében kéri *Hodoşiu* József, a brádi kerület román nemzeti párti képviselője, hogy a magyar Nemzeti Színház állami szubvenciója megszavazásakor a magyarországi román nemzeti színház céljaira is szavazzanak meg 200 forint összegű támogatást. (*Képv. Napló*, 1869. V. 289. és 290. l.) Ezt az indítványt a Nemzeti Színház állami támogatása körül kialakult képviselőházi vitában nemcsak *Babeş* Vince (*Képv. Napló* 1869. V. 308 – 316. l.) támogatta (Vö. *Federaţiunea* 1870. febr. 25; 14. sz.), hanem az egykorú magyar országgyűlési baloldal is felkarolta. Az ekkor még balközép *Jókai* – mint korábban

... Én aztán nem tudok egyebet. Elárulta-e a hazát vagy sem a derék Pavlovics – nem tudom. Mivel a hazaárulás nem könnyű üzlet, kételkedem is a vádban. De akár árult, akár nem árult hazát Pavlovics Ljubomir úr, már akkor elbánt ő velünk, mikor azt a fönti kis megállapodást megcsinálta. Hogy meg tudott szégyeníteni bennünket ez a Pavlovics! A mi junkereskedő, „coki”-zó, gavalléroskodó parlamentünk micsoda bélyeget kapott ettől a Pavlovicstól! Micsoda kegyetlen lenézés van ebben a megállapodásban!...

Valaki már fölhozta előttem: én is az ír képviselők példájára akartam hivatkozni. Micsoda merész módon tüntettek ezek az angol parlamentben a maguk búr barátságával, s nem jutott eszébe senkinek sem szimpliciter kirúgni őket, sem rafinált lovagias formákkal megölni. Mert az angol parlamentben, melyre nálunk talán még Gabányi és Lengyel képviselő urak is szeretnek hivatkozni, tudják ám, micsoda szent dolog a parlamentarizmus s a népképviselő mandátuma.

Pavlovics Ljubomir mást látott nálunk. Láta, hogy a parlamentnél ebben az országban nagyobb hatalom a kaszinó. Láta, hogy az osztályuralomnak szövetkezete a parlament, mely összeröffen, s roppant összetart, ha ezt az osztályuralmat valami fenyegeti...

Láta a műsovinizmust, mely megrettentí a legerősebbeket, s láta, hogy a magyar fokos most is a fejét fenyegeti mindenkinek, aki a fejével gondolkozni mer.

És amióta Pavlovics úr képviselő, minden neki adott igazat. A düh fojtogat most is bennünket, ha arra a gyalázatosságra gondolunk, amit Vázsonyi Vilmostal elkövettek. Hát amikor az ősz Madarászt, ezt az örök ifjúságú forradalmárt, agyonlár mázták a fiatal hülyék!... Vagy emlékezünk csak a diósadi mandátum heccére, mikor a függetlenségi honkanászok hallatlan terrorizmussal kierőszakolták egy puszipajtásuk mandátumának megerősítését. De itt van a Forgách-eset, mikor a kaszinó egyenesen juszt formál annak az eldöntésére, hogy lehet-e valaki népképviselő vagy sem. Vagy tessék megfigyelni azt a hajszát, amit a reakciónáriusok Vészi József ellen indítottak, aki úgy látszik Vázsonyi után soros!

Hát nem igaza van Pavlovics Ljubomirnak? Hát megszégyenített-e bennünket ez a Pavlovics?

A hazaárulás vádjáról – ismételjük – nem szólunk. Mi azt látjuk csak, hogy Pavlovics igazi *népképviselő*. Az ő népe küldte, s az ő népén kívül nem ismer más fölöttes hatalmat. Nem engedi magát ostoba kaszinói formák, reakciós instrumentumok s műsovinizmus által terrorizáltatni. Bárcsak a népképviselőség ilyen magas értékelésére a mi saját kedves honatyáink emelkednének végre. De ők maradnak, akik voltak, s egy húron pendülnek mind, ha radikálisabb hangok hangzanak.

Milyen gyötrelmesen csalódnak pedig e jó urak. Hát azt hiszik, hogy fokossal, kanász-kodással, betyároskodással lehet nemzeti államot csinálni? Nem is beszélve kultúrállamról. Azt hiszik, hogy a nép tovább is baromi módon szállítja a gavallérokat – a kaszinónak?!...

Ha Pavlovics Ljubomir hazát árult, tessék szabad folyást engedni a törvénynek! Mert jogállam volnánk tán, vagy mi a szösz? De ne tessék Pavlovics úr alkalmából még jobban körülbástyázni a parlamentet, hogy oda aztán most már igazán ne férközhessék semmiféle

közöltük – 1870 márc. 2-án a közoktatásügyi költségvetés vitájában hosszabb beszédben ajánlotta a nemzetiségek tudományos és közművelődési intézményeinek állami támogatását. Jókai felszólalását a függetlenségi baloldal részéről *Simonyi* Ernő is megerősítette, ajánlotta a Hodoşiu-javaslat elfogadását és minden hazai nemzetiség kulturális megsegítését. Az emlékezetes ülésen *Eötvös* József mint kultuszminiszter felszólalásában kijelentette: örömmel fogadja Jókai indítványát. (*Képv. Napló* 1869. VI. 251. l.) Az alapítandó magyarországi román nemzeti színház és szubvenciójának ügye 1870-ben mégis megfeneklett s csak a századfordulón ért be az ez ügyben már akkor tevékenykedő *Vulcan* József (Iosif Vulcan) szervező munkája, s kerülhetett sor az Ady román színi érdeklődését kiváltó eseményekre. (Az 1870. évi előzményekre von. l. bőv. *Iratok* I. 213–216., és 221. l.)

² A közlemény címe és lelőhelye: *Szégyen*. – Nagyvárad Napló 1902 jún. 20; 138. sz. – A nacionalizmus alkonya. Bp. 1959, 48–50. p.

radikalizmus. A szocialistákat akarják tán előre elintézni a Pavlovicsok bőrével? Vagy okuk van egy kis patrióta műharagot mutatni?

Lehet, hogy hitvány hazaáruló ez a Pavlovics, de inkább népképviselő, mint a parlament tagjainak kilencized része. Ezt arcomon szégyenpírral vallom be, de be kell vallanom. Velem még nagyon sokan vallják, akik undorodnak a mai magyar közélettől, s reménykedve várják a radikalizmus előtörését.

B

1902 júl. 5

Ady Endre cikke a Vasile Mangra ellen indított politikai hajszáról¹

Ennek a mi tengernyi bajjal küzdő kicsiny országunknak nem a legkisebb fátuma, hogy a hazug szájakra s mindig a szájakra ad legtöbbet. Egy ügyesen csaholó száj már szédíteni tud nálunk. Vannak here osztályaink, pártjaink, nagyságaink, kiknek minden jogcímük a szájuk, s kik a szájukkal nemcsak élni, de ölni is tudnak.

Romantikára hajló nép vagyunk. Frázisimádásunknak is ez az oka. S ez az oka annak is, hogy keleti módon szeretjük a tömjént. Faji büszkeségünk, patrióta képzelgéseink üstökénél lehet bennünket legjobban megfogni. Ez a bűnünk burjánzott a föl a csaholó hazafiságot. Ezért utazik reánk minden csalás, ámtítás, hazugság és cselvetés a hazafiság nevében. Ez a húr mindig meghat és mindig megfog bennünket. A lényeget és valóságot nem keressük, mihelyst hazafisággal csaholják hazug módon tele a fülünket.

A magyar sajtóról nagy a véleményünk. Ez a sajtó gigászi munkát végzett és végez a magyarságnak kultúrára terelésében, modernizálásában, s ezt a munkát szinte példátlan önzetlenséggel teljesíti. Bizony van annyi érdeme legalább is ennek a sajtónak, mint az összes valamikori törökverő harcoknak, a magyarság szolgálatában. Nincs hibátlan emberi intézmény. A magyar sajtó sem az. De hibái közt az a legnagyobb, hogy könnyen felül a hazug, a csaholó hazafiságnak.

Itt van a Mangra-ügy példának okáért. Micsoda igazságtalan módon vezette ez ügyben félre a közvéleménynek jó részét a csaholó hazafiság. Máskor is választottak román püspököt. Talán nemegyszer igazán szükség lett volna a magyar közvélemény megnyugtatására. Bezzeg akkor csönd volt. Most azonban valósággal dühöng a csaholó hazafiság. Miért? Mert Mețianu érsek úrnak kedves rokona, Hamsea elbukott a püspökválasztáson, s olyan embert választottak püspökké, ki erős individuum, ellensége a hierarchia zsarnokságának, szókimondó mindig s a nép embere. Megindul rögtön a csaholó kampány. Persze, hogy a hazafiságot rántják elő csalétekül. Kicsodák? Mețianu és társai... Ugye ezek az urak nálunk a legtisztább magyar hazafiak? Ugye, hogy ezek valósággal mártírjai a magyarságnak? Ugye ezek nálunk a hazafiság lángoszlopai? Ugye ezeknek minden szívdobbanásuk, minden gondolatuk a magyarságot szolgálja? Vagy tán nem? Hát akkor miért vezetteti magát ez urak által a magyar közvélemény? Miért ült fel a magyar sajtó? A csaholó hazafiságot miért támogatja a magyar sajtó egy része? Azért kell megriasztani az egész magyar társadalmat, fölizgatni a békésen viselkedő román népet, agyonhajszolni, megbélyegezni egy erős talentumú, őszinte, becsületes szándékú embert, hogy Mețianu úr rokona püspöki székbe ülhessen?

Igaztalanabb hajszát régen látott a világ a Mangra Vazul ellen folytatott hajszánál. Oktalanul gyalázzák s lehetetlenné akarják tenni Mangrát, a románságnak éppen azok az em-

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: Csaholó hazafiság. Nagyvárad Napló 1902. júl. 5; 151. sz. – A nacionalizmus alkonya, Bp. 1959, 51–53. p.

berei, akiktől legkevesebb őszinteséget és jót várhatunk, s a magyar közvélemény pedig társul szegődik a hajszához, a csaló, hazug hazafiság machinációihoz.

Mangra Vazul nagy talentum, tiszta szándékú ember. Heves temperamentuma lehet talán, hogy elragadhatta valamikor, de hosszú évek óta a béke legőszintébb embere. Bár Mețianuék a múmiák házában, a feudális főrendiházban, egy korlátolt mágnás által erkölcsileg is meg akarták bélyegezni, emberi és papi méltóságához és tisztességéhez nem érhet szenny. Hiszen vikáriussá sem lehetett volna másként kinevezni.

Merész és oktalan dolog volna a román egyház autonómiáját is megsérteni. A püspök-választó zsinat Mangra mellett döntött, s e döntés csak Mețianu rokoni keblének lehet sérelme.

Azt sem kell elfeledni, hogy Mangrát a román nép jó nagy többsége vallja vezérének. Ezt a választás bebizonyította. Mangra elejtésével ezt a népet ütjük arcul.

Nevetséges dolog, hogy Mangra fölött azok ítéljenek, akik nem ismerik. Itt van Bihar vármegye és Nagyvárad magyar társadalma, amelyben Mangra él: ez a társadalom tanúja és vallója lehet s lesz annak, hogy Mangra kifogástalan ember és hazafi.

De ha Mangra Vazul hazaárulóskodott volna tán valaha – tudjuk, hogy ez számár vád –, akkor sem volna racionális és üdvös dolog most már ellene a hajsza. Egyháza oltára előtt s a magyar társadalom előtt is újra és újra becsületes és szenthitet tett magyar hazafisága mellett Mangra Vazul. Hiszen ha csakugyan hazaáruló múltja volna, akkor is örülnünk kell, hogy ilyen erős zálogokkal kötötte a magyar földhöz és magyar hazafisághoz magát. Hogyne kellene hát így örülnünk, mikor a vád csúnya hazugság s mikor Mangrában őszinte, becsületes hazafi, talentumos s népére támaszkodó s hatni tudó román főpapot kapunk.

Vigyázzon a magyar kormány s föl ne üljön a csaholó hazafiságnak. Mangra Vazul ugyan erős jellem, de gondolja meg, hogy a csaholó hazafiság, intrika diadala a legerősebb karaktereket is keserűségbe hajtja. A főpapi széken hitvallása, fogadalma s a magyar közvélemény erős indulata, figyelme mindig a mienknek s a mi táborunkban tarthat valakit. Az üldözött vad azonban nem ölelgeti ám ellenségeinek gyilkos fegyverét. Tragikus botlás volna, ha a magyar kormány ezúttal is felülne a csaholó hazafiságnak. Ez a csaholó hazafiság eddig még csak az ellenségeit növelte mindig a mi jobb sorsra érdemes, kicsiny országunknak...

C

1905 ápr. 6

Ady Endre cikke az új szerb gimnázium diákjai mozgalmáról¹

Üdvözöljük az újvidéki szerb főgimnázium igazgatóját.

Az igazgató úr diákjai sztrájkolnak ugyanis. Omladoznak a Tekintély-bástyák szerte a világon. De ne keseregjen azért az igazgató úr. Irigyeljük mi őt nagyon-nagyon az ő gonosz diákjaiért. Jeles fiúk ezek az újvidéki gimnazisták. Ezek a kis szerb legények.

Hejh, régen volt, mikor mi is tekintetes gimnazista urak voltunk. Mi is majdnem sztrájkoltunk egypárszor. Ebben a szegény Alku-országban voltaképpen csak gyermekkorában lehet úr az ember, s itt talán csak a gyermekek képesek férfias cselekedetekre.

Igen nagy úr ám egy magyar gimnazista. Mert nagy gondoskodás történik arról, hogy valamit is ne lásson abból, amit életnek neveznek a bölcsek és nem bölcsek. Ez időben akarunk sztrájkolni mi is. Egyszer azért, mert mikor az ötödik klasszisba jártunk, valakit letegezett közülünk egy goromba tanár úr. A hetedik osztályban azért borultunk egyszer sztrájk-

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: A szerb diákok. Budapesti Napló 1905 ápr. 6; 96. sz. – A nacionalizmus alkonya, Bp. 1959, 88–90. p.

koló-dühbe, mert nem engedtek el bennünket valami Bazár-bálba. Gögös nagyurak voltunk, úgy bizony. A matura előtt már mindnyájunknak volt öt-hat behűtött lovagias ügye. Szerencse, hogy a consilium abeunditól mégis csak tartottunk egy kicsit, mert bizony még párbajozunk is.

Na de azután volt részünk szép mámorban. A magyar nyilvánosság homlokán tomboltunk. Lapot csináltunk. Párbajoztunk. Pártokat temettünk s pártokat teremtettünk. Vívunk keresztes hadjáratot élelmes és dolgos kollégáink ellen. Csináltunk magyar ébredést. Szerveztünk kurucbrigádöt. S ha nyalkán, büszkén kongresszusra sereglettünk össze valamelyik városba, ahol bankett volt persze a tiszteletünkre, fél esztendőre kiemeltük a sárból a helyi kávéházakat és vendéglőket.

Beszélhetnek nekünk a burschokról, szent Heidelbergről, Bonnról, az olasz egyetemekről, a Szajna-jobbpart diákgyönyörűségeiről. Urasan, nagy stílusban csak a magyar diák él. Nagy úr a magyar diák. Be áldottak a nevelő kezek, melyek őt úrrá formálják. Ha netán az ember egy élettel fizetne ezért? Bah, hát nagy ár egy élet?

És üdvözljük az újvidéki szerb főgimnázium igazgatóját. Bocsásson meg a gonosz nebulóknak az igazgató úr. Nem ez az első diákrenitencia. Csak a forrás új. Az újvidéki szerb leánykéék így szóltak:

– Minket a gimnáziumi statútumok szerint könyvek illetnek meg. Mi olvasni akarunk. Azért volnánk talán diákok. Ma már a gyermek is tudja, hogy a tankönyv nem minden, s olvasni kell, tanulni kell mást is, sokat. És mi hónapok óta nem jutunk hozzá az ifjúsági könyvtárhoz. Szegény fiúk vagyunk többnyire, könyveket nemigen vásárolhatunk. Hát mit csináljunk? Ha nem adnak könyveket, sztrájkolunk.

Ezt mondták és sztrájkolnak. Ne haragudjon reájuk az igazgató úr. A magyar diákkronikánál alig van élénkebb diákkronika. De ebbe a krónikába új lapot írnak az újvidéki diákok. Diákok, akik azért sztrájkolnak, mert nem olvashatnak és nem tanulhatnak. Még szerencse, hogy e hallatlanul újmódi zendülést nem igazi magyar diákok csinálták. Szerbek.

D

1907 júl. 11

*Ady Endre állásfoglalása a prágai cseh joggyakornokok 1907. évi társadalmi mozgalmával kapcsolatban*¹

A cseh joggyakornokok passzív rezisztenciája² nagy erőt sejtet a Szokol nációjában. Ezt a szláv nemzetet nem ronthaták és nem ronthatják meg álmok. Munkás, józan, szép, gazdagodó

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Egy passzív rezisztencia. A cseh joggyakornokok.* Budapesti Napló 1907. júl. 12; 164. sz. – Jóslások Magyarországról, Bp. 1936, 198–199. l. – A nacionalizmus alkonya, Bp. 1959, 164–167. p. – A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből, Bp. 1962, 570–571. l.

² Ady fenti cikkének előzményei a következők: A Ritter Von Wessely igazgatása alatt álló legfelsőbb prágai törvényszék éveken át fizetés nélküli gyakornokokkal végeztette el azokat a munkákat, melyeket az érvényes rendelkezések szerint csakis kinevezett törvényszéki tisztviselőkre lehetett volna bízni. 1907 júl. 7-én a prágai büntetőtörvényszék 64 joggyakornoka sztrájkba lépett, s az ügyel napokon belül a bécsi parlament is foglalkozott. Végül is az igazságügyminiszter kénytelen volt fogadni a sztrájkoló küldöttséget, s ígéretet tett ügyük rendezésére, mire – 1907 júl. 13-án – a sztrájk a cseh joggyakornokok erkölcsi győzelmével véget ért. A sztrájkról hírt adott az ifjúcseh Národní Listy és a Právo Lidu is. A cseh lapok cikkeiből értesült a joggyakornokok sztrájkjáról a magyar sajtó, s ebből az alkalomból írta mélyen rokonszenvező, baráti hangú cikkét Ady. A cikknek a „Szokol nációjára” tett utalása arra vonatkozik, hogy ezekben a napokban zajlott le Prágában a „Sokol” egylet V. kongresszusa.

társadalom a cseh. Szükség esetén pedig forradalmár is, amit Marx és Engels egykoron megtagadtak a szláv népektől. Valamikor Marx és Engels a magyarokban látták a tunya és forradalomellenes szláv népekkel szemben Kelet-Európa franciáit. Azóta a szláv nációk egymásután és fényesen rehabilitálják magukat. A cseh szociáldemokrácia a legszebben viselte magát az osztrák választásokon. Csehország diákjai, csehek és németek, mostanában hatalmas gyűléseken üzenték meg a harcot a klerikalizmusnak. Ilyen és más jelenségek azt az ígéretet teszik, hogy Csehország a kultúrának és demokráciának eljegyzettje. Ilyen ígéret, ilyen jel most a joggyakornokok mozgalmá.

Csehország joggyakornokainak nincsen több igazságuk, mint például magyar kollégáiknak. Hasonló rendszer, hasonló úri páriákat csinált belőlük. Pályájuk, ifjú életük nem ígér, nem vár sok igazságot és jót. Ezt érzik az ő egykori elődjeik is a joggyakornokságban. Az elnökök, a bírók, akik alig rejtett szimpátiával vannak a lázadókhöz. Hogy a szociáldemokrata képviselők szónokolni fognak értük, ebben nincs semmi meglepő. De az már munkás és kulturális társadalomra vall, hogy velük tart a cseh társadalom is. A bíróság és közönség összehozói, közös követői, az ügyvédek nyíltan támogatják a rezisztálókat. És Justitia csarnokaiban máris iszonyú a helyzet amiatt, hogy a joggyakornokok – teljesítik a kötelességeiket. Mi lenne, ha a bírók is csak a kötelességeiket teljesítenék? Micsoda rendszer az, amelyet megbénít a kötelességek egyszerű teljesítése? És milyen nagyszerűen dokumentálják a magyar joggyakornokok igazságát is a cseh joggyakornokok. Gyalázatos lassúság vagy még gyalázatosabb protekció az előléptetéseknél. Éhbér, megparancsolt büszkeség s ugyanaz a munka, amelyért a bírókat is hitványul fizetik.

De van a cseh joggyakornokok mozgalmában valami nekünk nagyon új, nagyon jelentős. Ausztriában a nemzetiségi hiúságok és heccek minden vonalon egyenesen a társadalmi radikalizmus táborába terelik az embereket. Például a bírói kinevezéseknél eddig abszolúte nem nézték, hogy ki volt hű ember a talpán. Óvatosan, ravaszul, szerintük roppant bölcs politikával a magas intézők egészen másra ügyeltek. Ennyi és ennyi németet, ennyi és ennyi csehet kell kinevezni arányosan. Az eredmény, hogy bírók, jegyzők és joggyakornokok egyformán pokolba kívánják a nemzetiségi, a bölcs, az egyensúlyos osztrák politikát. Emberséget, igazságot, méltányosságot és mindenképp föltöbb fizetést akarnak. Minden országban érzik ám ma már az emberek, hogy a nemzeti becsület ott kezdődik, ahol a munkát honorálják, se Vencel, se István koronája nem dicsőséges, ha a munkát pénz helyett a régi nemzeti dicsőség és önérték hamis hatásaival akarják kifizetni.

Ez erős, ez új, ez forradalminál forradalmibb igazság. A jövő cseh bírók csakugyan a becsületes jövő emberei. És méltó fiai az erős, munkás cseh népnek. Annak a népnek, amely például Amerikában a legpompásabban akklimatizálódik. Annak a cseh népnek, amely a teljes nemzeti függetlenségért teljes nemzeti és európai kultúrával s hatalmas jómóddal tudta kárpótolni magát. Annak a cseh népnek, melynek a szabói például Angliában a legjobb angol férfiszabók, s Paquinnél, Párizsban, minden franciánál művészibb és ízlésesebb jötevői a női divatnak.

A passzív rezisztencia pedig a legerősebb fegyverként kezd jelentkezni a társadalmi forradalomban. A legfrappánsabb bizonyítéka a társadalmi berendezkedés ezernyi bűnének. S kiszámíthatatlan hatású, ha a törvényszéki palotákban is tanítják reá a határozottan tanulékony, kifosztott népmilliókat.

E

1907 aug. 8

Ady Endre cikke a máramarosi és vaskóhi román parasztmozgalmakról¹

Boldog Máramaros, ahol az emberek még ölni is tudnának, ha haragba jönnek. Vaskóh vidékén és fölöttébb sok táján Magyarországnak az emberek már haragudni se tudnak. Egyszerűen gyönyörű ez a hír, amely Máramarosból érkezik. Kaszát fogott a paraszt, mert megint eltagosítottak tőle valami százhusz holdnyi földet. S a Kőhátról úgy görögtek lefele a földel-mérő urak, mint télen a lavina. Brávó, hurrá, Máramaros, talán egyetlen forradalmi szöglete Magyarországnak.

Bezzeg Vaskóh² vidékén nem fog már kaszát a paraszt. Részben mert gyöngé a karja, részben mert elzalogosította a kaszát. Tejjel-mézzel folyó és bővelkedő Biharban például ez a helyzet. Éhező falvak rongyos parasztjai összeverődnek. Gyöngült inakkal egy-két napot gyalogolnak, míg Nagyváradra érnek; Gróf Eszterházy (hát még a herceg) ha nekidurálja magát, Budapestre hajtat a négyesével ezalatt. S mennek a бүdös, kiéhezett parasztok domnu főispán Glatzhoz. S kérik alázatosan azt a kenyeret, melyet a nagybirtok ezer év óta, de állhatatosan rabol el tőlük.

Magunk részéről mindig megértés járt ki azoknak, akik Magyarországon történelmi alapon állnak. Valóban, a történelem nélkül nem lehetne megérteni ennek az országnak a dolgait. Szegény Acsády, ő öreg korára kezdte pedzeni az ügyet, s bele is halt.³ De őszintén sajnáljuk őt s még a Márkiakat⁴ is, hogy a történelmi fundamentumot lazították. Mert a vaskóhi parasztok éhinségét is csak a történelem fejtheti meg. A bihari gyomrok korgása nem egyéni korgás, se históriai. A vaskóhi parasztokat megvigasztalhatná, ha értenék, hogy ők tulajdonképpen históriailag éheznek. Minket komolyan elragad az a valóság, hogy kilencszáz év előtt is úgy volt itt minden, mint ma van. Legföljebb (no, ez kicsi differencia) a jobbágyra jó volt akkortól kezdve negyvennyolcig vigyázni. Mert a jobbágy e szép időkben, ha jó jobbágy volt, majdnem annyit ért, mint egy ökör. Tehát, ha ötszáz jobbágyból százat vagy kétszázat elvitt az éhtifusz a váradi püspök országában, a megmaradtakat (direkt) siettek malé-kenyérrel jóllakatni. Ma már nincs meg ez a szép rend és úri humanizmus. Ma a latifundium kissé dühös a parasztra, mert a Németországból rendelt gazdasági gépeket drágán kell fizetnie. Aratott, gyűjtött, forgatott, kaszált, kapált a paraszt, ha a hajdú rákiáltott. Ma még napszámot is kér a gazember, a disznó. Szerencse, hogy ez a napszám jóval kisebb, mint amennyit borralalónak szoktunk adni (méltóztatnak tudni, méltóságos urak) a Mouliri Rouge-ban.

A máramarosi, mondjuk szarvaszói oláh kaszát ragad. Mi ezt is meg tudjuk magyarázni. Dózsa György óta igazi, magyar parasztlázadás nem volt. Lett volna egynehány, de (nagyon okosan) urak álltak az élére. Így lett Esze Tamás buzgóságából Károlyi Sándor által majthényi fegyverletétel. S a szabadságharc idején is például Vasvári Pál olyan csapatot vezetett, amely szívesebben ment volna neki a nagyváradi püspöki aulának, mint a piskii-hídnak. Azért, légy nyugodt, hazám, a nagyváradi püspök olyan személyesen hazafi, mint amilyen személyesen érkezett vissza a minap csúzos fejedelmünktől, Herkulesfürdőről, Szterényi államtitkár.

Édes eset, hogy hogyan tálalják föl a lapok a bihari tömeg-pellagrát. Az senkinek és egyetlen újságnak se fáj, hogy a váradi két püspöknek kissé sok a földje. A kanonokok szintén nem

¹ A cikk címe és leőhelye: *A történelmi pellagra*. Budapesti Napló 1907. aug. 8; 188. sz. – A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből, Bp. 1962, 568–569. l.

² Vaskóh (Văscău), község Bihar megye vaskóhi járásában; az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 1270 román és magyar lakossal.

³ Utalás Acsády Ignác „A magyar jobbágyság története” című munkájára.

⁴ Utalás Márki Sándorra.

földnélküli Jánosok ott, de erről sem olvasunk. Azután van ott némely Zichy-birtok is és hasonló. (Mi lesz avval a millióval, amit néhai Jenő nemzetének ellentállására adományozott?)

Nemcsak Vaskóh vidékén, de az egész országban így áll a bál. A paraszt, a történelmi pária, juthat ama földekhez, amelyeket a latifundium vagy azért enged át, mert ő jó, vagy azért, mert a földek már a gepidák korában sem termeltek, vagy azért, hogy legyen hova levezetni az árvizet az ezer holdakról. A máramarosi oláh még tud lázadni, mert emlékszik Hórára és Kloskára. De a belső magyarországi magyar és oláh – koldul. Ha ki nem vándorol Amerikába, amit ma már könnyebb szívvel cselekszik meg, mint Eötvös József a maga külföldi útját, melyről lírai költeményt írt. „S ha visszatérek, boldogulva, hon, hadd lássam népemet virányidon.”

Szóval ebben az országban Weltner⁵ Jakabék csinálnak minden bajt. Apró incidensek, szó sincs róla, előfordulnak. De ahogy mi nemzeti demokrata kormányunkat ismerjük, Máramarosban sem lesz az embereknek sokáig joguk és kedvük a kaszához. Úgy nézzük a kórt, hogy Máramarosban nincs elég hitbizomány és latifundium. Tessék ott több latifundiumot csinálni, mint ma van. Egyetlen gyógyszer, hogy ebben az országban rend legyen. Rend, állami kivándorlás, pellagra és Ázsia. S egyébként se nép, se kasza, se jó mód, se forradalom, se kultúra.

58

1902 júl. 29

Gr. Klebelsberg Kunó min. titkár expozéja Széll Kálmán miniszterelnök számára „a kivándorolt magyar állampolgárok nemzeti gondozása érdekében indított” akciók irányelvei tárgyában, I táblázattal¹

ME 1903 – XVI – 79 (3047/1902)
(Gépelte fogalmazvány.)

Hivatalból

Azon vezérelek megállapítása tárgyában, melyek a kivándorolt magyar állampolgárok nemzeti gondozása érdekében indított akcióknál szem előtt lennének tartandók.

Expozé

Az akció a kivándorlottak érdekében Romániában és Amerikában már megindult, Szlavóniában pedig megindulóban van. Nehogy az akció rendszertelenség és ötletszerűség következtében sikertelenné váljék, vagy éppen az óhajtott cél ellenkezőjéhez vezessen, szüksége merül fel annak, hogy vezérelev állapíttassék meg, melynek azután minden részlet megítélésében zsinór-mértékül kellene szolgálnia.

Miniszterelnök úr Önagyméltósága kabinetjének egyik sarkalatos programpontjaként a legmagasabb trónbeszédben is a „magyar nemzeti állam kiépítés”-ét állította fel. A nemzeti államiság létesüléséhez feltétlenül megkívántatik, hogy az uralkodó faj, mely hivatva van a nemzeti államot fenntartani és annak kereteit kitölteni, megfelelően szaporodjék, s így a népes-

⁵ Weltner Jakab szociáldemokrata publicista.

¹ Az expozét készítő gr. Klebelsberg Kunó (1875–1932) miniszteri titkár, 1914-ben vallás- és közoktatásügyi majd miniszterelnökségi államtitkár, 1921-ben belügy-, 1922-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter lett. Mint kultuszminiszter 1931-ig, a Bethlen-kormány bukásáig volt hivatalban. – Az expozé megállapításait vö. iratgyűjteményünk jelen III. kötete 32. és 36. számú, a Széll-kormány század eleji „romániai iskolai” illetve „amerikai akciója” irataival.

ségnek hovatovább minél nagyobb százalékát képezze. Ez a szaporodás történhetik mesterséges úton, beolvasztás által, ámde manapság, midőn a kisebb népek is nemzetiségüknek mindinkább öntudatára ébrednek, nagyobb mérvű beolvadásra alig lehet többé számítani. – Azon kérdés megítélhetése okából, hogy halad-e Magyarország a nemzeti államiság ideálja felé, rövid visszapillantást kell vetnünk a magyarság szaporodásának történetére.

Midőn az XIX. század első kétharmadának politikai krízisei után az 1867. évi kiegyezés ismét megadta a nemzeti fejlődés lehetőségét, és az 1872–73. évi kolera és a 70-es évek nagy gyermekhalandósága elmúlt; a magyarság az akkor aránylag még ritkábban lakott Alföldön és a Dunántúl gyors természetes szaporodásnak indult. A születések száma örvendetesen felszokott, s bizvást el lehet mondani, hogy a magyar nép Európa legszaporább fajai között foglalt helyet. Főleg ennek köszönhető, hogy a magyar ajkúak számaránya a szorosabb értelemben vett Magyarországon 1880–90-ig 46,58%-ról 48,53%-ra szokott föl. Végzetes hiba volt, hogy a fejlődés e szakában tömeges hitbizományalakítás által a kötött birtokok számát éppen a magyarság lakta vidékeken tetemesen szaporították, minek következtében a magyarság az Alföldön és a Dunántúl tovább nem igen terjedhetett. E végzetes hiba kérlelhetetlen kifolyása, hogy a nevezett magyar vidékeken a 90-es évek közepétől kezdve a születések száma ijesztően aláhanyatlott.

A Gondviselés azonban, ugyanakkor, midőn a magyarság természetes szaporodása alább hagyott, gondoskodott egy másik hatalmas népesedési tényezőről, mely a magyar elem számarányát a nemzetiségek rovására 1890–1900-ig ismét jelentékenyen, szám szerint 48,53%-ról 51,36%-ra szoktette fel. Ez az újabb fontos népesedési tényező a nem magyar ajkú népesség tömeges kivándorlása.

Itt tisztázni kell egy igen nagy és szinte általános tévedést, mely sajnos csalódásra vezethet. Mi magyarok ugyanis nem akarva különbséget tenni nemzetiségi szempontból senkifia között, minden magyar honost magyarnak nevezünk. Így jött divatba a kivándorlásról szólva a „magyarok kivándorlásáról” beszélni, mi a disztinkcióhoz nem éppen szokott magyar nagyközönségnél azt a téves hitet keltette, hogy itt tulajdonképpen a magyar ajkúaknak kivándorlásáról van szó. Ezért sürgetik a kivándorlottaknak idővel való visszatelepülését és az ezt előmozdító intézkedéseket. A dolog azonban nem így áll. A kivándorláshoz a legnagyobb kontingenst a tótok s viszonylag a rutének adják, ami aránylag kevés magyar pedig kivándorol, 1899-ben 8242, 1900-ban pedig 9809, az megoszlik Románia és Amerika között.

Bárminő ijesztő legyen is első pillanatra és önmagában a kivándorlás, ha a népesedési statisztika szemüvegén át a „nemzeti államiság kiépülése”-nek szempontjából nézzük, egy, mondhatni üdvös jelenséggé változik át. De beszéljen a statisztika! A magyarság természetes szaporodása, vagyis az a különbség, mely a születések és halálozások száma között mutatkozik, az 1891–1900-ig terjedő decennium alatt az összes népesség szaporodásának 53,40%-át tette. Ha most már tekintetbe vesszük a városokban tapasztalható beolvadáson kívül a kivándorlást, vagyis minden egyes nemzetiség szaporodásából levonjuk az illető nemzetiség kivándorlóinak számát, úgy megkapjuk a tényleges szaporodást, mely az imént említett decennium alatt a magyarságnál az összes népesség szaporodásának nem kevesebb, mint 78,89%-át képezte. Ami pedig a legutóbbi éveket illeti; a magyarság természetes szaporodása az összes népesség szaporodásának 1899-ben 53,34%-át, 1900-ban pedig 55,54%-át tette, mivel szemben a magyarság tényleges szaporodása ugyancsak az összes népesség szaporodásának 1899-ben 58,26, 1900-ban pedig 59,92%-ára rúgott. Tehát a nem magyar ajkúak kivándorlása a magyarság javára és nemzetiségek rovására az évi szaporulat terén mintegy 5%-nyi évi pluszt eredményezett, mi annál jelentékenyebb dolog, miután itt a beolvadás tekintetbe véve nincs, hanem az elért eredmény kizárólag a nem magyar ajkúak kivándorlásának okozata. Most már nézzük az érem másik oldalát! A tótok természetes szaporodása tudvalevőleg igen nagy, 1899-ben 13,47%-át, 1900-ban pedig 13,75%-át tette az összes népesség az évi szaporodásnak. A kivándorlás folytán azonban a tótság tényleges szaporodása leszáll az összes népességnek 1899-ben 8,38, 1900-ban pedig

9,62%-ára, vagyis az évi szaporodás terén a magyarság a tótok kivándorlása folytán mintegy 5%-nyi tért hódít. Így van ez kisebb mértékben a ruténeknél is.

Levonva az imént előadott statisztikai adatokból, illetve a tényekből a következtetést, hogyha Magyarországnak nemzeti állammá való kifejlését komolyan akarjuk, úgy a nem magyar ajkúak kivándorlásának gátat vetni nem opportunus, s nem tanácsos törekednünk arra sem, hogy a kivándorolt tótok és rutének Amerikából tömegesebben térjenek vissza, mert ha az a pánszláv és ruszofil érzelmekkel, valamint szocialisztikus és anarchisztikus eszmékkel Amerikában eltelt 300 000 tótot és 200 000 rutént a Felvidékre lassankint visszahozzuk, akkor nemcsak a nemzetiségek számarányát szökkentjük fel a magyarság rovására, hanem még tág kaput is nyitunk a nemzetiségileg egyébként is exponált Felvidékre az anti-monarchikus, antidinasztikus és magyarelles üzelmeknek, melyek már béke idején is veszélyesek, egy északi háború esetén pedig közvetlenül hadseregünk felvonulási vonala mögött, a piveau-ul szolgáló Kárpátokon végzetes katasztrófához vezethetnek.

A kivándorlást és a kivándorlottak nemzeti gondozását illetőleg tehát a következő vezérelvek lennének felállítandók:

I. A *magyarok kivándorlását* főleg gazdasági eszközökkel meg kell akadályozni, ha pedig mégis kimennek, arra kell törekedni, hogy

1. Romániában a mintegy 100 000 főre rúgó és Amerikában a számszerűleg eddig sajnos még nem ismert magyarság tartsa meg magyar mivoltát, és amint lehetséges, térjen haza,

2. Szlavoniában pedig a mintegy 100 000 lelket tevő magyarság maradjon lent, de tartsa is magyar mivoltát, mert egy messzebbre tekintő politika szempontjából felette kívánatos, hogy a máris vegyes ajkú szlavoniai vármegyékben a magyar elem minél nagyobb százalékot képezzen.

II. A *nem magyar ajkúak kivándorlása* elé ellenben nem kellene akadályokat gördíteni, és visszavándorlásukat sem kellene elősegíteni. Mivel azonban mégsem akadályozható meg, hogy mintegy 20% visszajöjjön, a lelkészek útján oda kell hatni, hogy a tót és rutén kivándorlók pánszláv és ruszofil érzelmekkel, valamint szocialisztikus és anarchisztikus eszmékkel lehetőleg ne telítessenek, mert különben hazatérve veszedelmes agitátorokká lesznek. Ilyen, inkább védelmi, negatív természetű akciók az Amerikában vándorolt tótok és rutének között már fogantatba is vétettek.

Ügyosztály ez elvek felállítása és az egész vonalon leendő következetes keresztülvitele iránt kéri a legmélyebb alázattal Miniszterelnök úrnak magas rendeletét.

Budapest, 1902. évi július hó 29-én

[Készítette] Klebelsberg

M. E. úr ő Exjnak előadatván, *ad acta* teendő.

Bp. 1902. aug. 3.

(Olvashatatlan aláírás)

Melléklet:

1. A természetes és tényleges szaporodás nemzetiségek szerint Magyarországon, 1899-ben és 1900-ban a népmozgalmi és kivándorlási statisztika alapján

Kézírásos melléklet a ME 1903–XVI79 (3047/1902) számhoz.²

² A kézírásos melléklet az első táblázat százalékszámait piros tintával közli.

1899

Nemzetiség	Természetes szaporodás	Kivándorlás	Visszavándorlás	Tényleges szaporodás
	53,34			58,28
Magyar.....	104 447	8 242	803	97 008
	11,92			11,83
Német.....	23 341	3 902	254	19 693
	13,47			8,38
Tót.....	26 379	14 250	1816	13 945
	13,02			12,91
Oláh.....	25 495	4 472	464	21 487
	3,54			3,32
Ruthén.....	6 941	1 675	251	5 517
	0,93			1,07
Horvát.....	1 813	26	–	1 787
	1,54			1,64
Szerb.....	3 008	296	17	2 729
	2,24			2,57
Egyéb.....	4 397	135	15	4 277
	100,00			100,00
Összesen.....	195 821	32 998	3620	166 443

1900

Nemzetiség	Természetes szaporodás	Kivándorlás	Visszavándorlás	Tényleges szaporodás
	55,54			59,92
Magyar.....	114 368	9 809	1733	106 292
	11,22			10,93
Német.....	23 112	4 141	423	19 394
	13,75			9,62
Tót.....	28 312	14 169	2918	17 061
	12,09			12,62
Oláh.....	24 887	3 091	593	22 389
	3,03			2,02
Ruthén.....	6 244	3 102	442	3 584
	0,81			0,93
Horvát.....	1 663	23	1	1 641
	1,67			1,83
Szerb.....	3 439	231	32	3 240
	1,89			2,13
Egyéb.....	3 907	146	27	3 788
	100,00			100,00
Összesen.....	205 932	34 712	6169	177 389

2. A természetes és tényleges szaporodás 1891–1900-ig a népmozgalmi statisztika és a népszámlálások szerint.

Természetes szaporodás 1891–1900

Nemzetiség	Lélekszám 1890. év végén (polg. és katonai)	Abszolút számokban	Az. összes	Az 1890. évi
			szaporodás	lélekszám
			százalékában	
Magyar.....	7 407 940	922 710	53,40	12,46
Német.....	2 009 795	227 766	13,18	11,33
Tót.....	1 907 851	234 214	13,55	12,28
Oláh.....	2 600 820	198 889	11,51	7,65
Ruthén.....	380 618	56 502	3,27	14,84
Horvát.....	195 861	20 528	1,19	10,48
Szerb.....	496 717	31 817	1,84	6,41
Egyéb.....	262 262	35 604	2,06	13,58
Összesen.....	15 261 864	1 728 030	100,00	11,32

Tényleges szaporodás 1891–1900

Nemzetiség	Abszolút számokban	Az összes	Az 1890. évi
		szaporodás	lélekszám
		százalékában	
Magyar.....	1 243 580	78,89	16,79
Német.....	10 735	0,68	0,53
Tót.....	94 314	5,98	4,94
Oláh.....	197 739	12,54	7,60
Ruthén.....	44 156	2,80	11,60
Horvát.....	14 624	0,93	7,47
Szerb.....	19 907	1,26	4,01
Egyéb.....	27 194	1,72	10,37
Összesen.....	1 576 391	100,00	10,33

59

Jelentések a nemzetiségi középiskolákban használt tankönyvek és olvasmányok ügyében

A

1902 aug. 6

*Mețianu János nagyszebeni gör. kel. érsek-metropolita levele Wlassics Gyula vallás- és közoktatás-
ügyi miniszterhez a brassói gör. kel. román főgimnázium tanulóifjúságának olvasmányai
tárgyában*¹

VKM eln. 1903 – 35 (3276)²

7818 sz.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Folyó évi július hó 30-án 2827 eln. sz. a. kelt nagybecsű leirata kapcsán van szerencsém pótlólag % alatti kimutatás mellett a már postával felküldeni két ládában ama könyveket, melyeket a brassói görög-keleti román főgimnáziumban és alreáliskolában a növendékek magánolvasásra használják.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte mély tiszteletem nyilvánítását

Nagyszeben 1902. augusztus hó 6-án

Metianu János s. k.
érsek

¹ A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

² A brassói gör. kel. román főgimnázium igazgatójának az irathoz mellékelt jelentése szerint Eminescu, Ion Ghica, Caragiale, Creangă, Titu Maiorescu, Alexandri, Coșbuc, Barac, Slavici, Ureche Grigore, Neculcea Ioan (Letopisetul tarei Moldavei), Ispirescu, Budai Deleanu Ioan, Odobescu, Pan Anton (Povestea vorbii) és Negruzzi műveiről volt szó.

B

1903 jan. 2

*Margalits Ede egy. tanár, az újvidéki szerb gimnázium állami főfelügyelőjének jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek a tanintézetben használt szerb nyelvű olvasókönyv tárgyában*¹

VKM eln. 1903–35 (798)²

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Nagyméltóságod 3576/1902 eln. sz. a Zsivánovics Jovan „Szerb olvasókönyv az algimnázium számára I-ső köt. 2-ik bővített kiadás Pancsova 1892.” (Srpska Čitanka stb.) című olvasókönyvet, melyet az újvidéki szerb gimnáziumban használnak, hozzám átvizsgálásra kegyeskedett küldeni, hogy nyilatkozzam aziránt: van-e benne olyan dolog, mely a magyar állameszme szempontjából kifogás alá esik. Ezen kérdésre rövidesen megfelelhetek, hogy nincs – de nem tartom elégségesnek, hogy egy, az újvidéki szerb gimnáziumban, vagy bármely nem magyar tannyelvű nemzetiségi középiskolában használt tankönyv csak negatív értelemben legyen megfelelő és kifogástalan a magyar állameszme szempontjából, annyiban, hogy ez ellen nem vét, hanem igenis és szorosán megkövetelendő, hogy minden tankönyvük, főképpen anyanyelvi olvasókönyveik határozottan magyar hazafias érzéstől áthatottak legyenek.

Ez az olvasókönyv ezen szempontból nagyon is kifogásolható, mert a szerbeknek köteles magyar hazafiságáról szó sincs benne. Így a 20–26. lapon levő olvasmány szól a szerbekről és fajrokonaikról (bolgár, horvát, szlovén, orosz, cseh stb.), és fejtegetésében megállapítja a szlávok faji egységét (pánszlávizmus), de egyetlenegy szóval sem emlékezik meg arról, mivel tartoznak a magyarországi szerbek a magyar hazának, mely őket befogadta! Igaz, hogy van benne egypár magyarból szerbre fordított olvasmány (30, 43, 143, 196, 221, 282), de e hat olvasmány tartalmából nem domborodik ki pregnáns módon a magyar hazafiság, még kevésbé a szerbeknek a magyar haza iránti köteles szeretete, hűsége, hazafisága! – Ezen olvasókönyv módszere is elavult és nem felel meg a modern követelményeknek, mert nem csoportosítja fajok és tárgyak szerint az olvasmányokat, hanem minden rendszer nélkül jár el azok egymásutánjában úgyhogy mesét, párbeszédet, mondát, történelmet, természetrajzot stb. folyton vegyesen közöl – ami nem helyes.

E tankönyvre vonatkozólag javaslom, hogy a magas minisztérium azt a következő tartalmú leirattal küldje vissza: „Ezen szerb olvasókönyv ideiglenes használatbavételét tudomásul veszem, mindaddig, míg egy hazafias szempontból jobb és a tanítási és módszertani követelményeknek megfelelőbb rendelkezésre nem fog állani, mire a tanári karnak egy négy év előtt kelt rendeletem értelmében törekednie kell!”

Budapesten, 1903. I/2

Dr. Margalits Ede s. k.
egyetemi rendes tanár
az újvidéki szerb gimn. áll. felügyelője

¹ Az aktához kapcsolódó további iratban (VKM eln. 1903–35/797) Margalits véleményyt mond a Živanović-féle olvasókönyv II. könyvéről (Srpska čitanka II. knjiga), melyet a „magyar állameszme szempontjából kifogástalannak” tekint. – A jelentést tevő Margalits Ede (1849–1930?) az újvidéki szerb főgimnázium akkori állami főfelügyelője, később a budapesti egyetemen a horvát nyelv és irodalom tanára lett. Főbb művei: *Horvát történelmi repertórium*. I–II. Bp. 1900, 1902., *Szerb történelmi repertórium*. I. Bp. 1918.

² A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

C

1903 febr. 6

*Margalits Ede egy. tanár, az újvidéki szerb gimnázium állami felügyelőjének jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek az újvidéki szerb gimnáziumban használatos horvát nyelvű tankönyvek tárgyában*¹

VKM eln. 1903 – 35 (800)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Nagyméltóságod 3576/1902 eln. sz. a. kelt leiratával véleményt kíván tőlem az iránt... hogy az újvidéki szerb gimnáziumban használatba vehető-e „Petračič–Badalić olvasókönyvvel kapcsolatos horvát költészettana és irálytana” (Franje Petračiča Hrvatska čitanka za više razrede srednjih učilista. Dil prvi Poetika i Stilistika. IV. izdanje, priredio Hugo Badalić Zagreb 1899. Ára 3 kor. 50 fill.).

Ezen olvasókönyvvel kapcsolatos horvát költészettan és irálytan a horvátországi középiskolák számára készült, az újvidéki szerb gimnáziumban azért veszik használatba, mert ilyen szerb tankönyvük mind ez ideig nincs. Az a rendszer, hogy a költészettan és irálytan olvasmányokkal együttesen adassék, elavult, mert a példák tekintetében megköti a tanár kezét, és feleslegessé teszi az irodalomtörténeti olvasókönyveket. Azon körülmény is, hogy e tankönyv a horvátországi középiskolák számára készült, melynek tanterve különbözik a Magyarországon érvényben levőtől és a horvát tankönyvek jórésben egészen figyelmen kívül hagyják a magyar állameszme követelményeit – e tankönyvet nem igen minősítik olyanná, mely magyarországi középiskolában, a magyar állameszme szempontjából, hasznosan volna használatba vehető: minthogy azonban ez idő szerint más használhatóbb szerb tankönyv nem áll rendelkezésre és a Petračič–Badalić-féle költészettan és irálytan ignorálván a magyar állameszmét, tételesen és kifejezetten az ellen sehol sem vét, e tankönyv használata az újvidéki szerb gimnáziumban, míg megfelelőbb rendelkezésre nem fog állni, mégis tudomásul vehető – azért javaslom, hogy e tárgyban az újvidéki szerb gimnáziumhoz a következő leirat menesztessék:

„A Petračič–Badalić féle olvasókönyvvel kapcsolatos költészettan és irálytan horvátországi középiskolák számára készült, rendszere is elavult, más, hasonló szerb tankönyv hiányában ideiglenes használatba vételét az újvidéki szerb gimnáziumban mégis tudomásul veszem addig, míg megfelelőbb tankönyv nem fog rendelkezésre állni.”

Budapesten, 1903. február 6-án

Dr. Margalits Ede s. k.
egyetemi rendes tanár, az újvidéki szerb
gimn. áll. főfelügyelője

¹ A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

Irat o koszabadkai bunyevác mozgalomról¹

A

1902 szept. 6

Schmausz Endre szabadkai és bajai főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a szabadkai városi közigazgatási bizottság jelentése és a helyi bunyevác mozgalom tárgyában

ME 1902 – XXX – 3.489

Szabadka sz. kir. és Baja thj. f. városok főispánja

546 szám.

1902

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Szabadka szabad királyi város közigazgatási bizottságának – az 1876. évi VI. tc. 64. §-ából folyó, az összes közigazgatási ágak állapotáról a 3896/M. E. 1895 számú utasítás értelmében megszerkesztett és a folyó évi augusztus hó 16-án elnökletem alatt tartott – rendes havi ülésében, hozzájárulással megállapított, az 1902. év első feléről szóló jelentést a mai napon vevén, van szerencsém azt Nagyméltóságodnak 8 egyenlő és egybehangzó példányban ¹/₁. alatt fölterjeszteni, és az 1876. évi VI. 68. §-a értelmében jelenteni, hogy ezen jelentés tartalmával egyetértek, és hogy a 3896/M. E. 1895 számú magas rendeletben megkívánt részletes évi jelentésemet, folyó évi április hó 5-én 186 szám alatt, az elmúlt egész évi jelentés kapcsán megtevéen, azt minden részletében fenntartom, és különösen az ezen jelentésem 3.-ik és 4.-ik pontjában foglalt azon előterjesztéseimet, amelyek: egy pénzügyigazgatósági kirendeltségnek eleve az 1889. évi XXVIII. t.c. 4. §-a alapján való felállítására;

Sándor községének Szabadka szabad királyi városába való bekebelezésére;

az új bűnvádi eljárásból folyólag, a városokra háruló költségek a 28948/V–b. 1901 számú belügyminiszteri rendelet módosításávali enyhítésére; a nemzeti konszolidáció biztosítására, a még hiányzó külterületi iskoláknak, az én 396/1901 és a városnak 99/1833 közgy. 1901 számú fölterjesztéseknek, a Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter által leendő kedvező eldöntésével, állami költségen való fölállítására és fönntartására;

A városi főgimnázium jellegkérdésének kedvező elintézésében való részesítésére vonatkoznak; – valamint, hogy a nagyon fellendült szőlőművelés továbbfejlesztésének biztosítására, a földművelésügyi miniszter úr, az itteni palicsi földművesiskolához a szőlőtelepítést, művelést és borkezelést oktatni hivatott szőlészeti tanítót rendszeresíteni és a szabadkai, felette fontos lóvásárt a lónevelők érdekében, állami felügyelet alá helyezni kegyeskedjék; úgy annak 5. pontja kapcsán, miután a bunyevácoknak évi jelentésemben is jellemzett pánszlávisztikus

¹ Az egykorú hazai bunyevác mozgalomra további törvényhatósági és miniszteri iratot nem találtunk.

mozgolódása: Mamusich Lázár polgármesternek az itt lefolyt vizsgálat folytán, a 45609/fő 1902 számú belügyminiszteri intézkedéssel történt felfüggesztése óta tényleg érdekesebbé vált, és azért éppen nem tartom kizártnak, hogy egy szép napon nemcsak *a bunyevác oktatás érdekében fognak ismét lépések megindítani*,² melyeknek úgy vélem már előzetesen is, tényleg útját hatékonyan bevágtam; de a nemzetiségi törvény igénybevételével még azt is lehetőnek tartom, hogy *a bunyevác nyelvnek a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvül való behozatalára is indítvány fog tételni*.³ Az idevonatkozó óvatos izgatások központjául és illetve, mert – évi jelentésem szerint is megszorodtak – egyik fő értelmi szerzőjéül ma is még *Kuluncsich Pál főgimnáziumi hitoktatót*² kelletvén tekintenem és a „Neven” című havi lapjuknak *sokszor kifogásos*² iránya is *szigorúbb ellenőrzés*,² illetve elbánásra szorulna; nehogy drasztikusabb eljárás váljék szükségessé, igen óhajtanódnak tartanám, ha Nagyméltóságod közvetlenül, esetleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr útján, Császka György kalocsai érsek urat *bizalmasan* megkeresni kegyeskednék, *hogy: Kuluncsich Pál főgimnáziumi hitoktatót innen alkalmas*² módon és a vármegyének oly vidékére *helyeztetné át*,² ahol az általa megszokott iránybani működésre tere nem volna; – *a szegedi királyi főügyészség pedig, a „Neven” című bunyevác lapnak szigorú ellenőrzésére és alkalomadtán megfelelő megrendszabályozására*² utasíthatnék.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kijelentését.

Szabadkán, 1902. évi szeptember hó 6-án

Schmausz Endre s. k.
főispán

B

1903 júl. 3

*Rickl Gyula igazságügyminisztériumi min. tanácsos átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz a „Neven” című szabadkai nemzetiségi hírlap elleni sajtóperben hozott törvényszéki ítélet tárgyában*¹

ME 1903 – V – 2139 (2950)

Magyar királyi igazságügyminiszter

21585. szám

I. M. 1903. III.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Vonatkozással múlt évi április 18-án 11 477. sz. a. kelt átiratomra, van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a „Neven” című szabadkai újság múlt évi március hó 1-én megjelent 3. számában: „A nemzetiségi kérdés az országgyűlésen” felirat alatt kiadott cikk közlése által elkövetett izgatás miatt indított sajtóperben a szegedi kir. törvényszék mint esküdtbíróóság 1902. szeptember hó 24-én 12 301. sz. a. hozott ítéletével Bacsics Pál szabadkai lakos mint szerzőt a magyar nemzet és a hivatalnoki osztály ellen elkövetett izgatás miatt bűnösnek kimondotta és a btkv. 171. §-a alapján hat havi államfogház és 200 korona pénzbüntetésre ítélte.

Ezen ítélet ellen a vádlott és védője semmisségi panaszt jelentvén be, a kir. Kúria folyó

² Kék ceruzával aláhúzva.

évi június 17-én 5555. sz. a. hozott határozatával a semmisségi panaszt részben visszautasította, részben elutasította, miáltal az ítélet jogerőssé vált.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1903. július hó 3-án

A miniszter rendeletéből:

Rickl Gyula s. k.
miniszteri tanácsos

61

*Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának 1902. évi határozata és körirata a nemzetiségi mozgalmakkal szemben népoktatásügyi és közrendészeti szempontból teendő intézkedések tárgyában*¹

A

1902 okt. 29

Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának körirata a „nemzetiségi mozgalmak megfékezése” tárgyában

F.L. Tanácsi iratok 1902 – I – 7271 (214560)
(Nyomtatvány)

992. kgy. 1902. sz.
36931. kig.

Kedves Barátaink és Atyánkfiai!

A nemzetiségi mozgalmak terjeszkedésének és erősödésének lépten-nyomon szembeötlő jelenségei s az a hivalkodó vakmerőség, mellyel a pánszláv propaganda a magyar nemzeti állameszmét sarkalatos intézményeiben folyton támadja, s annak tekintélyét megalázní és a köztudatban és tót nyelvű jó népünk érzelmeiben megingatni törekszik, egész- nagyságában tárják eléink azon komoly aggodalmakra jogosító veszélyeket, melyekkel a nemzetiségi propaganda a magyar nemzeti állam kiépítésének munkáját fenyegeti.

Tudva azt, hogy a faji alapon való tömörülések most folyó történeti korszakában állam-életünk fenntartásának és biztosításának is alapvető feltétele az, hogy az minden intézményében nemzeti alapokra helyeztessék és nemzeti szellemtől legyen áthatva; tudva azt, hogy a nemzeti egység megbontására törekvő faji küzdelmekkel szemben csak úgy álljuk meg helyün-

¹ Nyitra megye törvényhatóságának 1902. évi határozata s nem kevésbé a törvényhatóság által a „nemzetiségi viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottság” jelentése – indítékában – több rokon elemet tartalmaz azzal az 1874. ápr. 15-i közgyűlési felirattal, melyet akkor Zólyom vármegye hozott, és küldött szét a törvényhatóságoknak a szlovák gimnáziumok megszüntetése illetőleg „teljes átalakítása” tárgyában. (Szövegét l. Iratok I. 118/A sz. irat.) – A Nyitra megyei bizottsági jelentés – minden irányzatossága ellenére – népmozgalmi-etnikai közléseivel bizonyos figyelmet érdemel. Hasonlóképp említést érdemel az a körülmény is, hogy a Nyitra megyei törvényhatóság határozata s a nemzetiségi kérdésben kiküldött bizottsági jelentés nem keltett nagyobb visszhangot. Alig néhány megye és törvényhatósági város foglalkozott a Nyitra megyei törvényhatóság köriratával, mint az a közölt miniszterelnökségi átiratból (C) is kitűnik. Az itt felsoroltakon kívül a budapesti fővárosi tanács közoktatási és jogügyi bizottsága (D irat 1. és 2. mell.) – közel hároméves időbeli szünettel – foglalkozott ugyan a körirattal, melyet végül is „tekintettel az időközben bekövetkezett változásokra” – irattárba tettek.

ket, s csak úgy bízhatunk a magyar nemzeti eszme hódító térfoglalásának sikerében, ha egyrészt kérlelhetetlen eréllyel sújtunk le a hazaellenes mozgalmak vezetőire és intézményeire, másrészt azonban úgy készítjük elő és szervezzük meg a nemzet munkáját minden téren, hogy az a magyar fajnép gazdasági és kulturai erejének minél nagyobb arányú kibontakozását, és ekképp a nyelvhatárokon fokozatos előnyomulással való hódítását biztosíthassa: tanulmányozva igyekezünk helyesen megérteni nemzetiségi viszonyainkat, s föltárva az azokban rejlő nagy veszélyeket, rámutatni azokra a feladatokra és meghatározni azon irányelveket, melyek nemzeti érdekeink foglalátát képezik.

E feladat előkészítésével egy kebelünkből alakított küldöttséget bízunk meg, mely eddigi munkálkodásának eredményéről két jelentéssel számolt be – rámutatva azon követelményekre, melyek a népoktatásügy és az államrendészet egyes vonatkozásaiban nemzeti létérdekeinket érintik.

Mai napon tartott őszi rendes közgyűlésünkben e jelentéseket tárgyaltuk, az azokban foglalt javaslatokat – némely kiegészítéssel – egyhangúlag elfogadtuk, és elhatároztuk, hogy azok megvalósítása érdekében nemcsak a kormányhoz és az országgyűlés képviselőházához intézünk felirati kérelmet, hanem a társtörvényhatóságokat is felkérjük, az ügy hazafias támogatására.

Ezt a kérelmet testvéri érzülettel és abban a meggyőződésben intézzük Hozzátok, hogy hazafiúi sugallatok felirati javaslatainkat szigorú megbírálása után is, egészben, vagy részben, vagy bölcs belátástok szerint helyesbitendő tartalommal a felkarolásra méltónak és érdemesnek fogja találni.

Közgyűlési határozatunkat és bizottságunk jelentéseit ./. alatt idemellékelve egyúttal arra is kérünk, hogy elhatározástokat annak idején velünk közölni szíveskedjete.

Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának Nyitrán 1902. évi október hó 29-én és folytatva tartott őszi rendes közgyűléséből.

A vármegye közönsége nevében:
Markhot s. k.
alispán

B

1902 okt. 29

Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának határozata és javaslata a nemzetiségi mozgalmakkal szemben népoktatásügyi és közrendészeti szempontokból teendő intézkedések tárgyában

F.L. Tanácsi iratok 1902 – I – 7271 (214560)

Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának Nyitrán 1902. évi október hó 29-én és folytatva tartott őszi rendes közgyűléséből.

992 kgy. 1902. szám
36931. kig.

Határoztatott:

A vármegye törvényhatósági bizottsága magáévá teszi a nemzetiségi viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottságnak és az állandó választmánynak következő javaslatait:

1. Az országban létező összes tanítóképezdek a magyar szellemű tanítás és a nemzeti irányú nevelés szempontjából hathatósabb állami ellenőrzés alá helyeztessenek. E végből az állam minden tanítóképezdehez egy ellenőrző közeget nevezzen ki, akinek feladata lenne

a magyar nyelvben tanúsított előmenetelt, a tanítás szellemét és a növendékek nemzeti érzületét állandóan figyelemmel kísérni, az intézetben szerzett tapasztalatairól a kormányt időközönként értesíteni, a kir. főigazgatót tájékoztatni, s a képesítő vizsgákon a képesítendő növendékek nemzeti érzületéről véleményt nyilvánítani.

Az ellenőrző közeg a kormány közvetlen rendelkezése alatt álljon.

2. Az állam a magyar szellemű tanítás, a nemzeti irányú nevelés és a magyar nyelv sikeres oktatásának szempontjából, az összes bármily jellegű népiskolák tanítói felett jegyelmi jogot gyakoroljon. Hazaellenes vétség miatt az állami fegyelmi hatóság által elmozdított tanító az ország területén tanügyi alkalmazást nem nyerhet.

3. Ha valamely állami iskolában a lelkész vallástanítás közben hazaellenes tanokat ad elő, kötelességében áll a kormánynak a hazaellenes vétséget elkövető lelkészt az illető iskolában a tanítástól eltiltani. Ez esetben a kormány az illetékes egyházi hatóságot más vallástanítónak az alkalmazása iránt megkeresi. Felekezeti és községi iskolákban a kormány a hazaellenes tanokat vagy szellemet terjesztő lelkésznek elmozdítása iránt az illetékes egyházi hatóságnál lépéseket tesz, s ha az egyházi hatóság ennek a felhívásnak záros határidő alatt eleget nem tesz, a kormány az iskolát bezárhatja, és helyette állami iskolát állít fel.

4. A vallás- és közoktatásügyi kormány által megvizsgált – és úgy a jóváhagyott, mint az eltiltott – könyvekről évenként jegyzék adassék ki, mely az iskolai és közigazgatási hatóságoknak és a könyvkereskedőknek is küldessék meg. A közigazgatási hatóságnak pedig jogában álljon a kormány által jóvá nem hagyott könyveket az iskolai használatból elkobozni.

5. A közigazgatási bizottság elnöke azzal a joggal ruháztassék fel, hogy a népiskolai iskola-székekbe, ahol azt a nemzeti népnevelés érdekei kívánják, ellenőrző közeg gyanánt egy tagot küldhessen ki.

6. Olyan nemzetiségi vidékeken, ahol a tanító hazafias missziót teljesíthet és teljesít is, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az ily tanítót a közigazgatási bizottság felterjesztésére állandó évi személyi pótlékban részesítse, mely a jutalmazott tanító nyugdíjába is beszámítandó.

7. A vármegyei tanfelügyelőségeknél észlelt munkatúlterheltség szükségessé teszi, hogy azon adminisztratív természetű ügyek, melyeket ez ideig a tanfelügyelők intéztek el, egy – minden tanfelügyelőségnél szervezendő, saját hatáskörében önálló – adminisztratív ügyosztályra ruháztassanak át. Ezenkívül a nevelési és iskolaellenőrzési feladatok sikeresebb megoldása érdekében érdekéből multhatatlanul szükségesnek látszik, hogy különösen a nagyobb vármegyékben a tanfelügyelői szervezetek száma a népiskolák számának megfelelő aránya szerint szaporíttassék.

8. Kéressék fel a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr arra, hogy Nyitra vármegye népoktatási állapotának beható helyszíni vizsgálatát rendelje el, s evégből megbízott közegeit, kikhez a megye közönségének néhány küldöttje is csatlakoznék, rendelje ki. A vizsgálatnak feladata kiváltképpen az volna, hogy a magyar nyelv tanításának eredményét vegye szemügyre, s amennyiben azt kielégítőnek nem találja, hogy ennek okait állapítsa meg; nevezetesen győződjék meg arról,

a) vajon a községi és hitfelekezeti iskolák minden egyes tanítója képes-e a magyar nyelvre oktatni;

b) vajon magyar nemzeti szellemben neveli-e az iskolai ifjúságot;

c) s vajon az egyes iskolákban használt tankönyvek használata engedélyezve van-e?

9. A vármegye magyar-tót nyelvhatárának azon községeiben, hol a magyarság védelmi érdeke azt megkívánja, vagy a hódító szempontok azt indokolják, létesíttessenek megfelelő számban állami népiskolák, az e határvonalon működő községi és felekezeti jelegű népiskolák pedig – a magyar nyelv kötelező oktatása és a nemzeti irányú nevelés tekintetéből – gondos és állandó ellenőrzés alá helyezzessenek.

10. A vármegye Morvaországgal érintkező határvonalán állíttassanak állami ösztöndíjakkal ellátott, s az ifjúságot megfelelő kedvezményekben részesítő oly ipariskolák, melyek szerve-

zetöknél, berendezésöknél és a nyújtott kedvezményeknél fogva a morva és cseh intézetek befolyását a mi területünkön ellensúlyozhatják.

11. Kormányzati hatáskörben, de szükség esetén törvényhozási úton is intézkedés tétessék avégből, hogy a „cseh-tót egység” anyagi támogatásával a cseh és morva ipariskolákban képe-sítést nyert iparosaink hazánk területén iparendélyt ne nyerhessenek, – azon orvosok és mérnökök oklevele pedig, kik azt ilyen államok főiskoláin valamely pánszláv irányzatot szolgáló intézmény anyagi támogatásával szereztek, hazánkban honosíthatók ne legyenek.

12. Minden, bármily jellegű hazai népiskolánál alkalmazott tanító hivatalba lépésekor tartozik a közhatóság előtt esküt tenni a király és az alkotmány iránti hűsögre és a hazai törvé-nyek iránti kötelese engedelmessegre.

13. A postaigazgatóságok kötelesek legyenek az alispán s illetve polgármester megkeresésé-re évnegyedenként kimutatást adni arról, mely nem magyar nyelvű hírlapok, és időszi nyom-tatványok, s kiknek küldetnek meg, az illető törvényhatóság területén.

Ha az alispán (ill. polgármester) meggyöződik arról, hogy valamely nem magyar nyelvű hírlap vagy időszi közlemény:

1. Magyarországnak nemzeti egysége;
2. a magyar szent korona országainak területi épsége
3. a magyar faj, és ennek államalkotó s államfenntartó hivatása és képessége;

4. végül a magyar nyelvnek a szorosán vett Magyarországon kizárólagos hivatalos nyelv-ként használása, s illetve ezen 1.–4. alatti tételek bármelyike ellen, habár burkoltan is, gyű-löletre izgat, vagy azt ócsárolja, kigúnyolja, legyalázza, kötelese legyen (az alispán) az illető lap-nak vagy nyomtatványnak elkoboztatása végett a megyei közigazgatási bizottságnak azonnal jelentést tenni, mely az alispánt felhatalmazhassa arra is, hogy a megye területén a postai szét-küldés jogát elvonja s az ez ellen vétőket pénzbírsággal sújthassa.

Legyen joga a felhatalmazott alispánnak bármely fenti irányú és tartalmú lapot, füzetet, könyvet akkor is elkoboztatni, ha az akár borítékban vagy csomagban, akár bármi más módon találatnék, vagy terjesztetnék a megye területén, s legyen joga mindazokat bírsággal sújtani, akik ezen tilalmak bármelyike ellen vétének.

Azon esetben pedig, ha a késelem veszéllyel járna, legyen joga az alispánnak a fentiek-ben, a közigazgatási bizottság felhatalmazása nélkül, de azon kötelezettséggel intézkedni, hogy eljárásáról a közigazgatási bizottságnak legközelebbi ülésében jelentést tegyen.

14. Joga legyen az alispánnak s illetve hivatali megbízottjának azon egyletek, társulatok és alkalmi összejövetelek gyűlésén, tanácskozásain megjelenni, melyeknek tanácskozási nyelve nem a magyar.

S ha azok folyamán

1. Magyarországnak nemzeti egysége;
2. a magyar szent korona országainak területi épsége;
3. a magyar faj és ennek államalkotó s államfenntartó hivatása és képessége;

4. végül a magyarnyelvnek a szorosán vett Magyarországon kizárólag hivatalos nyelvként használása, s illetve ezen 1.–4. alatti tételek ellen irányuló izgató, ócsárló vagy gúnyoló nyilat-kozat történnék, legyen joga a gyűlést, tanácskozást, egyszeri megintés után, azonnal és szükség esetén karhatalommal is feloszlatni.

Azon nem magyar nyelvű egyletet vagy társulatot, kört stb., melynek gyűlésein, tanács-kozásain három ízben vált a hatósági beavatkozás szükségessé, a közigazgatási bizottság fel-oszlatni legyen jogosult.

15. Joga legyen az alispánnak, a megye területén, bármely nem magyar ajkú egyletnek, társulatnak, körnek, vagy akár csak alkalmi csoportnak, olyan előadását, színi, szavalati, fel-olvasási vagy egyéb föllépéseit betiltani, melyek

1. Magyarországnak nemzeti egysége;
2. a magyar szent korona országainak területi épsége;

3. a magyar faj és ennek államalkotó s államfenntartó hivatása és képessége;

4. végül a magyar nyelvnek a szorosán vett Magyarországon kizárólag hivatalos nyelvként használása, s illetve ezen 1. – 4. tételek bármelyike ellen irányuló tüntető jelleggel vagy tartalommal bírnak, s azok bármelyikének lekisebbitését vagy kigúnyolását célozzák.

Ha pedig a tilalmat megszegik, legyen joga az alispánnak pénzbírsággal büntetés mellett feloszlatni.

16. Joga legyen az alispánnak, mindazon idegeneket, valamint a megye területén állandóan nem lakó honpolgárokat, akik

1. Magyarország nemzeti egysége;

2. a magyar szent korona országainak területi épsége;

3. a magyar faj és ennek államalkotó s államfenntartó hivatása és képessége;

4. végül a magyar nyelvnek a szorosán vett Magyarországon kizárólag hivatalos nyelvként használása, s illetve ezen 1. – 4. alatti tételek bármelyike ellen irányuló működés céljából való itt-tartózkodás alapos gyanúját vonják magokra, a megye területéről, rövid záros határidő alatti, szükség esetén azonnali távozásra kötelezni, s ellenszegülés esetén el is toloncoltatni, máskacs visszatérés esetén pedig a bűnvádi eljárást folyamatba tétetni.

17. Magyarországon politikai lap felelős szerkesztője és kiadója csak magyar állampolgár lehet.

18. Külföldön megjelenő olyan időszakos lapot, amelynek elkobzását valamely hazai bíróságunk a büntető törvénykönyv 62. §-a alapján jogérvényesen kimondotta, a kormány az országból végleg kitilthassa és az ekként kitiltott lap előfizetői büntetéssel sújtassanak.

19. A külföldi hírlapok, röpiratok és egyéb sajtótermékeknek, a rendes kiadói és könyvkereskedői üzletkörön kívül eső, úgynevezett házaló kereskedés útján való terjesztése, törvényhozási úton szabályoztassék.

20. Szükségesnek tartja a megye egy olyan védelmi törvény megalkotását, mely a magyar-ellenes nemzetiségi izgatónak és a népre befolyásosabb társaiknak kiutasítását, a magyar szent korona országainak területéről kitiltását, s úgy azok, valamint családtagjaik vagyonának – igazságos becslés alapján – a magyar államkincstár javára történő kényszerkisajátítását – szabályozná.

21. Tekintettel a belügyminiszter úrnak, az 1902. évi szeptember havi pozsonyi kongresszuson, Sélley Sándor miniszteri tanácsos úr által hivatalosan a kivándorlási törvényre és a bevándorlás ellenőrzésére nézve tett kijelentéseire:

szükségesnek tartja a törvényhatóság azt, hogy a letelepülés minden erkölcsi és anyagi biztosíték esetén is megtagadható legyen olyanoknak, akiknek a magyar nemzeti érdekek szempontjából való megbízhatósága aggályos.

Mínthogy pedig az itt 14., 15. és 16. pontok alatti intézkedések kifejezetten semmiféle eddig fennálló törvénybe nem ütköznek, a törvényhatóság ezekre nézve azon óhajának ad kifejezést, hogy a vonatkozó törvények meghozataláig, a 15. és 16. pontok alattiaknak megyei szabályrendelet útján való szabályozása engedtessék meg.

Elrendeli a törvényhatósági bizottság, hogy mindezen javaslatok és a bizottságnak beterjesztett jelentései az országgyűlés képviselőházához és a kormányhoz is felirat kíséretében felterjesztessenek – oly kérelemmel, hogy a kérdéses javaslatoknak megfelelő intézkedéseket törvényhozási illetőleg kormányzati hatáskörben megtenni méltóztassék, a társtörvényhatóságok pedig ezen felirati kérelemnek támogatására felkéressenek.

Kiadta:

dr. Kostyál Miklós s. k.
Nyitra vármegye főjegyzője

[1902 okt. 29]

Részletek Nyitra vármegye „nemzetiségi viszonyok tanulmányozására kiküldött” bizottságának jelentéséből¹

F. L. Tanácsi iratok 1902 – I – 7271 (214.560)
(Nyomtatvány.)

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

A nemzeti állam, mely a nemzet faji egységén alapul, az ideál. Csakis úgy, csakis akkor, ha a magyar nyelv uralma teljes lesz, ha az közkincsévé lesz hazánk minden polgárának, és ha a magyar faji érzés egységes és összetartó szelleme fogja a nemzet minden rétegét áthatni, lesznek meg elpusztíthatatlanul szilárd alapjai hazánk fennállásának és jövőjének. A második évezredben ezen új honfoglalás nemzeti feladatai kell hogy legyenek az országban minden irányú köztevékenységnek domináló elemei és irányelvei. Az állami és a társadalmi életet egyaránt ezen eszmék lelkesítsék s hassák át, és termékenyítsék meg minden tevékenységüket.

A politikai értelemben egységes és oszthatatlan magyar nemzet eszménye csak akkor lesz tiszta valósággá, ha a geográfiai határok össze fognak esni a nyelvhatárokkal. A magyar nemzeti állam kiépítési munkájának alapvető föltétele ez. Az anyagi és szellemi kultúra alkotásai mind a faji egység ezen nemzeti talajába kell hogy illesztessenek, s ebből a talajból kell hogy nyerjék életerejüket.

Inkább, mint valaha, szükség van a nemzeti eszme erőteljes propagandájára. Inkább, mint valaha kell hogy élő tudattá erősödjék a nemzetben a veszély, mely nemzeti létünket fenyegeti, ha annak alapjait meg nem szilárdítjuk, sérülő oszlopait ki nem váltjuk, boltozatait ki nem építjük. Ha nem szállunk szembe a bomlasztás elemeivel, ha nem védekezünk a férgék ellen, melyek a nemzet életfájának gyökerein rágódnak és ellepik a nemzeti vetések zsendülő kalászait. És ha nem szervezzük az ellenállás harcvonalai mögött a nemzeti alkotásnak békén hódító munkáját. Az állami és a társadalmi élet tevékenységének minden mezején: politikai, gazdasági közigazgatási és közoktatási téren egyaránt.

Mert az utóbbi évek s a legújabb idők számos változatú jelenségei nemcsak annak felösmerésére kényszerítenek, hogy a nemzeti konszolidáció nagy földadatai mögött messze elmaradtunk, hanem arra a sokkalta megdöbbentőbb tapasztalatra is, hogy a passzív magatartás erősebb harcra, dacosabb ellenállásra serkentette, és hódító sikerekkel jutalmazta a nemzetiségi propagandát.

Az egész országban visszhangja kelt a megdöbbenésnek. Egymást érik a törvényhatóságok feliratai a kormányhoz, a törvényhozáshoz, és – zavartalanul folynak a nemzetiségi propaganda garázdálkodásai tovább. Nemzeti érdekei erőteljes védelméért könyörög a magyar társadalom a magyar parlamenthez, a magyar parlament magyar pártjaihoz, a magyar kormányhoz. Új intézőkért, melyek nemzeti alapon nyugosznak, s nemzeti eszméktől vannak telítve. Melyek a nemzeti állam, az „*egységes és oszthatatlan magyar nemzet*” alaptörvényünkben kifejezett nagy elvét a valóság talajába ültetnék át. Melyeket nemzeti méltóságunk és államiságunk létérdekei követelnek.

A tek. Törvh. Bizottság megtisztelő megbízása feladatunkká tette a nemzetiségi kérdés tanulmányozását. Megkíséreljük eddig végzett munkánkról számot adni, és megvilágítani azokat a pontokat, melyeket e kérdés nagy terjedelmű anyagából megösmerni értékesnek tartunk.

¹ A nyomtatvány címe: *Nyitra vármegye. A nemzetiségi viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottságnak a vármegye közgyűléséhez intézett jelentése és javaslatai.* (I. rész: Népoktatásügy. II. rész: Közrendészet.) Nyitra 1902, Neugebauer ny. 35, 16 l. – Részletek az I. rész 3–7, 10–18, 20–26 és 28–32. lapokról.

A nemzeti állameszmének a nemzet faji egységével való szoros és benső relációja elsősorban azon jelenségek iránt kelti fel figyelmünket és érdeklődésünket, melyekben a faji élet változatai nyilvánulnak meg. Kiváltképp, a fajnépek egymásra ható kultúrájának eredményeit kívánjuk általános és helyi vonatkozásaiban szemügyre venni.

E vonatkozásokban nem érinthetünk mindent, hanem csak a szembeszökő kiszögelléseket, a legsértőbb aránytalanságokat méltathatjuk figyelemre; vármegyei különleges viszonyaink szemléletében pedig csak a magyar és tót fajnépek viszonyára szorítkozunk.

Az 1900-ban végrehajtott országos népszámlálás eredménye szerint a szorosabb értelemben vett

Magyarországon szaporodott a népesség 10,3 %-kal,

a Dunán innen – tehát a Felvidékn ektől fajnépek által borított vármegyeiben – 8,5 %-kal,

Nyitra megyében 13,3 %-kal.

E kedvező arányszámot azonban nem kevesebb, mint 5,4 %-kal csökkentik – 7,9 %-ra szállítják alá a megyénk területéről történő általános kirajzások, elsősorban az amerikai kivándorlások. E 10 évre terjedő fogyaték 21 600 lélekszámot jelent, és jellemző, hogy a legnagyobb mérvben azon vidékeink népszaporodási mérlegében jut kifejezésre, melyeken legerősebbek a pánszláv propaganda hullámverései, legmélyebben hatolt be a mótely mérge a nép lelkületébe. Nevezetesen a tényleges népszaporodás kitett az utolsó 10 évben:

Szokolca városában: 0,10 %-ot,

a szenici járásban 0,70 %-ot,

a szokolcai járásban 1,71 %-ot,

a miavai járásban 2,95 %-ot,

a vágújhelyi járásban 5,8 %-ot.

A magyar anyanyelvűeknek tehát a magyar fajnépek az össznépességhez viszonyított arányszáma javult:

Magyarországban átlagban: 2,8 %-kal (48,61 %-ról 51,4 %-ra),

a Dunán innen azonban már csak: 1,7 %-kal (27,6 %-ról 29,3 %-ra), és vármegyénkben csak 1,3 %-kal (17,5 %-ról 18,8 %-ra).

A tót faj népnek arányszáma rosszabbodott:

Magyarországon átlagban: 0,6 %-kal (12,53 %-ról – 11,9 %-ra),

a Dunán innen pláne: 0,8 %-kal (63,1 %-ról 62,3 %-ra) – az 1880–1890 évek közé eső időszakhoz képest azonban, amidőn a tót fajnép arányszáma (13,52 %-ról 12,53 %-ra) egy egész %-kal esett vissza, az utolsó 10 év hanyatlása mégis javulást jelent a tót fajnép javára.

Vármegyénkre nézve a legutóbbi népszámlálás megdöbbentő eredménye az, hogy tót fajnépünk arányszáma nemcsak hogy nem mutat visszaesést, hanem +0,3 %-kal a hódítás jegyébe jutott. Vármegyei népességünk tót anyanyelvű eleme 72,8 %-ról 73,1 %-ra fölszaporodott – *ami egyértelmű a magyar fajnépek diadalmas visszaszorításával, a magyar elem egy töredékének fölszívásával.*

Szembeötlő jelenségeit látjuk e processzusnak a faj népességnek a magyar- tót nyelvhatáron való alakulásaiban.

Ha magyar-tót nyelvhatárunk vonalait – Körösy József „A Felvidék eltótosodása” című és Balogh Pál „A népfajok Magyarországon” című művének lényegileg egyező útmutatása szerint – megvonjuk, arra az elszomorító fölfedezésre jutunk, hogy ama községeink egy részében melyekben a magyar elem 80–85 %-kal erős többséget képez, ez az utolsó népszámlálási – 10 évi – időszakban a tót elem javára, tehát viszonylag, de abszolúte is megfogyott. Pedig e községekben a faji elem nagy többségétől az idegen elem teljes fölszívását reméltük. Ha pedig nyelvhatáraink azon községeiben figyeljük meg a fajnépek számarányának alakulását, melyekben a tót elem van túlsúlyban, azok nagy többségében a magyar elem szétmállásának szomorú valósága tárul szemünk elé.

Alább közöljük az előadottakat megvilágító táblázatos kimutatást, melyben a nyelvhatár 35 magyar és 44 tót típusú községére nézve állítottuk össze a népesedési viszonyokat és az anyanyelv, tehát a népfaji vonatkozások szerint, az utolsó 3 évtizedre vonatkozó népszámlálások eredményei alapján. De már itt összegezzük megfigyeléseink eredményeit.

A magyar-tót nyelvhatár *magyar típusú* 35 községében a magyar elem képviselve volt: 1880-ban 85 %-kal; 1890-ben 89 %-kal. E tíz év alatt tehát a magyar elem arányszáma 4 %-kal javult. Az 1890-1900-ig terjedő időközben azonban már csak 0,9 %-kal javult számarányunk – 89 %-ról 89,9 %-ra –, az előző tíz évi időszakhoz képest tehát megdöbbentően nagy visszaesést kell konstatálnunk.

A magyar-tót nyelvhatár *tót típusú* 44 községében a magyar elem képviselve volt: 1880-ban 10,6 %-kal; 1890-ben 13,7 %-kal. E tíz év alatt tehát a magyar elem arányszáma 3,1 %-kal javult. Az 1890-től 1900-ig terjedő időközben azonban már nemcsak relatív visszaeséssel, hanem valóságos veszteséggel záródik mérlegünk, mert a magyar fajnép arányszáma 13,7 %-ról 13 %-ra, tehát 0,7 %-kal lehangyolott.

E 44 tót típusú – tót-magyar fajnép lakta – község között 23-ban veszített tért, fogyott meg a magyarság – leginkább a nyitrai (központi), másodsorban az érsekújvári és vágsellyei járásokban. Annyival is inkább komoly figyelmet érdemlő jelenség a magyarságnak e térvészése, mert a tót hódítás nyelvhatárunk összefüggő hosszú vonalán fejlődik ki, s mert régi erőseiből úzi ki a magyart. Csekej, Darázs, Nagyemőke, Ivánka, Lüki-Gergelyfalu, Mártonfalu, Szentmihályúr, Mocsonok és Patta 100 év előtt még a tiszta magyar típust képviselték; Dicske, Nemespann, A.-Szöllős és Hosszúfalu az utolsó 100 év magyar hódítmányai, Szelőce, Kiskér, Nagykér és Geszte pedig ősrégi eredetű magyar községek.

Látva a tót elemnek a nyelvhatáron való előnyomulását, szinte kikerülhetetlennek látszik, hogy ennek a faji áradatnak hullámai a magyar nyelvhatár gyöngye nyúlványait, öbleit és szigeteit rohamosan el ne borítsák, ha a nemzeti védelem e vonalon mielőbb szervezve nem lesz...

C

1903 febr. 11

Miniszterelnökségi átirat több megyei és városi törvényhatóságnak a Nyitra megyei törvényhatóság nemzetiségpolitikai határozatát pártoló felterjesztései tárgyában

ME 1903 – XVa – 70 (673)
(Fogalmazvány.)

Gömör-Kishont, Sáros és Csik vármegye, továbbá, Győr, Kassa, a Szeged sz. kir. és Hódmezővásárhely thj. városok közönségei külön-külön felterjesztést intéztek hozzám, pártolván Nyitra vármegye közönségének 1902. évi október hó 29-én és folytatólagosan tartott közgyűlésének 992. szám alatt hozott azon határozatát, amely szerint kimondatott, hogy a nemzetiségi mozgalmak terjeszkedésének meggátlása céljából a népoktatásügy és államrendészet ügyében a kormányhoz felirati kérelem intéztessék.

Miután éppen – e mozgalmat megindító – Nyitra vármegyei felirat nem érkezett ide, s azon feltevésben, hogy a nevezett vármegye, feliratát talán közvetlenül a t. minisztériumhoz intézte, a jelzett törvényhatóságok feliratait tovább már nem szándékozom itt visszatartani, hanem illetékesség szempontjából ezennel a t. belügyminisztérium rendelkezésére bocsátom.

Budapest, 1903. február hó 11.

D

1906 jan. 18

Budapest székesfőváros tanácsának határozata Nyitra megye körirata tárgyában, 2 melléklettel¹

F. L. Tanácsi iratok 1902 – I – 7271 (214560)

Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának ezen [kőriratát] a tanács azzal terjeszti a törvényhatósági bizottság t. *közgyűlése elé*, hogy az országgyűlés képviselőházához intézendő felterjesztésben kifejezést méltóztassék adni annak, miszerint a köriratban foglalt intenciókat a székesfőváros közönsége is mindenben helyesli. Kmft.

(Ismeretlen aláírás)
kiadó

Bárczy s. k.
tanácsnok

Halmos s. k.
polgármester

1. sz. melléklet

1903 febr. 23

Budapest székesfőváros közoktatásügyi bizottságának határozata Nyitra megye körirata tárgyában

F.L. Tanácsi iratok 1902 – I – 7271 (214560)

9/903 sz.
közokt. biz.

Tekintetes Tanács!

Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának köriratát, mai napon tartott ülésünkben tárgyalás alá vevén, arra vonatkozólag előterjesztésünk a következő:

A Nyitra vármegye törvényhatósága által megindított mozgalmat a magunk részéről minden tekintetben helyesnek és indokoltnak tartjuk, annak intencióival mindenben egyetértünk, de ennek dacára is azt kell javasolnunk, hogy a kérdés fölött méltóztassék napirendre térni, miután a javasolt intézkedések részben törvényhozási, részben kormányzati úton már régóta életbe vannak léptetve.

Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül azt, hogy a nemzetiségi mozgalmak ellensúlyozására bizonyára az volna a leghathatósabb eszköz, ha a tanítók képeztésénél az állami ellenőrzés az eddiginél nagyobb mértékben gyakorolhatnák, s amennyiben lehetséges, minélfogva azt is javasoljuk, hogy ez irányban a székesfőváros törvényhatósági bizottsága a kormányhoz és az országgyűlés képviselőházához önálló fölterjesztést intézzen, s egyúttal keresse meg a társ-törvényhatóságokat is, hogy azt hasonló szellemű fölterjesztéssel hathatós támogatásban részesíteni szíveskedjenek.

Budapesten, a közoktatási bizottságnak 1903. évi február hó 20-án tartott üléséből.

(Olvashatatlan aláírás)
biz. jegyző

Bárczy s. k.
biz. elnök
tanácsnok

¹ Az irat felzetén a következő megjegyzés olvasható: Tekintettel az időközben bekövetkezett változásokra, irattárba teendő. Budapest, 1906. III. 29. Olvashatatlan aláírás polgármester].¹

2. sz. melléklet

1905 dec. 22

Budapest székesfőváros jogügyi bizottságának határozata Nyitra megye körirata tárgyában

F.L. Tanácsi iratok 1902 – I – 7271 (214560)

140 1905 sz.
jogü. biz.

Tekintetes Tanács!

Nyitra vármegye törvényhatósági bizottságának a nemzetiségi mozgalmakkal szemben nyilvánított állásfoglalását általánosságban – anélkül azonban, hogy a képviselőházhoz intézett feliratában előadott javaslatait mindenben magunkévá tennők – helyesnek, indokoltnak és pártolandónak tartjuk, s javasoljuk, hogy ez irányban a képviselőházhoz a közoktatásügyi bizottmány javaslatában foglaltak különös kifejtésével felirat intéztessék.

Kelt Budapesten, a székesfőváros jogügyi bizottságának 1905. évi december hó 22-én tartott üléséből.

(Olvashatatlan aláírás)
biz. jegyző

(Olvashatatlan aláírás)
főügyész h. biz. elnök

62

A nemzetiségi kérdés az 1903. évi felhatalmazási törvényjavaslat vitájában¹

A

Komjáthy Béla beszéde a Széll-kormány nemzetiségi politikájáról az 1903. évi felhatalmazási törvényjavaslat vitájában²

Elsősorban, t. képviselőház, mint máris mondtam, bírálat tárgyává óhajtom tenni a kormány nemzetiségi politikájának hiányát, és hogy ezt tárgyilagosan tehessem, és hogy ne vádoltassam azzal, hogy én csak tisztán a kormány iránti esetleges ellenszenvből vagy más

¹ A magyar képviselőház 1902 végén lezajlott 1903. évi „felhatalmazási” vitája nemzetiségpolitikai vonatkozásaiból kirajzolódik mind a kormányzat mind az egykorú nem magyar képviselők álláspontja a kérdésben. – A vitából az is kitűnik, hogy a Széll-kormány egyetlen nemzetiség felé sem tudta megvalósítani az 1899-ben ígért közeledést, ami nyilvánvalóan következett ingadozó nemzetiségi politikájából, amely még az 1868. évi nemzetiségi törvény életbeléptetését sem tette lehetővé számára. Így, jóllehet módszereiben, eljárásában jelentős különbség választja el az előző Bánffy-kormány erőszakos eszközeitől, lényegében – a külföldi magyarság problematikájának felismerésén kívül, mely vonatkozásban a Széll-minisztérium döntően különbözik elődjeitől – Széll Kálmán is a Tisza Kálmán óta érvényben levő agresszív uralmi politika útját járta, ennek a politikának mérsékelt változata keretében. Ennek következtében a nemzetiségi ellentétek tovább éleződtek, még olyan pontokon is, ahol – mint az erdélyi szász politikában – a korábbi kormányok idejében a kormánytámogató álláspont volt a hangadó. Figyelmet érdemel a „felhatalmazási vita” magyar ellenzéki szónokainak kérlelhetetlenül éles bírálata a „nagynémet törekvések”-kel vádolt (Korodi Lutz azaz Korodi Lajos esetében ez rövidesen be is bizonyosodott) erdélyi szász képviselőkkel s ugyanakkor a szlovák nemzetiségi sajtó hasonlóképp elutasító kritikái magatartása Széll nemzetiségi politikájával szemben.

² Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, VIII. 201–212. l. – *Komjáthy* hosszadalmas, únosúntalan hangoztatott, nemzetiségellenes nézetekkel tarkított beszédének középpontjában ez alkalommal is *Széll* nemzetiségi politikájának bírálata áll, amit a kormányzat társországi politikájának elítélésével tovább mélyít *Barta* Ödön, a függetlenségi ellenzék újabb szónoka, az 1902.

indokból fogom a képet úgy színeznem, mint akarom, engedje meg, nekem a t. képviselőház, hogy kissé visszatérjek azon időre, amikor a t. miniszterelnök úr a kormány széket elfoglalta. *(Halljuk! Halljuk!)*

Már a pénzügyi bizottságban, midőn ezen jelenleg tárgyalt törvényjavaslat volt szőnyegen, ez irányban megtettem megjegyzéseimet, és a miniszter úr nem tagadta meg a helyzetnek súlyos voltát, sőt elismerte azt, hanem úgy igyekezett azt feltüntetni, t. képviselőház, mintha az a súlyos helyzet egy bizonyos áramlatnak a következménye lenne, és erősen tiltakozott az ellen, hogy ezen sajnos állapotok az ő kormányzatával okozatos összefüggésbe hozassanak. Minthogy pedig én az ellenkezőről vagyok meggyőződve, minthogy én az ellenkezőt akarom bebizonyítani, kénytelen vagyok visszatérni azon időre, mint mondtam, midőn a t. miniszterelnök úr a kormányzatot elfoglalta. *(Halljuk! Halljuk!)*

Emlékeznek reá a képviselőháznak különösen régiebb tagjai, hogy midőn a miniszterelnök úr, még a másik házban ugyan, programbeszédét, mint kormányelnök elmondotta, bőszesen kiterjeszkedett az állami életnek minden ágazatára; alig hagyott valamit, amire nézve véleményét és irányát meg ne jelölte volna. Ugyanakkor megdöbbenve vettük észre azt, hogy ebben a nagy beszédében, amelyben mindenről beszélt, a nemzetiségi kérdés mikénti megoldására nézve a magyar faj megerősítése szempontjából a t. kormányelnök úr programot nem adott. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Én kötelességszerűen mindjárt a kormányzat kezdete után, a képviselőházban ezt szövé tettem, és mintegy alkalmat akartam adni a miniszter úrnak, hogy nyilatkozzék, mintegy reá akartam kényszeríteni, hogy az én és mások aggodalmát igyekezzék elhárítani. A miniszter úr mélységesen hallgatott, sőt midőn a pénzügyi bizottságban – gondolom az 1899-i költségvetés tárgyalása alkalmával – ezt megint szövé tettem, egyedül a t. pénzügyminiszter úrnak tudtam azon nyilatkozatát kiereszkölni, hogy legyek megnyugodva, mert ennek a kormánynak az a nemzetiségi politikája, amely az előbbi kormányé volt. Hát bármennyire tisztelettel viseltetem én a pénzügyminiszter úr egyénisége és megbízhatósága iránt, én ezt a kormány nyilatkozatának nem tekinthetem, mert először arra, hogy ilyen nyilatkozatot tegyen arra a kormányelnök van hivatva; de máskor az a kijelentés csak olybá tűnt fel nekem, mint hogyha ő védeni akarta volna azt, hogy ennek a kabinetnek ismét tagjává lett. *(Mozgolódás a jobboldalon.)* Én megint nem hagytam a dolgot annyiban, hanem a következő költségvetés, az 1900. évi költségvetés tárgyalása alkalmával, a pénzügyi bizottságban ezt ismét szövé tettem, és akkor, t. képviselőház, tényleg a miniszterelnök urat sikerült ott egy nyilatkozatra rábírnom.

Minthogy én nem vagyok megelégedve a kormánynak politikájával, illetőleg politikai irányát kárhoztatom, nagyon tárgyilagosan és ridegen akarom a kérdést tárgyalni, s azért szöröl szóra akarom felolvasni azt, amit a miniszterelnök úr mondani szíves volt. *(Halljuk! Halljuk! a bal- és szélsőbaloldalon. Olvassa:)* „Az én irányzatomnak és politikámnak végcéljaként tekintem a magyar nemzet számára folytatni az egységes magyar nemzeti állam kiépítését. Alkotásokban, intézményekben, összes gazdasági, kultúrai és politikai fejlődésünk erősítésével és biztosításával úgy fogok kormányozni, minden intézmény vezetésében úgy fogok igyekezni, a törvényeket úgy fogom végrehajtani, amint hogy egy kormány sem tehet és cselekedhetik másképp, hogy minden nemzetiségi különbség nélkül, minden vallásfelekezeti különbség nélkül és minden osztálykülönbség nélkül egyenlő mértékkel mérjek mindenkinek.”

Hát, t. képviselőház, ezek nagyon szép szavak, ezek ellen kifogást tenni nem lehet, azonban én akkor is, és ma már bizonyítékaim alapján, ezt az egész kijelentést nem tekinthetem egyéneknek, mint cifra szavaknak, mint semmitmondó általános kifejezéseknek *(Úgy van! Úgy van!)*

dec. 1-én, az 1903. évi felhatalmazási vitában a horvát kérdéstről mondott beszédében. (L. *Képv. Napló*, 1901–1906, IX. 221–229. l.) – A függetlenségi párt soron következő szónoka, Gál Sándor 1902 dec. 3-i, ugyancsak az egykorú felhatalmazási vitában mondott beszédében összegezi a függetlenségi ellenzéknek a Széll Kálmán inaugurálta nemzetiségi politika elleni bírálatát. (F. irat., *Képv. Napló*, 1901–1906, IX. 288–293. l.)

a szélsőbaloldalon), mert elfelejtette az igen t. miniszterelnök úr ezen programban meghatározni azon célt, amelyet el kell érni, és nem jelölte meg azon eszközöket, amelyekkel a célt megvalósítani kell. *(Úgy van! Úgy van a szélsőbaloldalon.)...*

Az eredmény – a függetlenségi párt élszónoka, a párt ekkori alelnöke szerint – hamarosan jelentkezett: a nemzetiségek támadásba mentek át a magyar nemzetiségi állam ellen. A brassói iskolaügy kapcsán a szónok már annak idején (1900. febr. 1-én, I. Iratok III. 3/A sz. irat) támadást intézett a miniszterelnök nemzetiségi politikája ellen, s adatok felsorakoztatásával rámutatott arra, hogy a „magyar faj szupremáciája” veszélyben van.

Rámutattam akkor – ismétlem – azon konzekvenciákra, amelyeket a nemzetiségek a miniszterelnök úr azon kijelentéséből vontak le, hogy az ún. Deák-párti tradíciókat követi. Én ugyan sehol és sohasem helyeslem azokat, mert azon nagy férfival ellentétes politikai iskolának voltam, vagyok és leszek híve, de legkevésbé sem engedhetem meg azt, hogy Magyarországon a nemzetiségi téren Deák-párti tradíciókra hivatkozzanak, mert hisz tudják önök, uraim, mik annak a Deák-párti tradíciónak az eredményei: az egyik a nemzetiségi törvénynek megalkotása, a másik a görögkeleti szerb és román egyháznak és iskolának autonómiája. *(Zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.)*

Következménye volt ennek akkor, hogy jöttek a nagyszámú nemzetiségi képviselők, hogy élő tiltakozások legyenek minden ellen, ami magyar, hogy a magyar állam épületét megroggálják, hogy a magyar állam szupremáciája elleni élő tagadást képviseljék. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)...*

A többség és a sajtó akkor lelkesen üdvözölte Széll válaszát és a kormány nemzetiségi politikáját, amely, a szónok által követett energikus, erélyes módszerek helyett kíméletesebb, „finomabb eszközök” alkalmazását ígérte.

... Magyarországon minden gondolkozó ember, mégpedig pártkülönbség nélkül tudja és érzi, hogy Magyarország soha veszélyesebb helyzetben volt nem a nemzetiségekkel szemben, mint a miniszterelnök úr három évi kormányzása alatt. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Nem akarok én sok adatot felhozni, de mégis néhányra magam iránt kötelesség kiterjeszkedni. A ház régebbi tagjai bizonyára emlékezhetnek reá, hogy én az igen t. miniszterelnök úr nemzetiségi politikáját lanyhának és elégtelennek, azaz voltaképpen nem létezőnek jeleztem, és ezen állításom egyik bizonyítékául annak idejében felhoztam azt, hogy Sevicz Mitrofan újvidéki görögkeleti püspököt a miniszterelnök úr megerősítette állásában, holott a t. püspök úr egyáltalában nem tud magyarul. A t. miniszterelnök úr tehát megerősített egy olyan főpapot állásában, aki a magyar törvényhozásnak tagja, aki a magyar nyelvet nem érti és nem tudja, pedig a 40-es éveknek egyik törvénye határozottan azt mondja, hogy senki sem lehet pap és egyházi férfiú, aki a magyar állam nyelvét nem tudja. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* És az igen t. miniszterelnök úr ezt nem tagadhatta, mert tény volt; hanem azt mondta, mikor ez ellen felszóltam, hogy ez a Sevicz Mitrofan nagyon okos ember, nagyon sokat tud és tanul magyarul. Én elhiszem, hogy tanul magyarul, de amint én tudom, nem tanult meg. *(Derültség a szélső baloldalon.)* Ellentétben azonban ezzel, Zákó Milán megtanult annak idejében szerbül; mert mikor ennek a főispánnak az installációja volt, Zákó Milán a magyar állam képviselőjében felállott, programbeszédet mondott, és ezt a programbeszédet szerb nyelven is elmondta. Pedig t. miniszterelnök úr, a magyar állam megbízottjának, mint főispánnak, mikor hivataloskodik, nem szabad tudni másképp, csak magyarul. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* De hát úgy látszik, hogy ezzel az igen t. miniszterelnök úr intenciójának felelt meg, aki a nemzetiségekkel csínján akar bánni, és megköveteli alkalmazottaitól és bizalmasaitól, hogy azok beszéljenek szerbül, tótul, rácul, ahogy a viszonyok parancsolják, és hogy abban sehol senki meg ne botránkozzék. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Széll Kálmán miniszterelnök: Mi az? *(Zaj).*

Komjáthy Béla: Ha ez magában állana, akkor azt mondhatnám, hogy a főispán talán a saját hibájából követte ezt el; de vannak más esetek is. *(Halljuk! Halljuk!)* Méltóztassanak emlékezni reá, hogy a t. miniszterelnök úr az első időben egy nagyon helyes dolgot cselekedett, amidőn a ti. a régi rendszer főispánjait kezdte kimustrálni. Senki sem szólt ez ellen, sőt mindenki helyeselte és üdvözölte a miniszterelnök urat ezen működésében. De föltűnő volt, hogy a nemzetiségi vidékekre mind ilyen Zákó Milán vágású főispánok kerültek. *(Mozgolódás jobb-felől.)*

Széll Kálmán miniszterelnök: De jó hazafi!...

Komjáthy a továbbiakban azt fejtegeti, hogy a hazafiság önmagában nem elegendő, határozott program, erély kell az ország vezetéséhez, és eredményeket is fell kell mutatni.

Komjáthy Béla: Amikor én azt mondtam, hogy ily óvatos politikusokat alkalmazott a nemzetiségi vidékeken, ezzel azt akartam jelezni, hogy a miniszterelnök úrnak, illetőleg politikájának egyik jellemvonása a nemzetiségek kedvének keresése, és azért mindenkor oly főispánokat óhajtott ezekre a megtámadott vidékekre küldeni, akik jó arcot vágnak ahhoz, ha a törvényhatóságok az ő jegyzőkönyveikből, tárgyalásaikból a magyar nyelvet kitörlik, vagy esetleg a második sorba leszorítják. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Hogy ez így van, arra is van bizonyíték. Hogy ne látszassam megint, mintha személyekkel szemben helytelen dolgot követnék el, a nevet elhallgatom. *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* A dolog értelme egy.

Ott van pl. Nagyöküllő vármegyének főispánja, akit szintén a Széll-korszak szült. Amikor ez elfoglalta helyét, mindenki tudja ebben a házban, mindjárt előállottak a közigazgatási bizottságban azzal, hogy követelik, hogy ezentúl az előadók német nyelven is mondják el előterjesztéseiket. És mi történt? Ennek a kornak mindig, a jövő században is, emlékezetes megismertető jele lesz ez az ún. paktumos világ. A főispán, megfelelően principálisának, paktumot kötött. Sem vissza nem utasította ezt a kívánságot, sem meg nem engedte, hanem azt mondta, hogy jól van, egyes esetekben az előadók németül is fognak referálni. *(Mozgás.)*

Engedelmet kérek, amikor a főispánok ily jelentést tesznek, akkor ezzel rést ütnek a mi védőbástyáinkon. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ez meghunyászkodás. Ez a gyöngeség jele, amely minden alkalommal erősebbé teszi azokat az üzemeket, amelyek ellen oly nehezen tudunk védekezni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ámde volt más ily főispán is. Megint nem említek nevet, csak a főispáni állást akarom bemutatni. Ott volt az aradi főispán. Szintén a Széll-éra szülöttje. *(Mozgás.)* Méltóztatnak reá emlékezni, ő azt mondta beköszöntő beszédében, hogy a nemzetiségek jogait tiszteletben tartja. Engedelmet, hol van Magyarországon a nemzetiségeknek joga? Itt csak állampolgári jogok vannak *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon)*, amelyek egyes nem magyar anyanyelvvel bírónak nyelvük használata tekintetében jogokat adhatnak, de állampolgári jog csak egy van, és ez a magyar állampolgári jog. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De, t. képviselőház, előre tudom, nem is lehet másképp, hogy majd a t. miniszterelnök úr tiltakozni fog az ellen, hogy a nemzetiségeknek a kedvét keresné. Én meg előre is védekezem ez ellen, és megkísérlem bebizonyítani, hogy talán ez is úgy van, amint én mondom. *(Halljuk! Halljuk!)* Egy másik főispán úr Nyitra vármegyében a nyár elején beutazta a vármegyéjét, és ott tót-pánszláv vezérférfiakkal is érintkezett. Ebben még így talán nincs semmi, de hogy miképp fogják ezt fel, méltóztassék megnézni az ún. „Narodne Noviny”³ című tót lapot, amely ezt írja *(olvassa):* „Mint már lapunk említette, vármegyénk urai a polgársággal, különösen a tót polgársággal szemben valami más nótát kezdenek. Látszik – erre kérem a fő súlyt fektetni –, hogy a becsületes, öntudatos gondolkodás mindenütt elismerésre talál. Mi tótok nem vagyunk hozzászokva a nagyurak kegyeihez, azért minket min-

³ Értsd: Národnie Noviny, a Szlovák Nemzeti Párt túrócszentmártoni napilapja.

den szó elragad. De az eszünkön vagyunk, és tudjuk, hogy azok a lanyha, kedvező szelek a mi fáradozásunknak egyenes eredményei, tehát ugyanoly erővel kell munkálkodnunk a jogok kivívásában, mint eddig.”

Ebben egy nagy tanulság van, melyet nekünk elfelejtenünk nem szabad. (*Halljuk! Halljuk!*) Ebben a felolvasott közleményben maguk a tótok is elismerik, hogy most lanyha, kedvező szelek járnak; elismerik, hogy az intéző körök nem a miniszter úr saját jóakaratóból, hanem az ő vasakarátuk előtt kénytelenségből hajoltak meg. És azt hiszi a t. miniszterelnök úr, hogy valami nagy hálaival fogadják ezt a viselkedését? Ó, dehogy. Érdekes, hogy miképpen fogják ezt fel. Ugyanezen lap egy másik részében ezt mondja, midőn méltatja a miniszterelnök úr eljárását (*olvassa*): „Előbb a róka Tisza kobozta el a Matica vagyonát, Bánffy, a tigris erőszakoskodásai után a gödény hízelgő korszaka: a Széll-éra következett. De mindezek csak variációi a nemzetiségek megcsalásának.”

Itt tehát még azt a jóakaratot is, amit önök a béke kedvéért elkövetnek, csalásnak minősítik...

Komjáthy közli, hogy a beszédében előforduló idézeteket gr. Esterházy: „A szláv áramlatok és hazánk” című munkája 52 – 53. lapjairól veszi.

Thaly Kálmán: Nagyon alaposan van megírva!⁴

Komjáthy Béla: De miért hivatkozom én ezen forrásra? Azért mert félek attól, hogy hátha a miniszterelnök úrnak eszébe jut, hogy ezt a tót lapot akarja csakugyan olvasni és a sajtóosztályban nem lesz senki, aki azt lefordítani képes. Ezt sem magamtól mondom – mert ez tényleg furcsa vád, amelyet saját párthíveim is kételkedéssel fogadhatnak – hanem hivatkozom itt is ugyancsak Esterházyra, egy gentlemanra, aki saját tapasztalatairól számol be. Jó lesz talán, hogyha felolvason azt a részt, ahol azt mondja: „Személyesen volt alkalmam róla meggyőződni, hogy annyira nem történik a tót nemzetiségi sajtó figyelemmel kísérése, hogy a miniszteriális sajtóirodában alkalmazott egyetlen tót újságfordító ideiglenesen más olyan munkákkal van megbízva, amelyek őt a tót lapok figyelemmel kísérésétől egészen elvonják.” Sőt volt ez idén olyan idő is, amely alatt a miniszterelnöki sajtóirodában egyáltalában nem volt tót fordító. „Ezen idillikus állapotok tovább kiszínezésével foglalkozni” – mondja Esterházy – „méltóságom alattinak tartom. Hiszen bárki megalkothatja magának – mondja Esterházy – az ítéletet egy olyan politikáról, amely feleslegesnek tartja tájékoztatást adni két millió ember szisztematikus felbújtogatásáról.” (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ezt, t. képviselőház, egy szavahihető ember mondja s azt hiszem, hogy ezen úrnak – akit személyesen ismerni nincs szerencsém – szavahihetőségében nem fog a miniszterelnök úr sem kételkedni.

Nézzük csak meg, hogy ezen idillikus állapotok – amint Esterházy nevezi azokat – miképpen állottak elő? Méltóztatnak talán visszaemlékezni arra, hogy amidőn a miniszterelnök úr kormányzatát megkezdette, csupa dühből és ezt ismétlem, és súlyt fektetek reá, annak bizonyítására, hogy ő a régi kormányon üthessen, a nemzetiségi osztályt rögtön feloszlatta. (*Mozgás a jobbfelől.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Majd ezt megmondom. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Komjáthy Béla: Ismétlem, igenis azért. Pedig mindenkinek több joga volt azt a kormányt ütni, mint a miniszterelnök úrnak, aki tüskön-bokron át vakon követte a kormányt. (*Mozgás jobbfelől.*) Annak, aki a Tisza-lexet is aláírta, ehhez joga nem volt. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Midőn pedig a nemzetiségi osztályt megszüntette, azt mondta a képviselőházban, hogy sokkal helyesebbnek tartja, ha a két osztályt: a nemzetiségi osztályt és a sajtóirodát egyesíti. Ez meg is történt, és pedig akképpen, hogy a tót fordítót, akit Esterházy nem talált, egyszerűen áttették a sajtóosztályba, a többiek pedig Széll Kálmán szélnek eresztette, (*Mozgás*) pedig

⁴ Értsd: Esterházy János említett munkája.

volt köztük olyan is, aki tudásával maga egy nemzetiségi osztályt képviselt, aki a nemzetiségeket minden vonatkozásaikban legjobban ismeri, akit éppen ezért ki kellene keresni és a magyar érdekek szolgálatába kellene állítani. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ezzel a néha-néha elvezényelt tót fordítóval megerősített osztálytól várja azt Magyarország, hogy a nemzetiségi üzemeket figyelemmel kísérje, hogy mindent tudjon, és a minisztert informálja akkor, mikor talán nincs is ezen osztályban olyan, aki valamely nemzetiségnek a nyelvét értene, olyan pedig, aki a nemzetiségi kérdéssel, annak bármely vonatkozását tekintve, valaha hivatásszerűen foglalkozott volna, egyetlenegy sincs. Tudják-e t. képviselő urak, hogy mire van utalva ez a mostani osztály? Arra, hogy az őrmesteri intelligenciával bíró detektívek vele valamit, vagy pedig, hogy a főispánok a lapokból, amelyeket itt olvasnak Budapesten, harmad- vagy negyednapra tegyenek valamely jelentést.

De hát erre azt mondhatja valaki, hogy ez kicsinyes dolog. Igen ám, de ennek megvan már a gyümölcse is, mert ennek az idillikus állapotnak, ennek az ekképpen való viselkedésnek eredménye mindjárt jelentkezett az egész vonalon, és megkezdődött a törvényhatóságok részéről és általában a hatóságok részéről a nyílt visszavonulás a nemzetiségi törekvésekkel szemben. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Erre megint, – nehogy azt mondja a miniszterelnök úr, hogy frázis – hát egy vagy két esetet próbálok felhozni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az oláh kultúregyletnek – amelyről, azt hiszem, tudja mindenki, hogy az politikai célból alakult, hogy ott azt a kovászt főzik, amelyet Magyarországon a magyar faj ellen akarnak felhasználni, ennek a kultúregyletnek nem volt pénze arra, hogy saját házat építhessen, hát a kormányhoz folyamodott. És itt megdicsérem a pénzügyminiszter urat, hogy nagyon szűken szokott eljárni a sorsjátékengedélyek kiadásával, ennek a kultúregyletnek azonban mégis százezer sorsjegy kibocsátására adott engedélyt. Tehát a magyar kormány jóvoltából történt meg, hogy ez a kultúregylet felépíthette a saját házat. (*Zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.*)

De ezek a gyümölcsök még másképpen is jelentkeztek. Nem tudom, igaz-e, – majd meg fog cáfolni a miniszterelnök úr, ha nem igaz – a nagyszebeni kir. törvényszék és a kolozsvári kir. ítélőtábla egy csomó német nyelvű beadványt visszautasított. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Ezekben a beadványokban hagyatéki eljáráshoz telekkönyveket kértek. Kérem, ne mondjuk addig, hogy helyes, amíg hozzá nem teszem azt, hogy a beadványokat hatóság nyújtotta be. És akkor, mikor Nagyszeben tanácsa a törvényszéknek és a táblának ezen hazafias és a törvénynek megfelelő határozatával nem volt megelégedve, folyamodott a belügyminiszter úrhoz. A belügyminiszter úr, megint híven a maga nemzetiségi politikájához, ibis, redibis nem merte azt mondani, hogy nem szabad német nyelven beadványt intézni a hatósághoz, hanem azt mondta, hogy minek kéri a hagyatéki eljáráshoz a telekkönyvet, amikor azokra voltaképpen szükség nincsen. (*Zaj és derűtség a szélsőbaloldalon.*) No már engedelmet kérek, aki ilyen eljárást követ, az csak lovalja a nemzetiségeket, és megerősíti őket törekvéseikben. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

De, t. miniszterelnök úr, azt hiszem, ez is igaz, amint engem értesítenek – majd meg fog cáfolni a miniszterelnök úr, ha nem igaz –, az eperjesi teológusok közül talán négyet kitiltottak az iskolából pánszláv üzemek miatt, és pedig hozzátették ezen kitiltáshoz, hogy sehol sem vehetők fel Magyarországon, nehogy máshelyütt is megrontsák a tanulóknak közszellemét. A kultuszminiszter úr – nincs itt, mert különben, azt hiszem, hogy igazságot adna nekem – jó hazafisággal sietett ezt a kiutasítást rögtön jóváhagyni, de a klauzula elhagyásával, és most azok, akik veszélyesek voltak Eperjesen, elmentek Pozsonyba és működésüket most ott folytatják, ott rontják a fiatalságot, és nevelik a magyar államnak ellenségeit.

De még egy másikra is emlékeztetem a t. házat, hogy milyen ez a politika. Méltóztatnak talán, különösen a régiek emlékezni, hogy még az 1899-i vallás- és közoktatásügyi költségvetés tárgyalása alkalmával a kultuszminiszter úr felállott, és azt mondotta, hogy bejelentem, hogy én ezentúl a nemzetiségi iskolákkal szemben hatályosabb ellenőrzést akarok gyakorolni,

és ennek már a jövő évi költségvetésben nyoma is lesz. Én hallottam akkor a kultuszminiszter úrnak ezt a nyilatkozatát, de megvallom, hogy akkor is tisztában voltam azzal, hogy ez nem más, mint hangulatkeltés. Aminthogy hangulatkeltésnek tartom azt is, hogy most hirtelen leutazott Erdélybe, és ezzel meg akarta mutatni, hogy ellenőrzési törekvései vannak. Hát hogy hangulatkeltés volt, onnan is tudom, mert én megsürgettem eddig minden pénzügyi bizottságot, mindig követeltem, és a t. miniszterelnök úr sohasem engedte megcsinálni...

Széll Kálmán ismételt közbeszólásokkal cáfolja Komjáthy Béla kijelentéseit.

... Méltóztatnak emlékezni, hogy 1900 elején felhoztam, hogy a brassói tűzoltógyűlésen idegen és a magyar nemzetet sértő zászlókkal jelentek meg; amikor ezt meg akarták torolni, az alispán rendeletet adott ki, s ezzel ezt a dolgot elsimították. Akkor felállott a miniszterelnök úr, és azt mondotta, hogy „ezt a rendeletet én írtam, ebben a rendeletben benne volt az, hogy a magánosok által használt címek és címerek szempontjából rövidesen egyetemes intézkedést akarok életbe léptetni.” Három és fél év múlt el azóta; és kérdem, csinált-e valamit azóta, amióta a ház ülésén ezt az ígéretet megtette?

T. képviselőház! Azok a nagy erélyességi rohamok, azok az öntudattól, azok az önérzettől duzzadó beszédek.

Rákosi Viktor: Színpadi mennydörgések!

Komjáthy Béla: ... a nemzetiségek által komolyan nem vétetnek, a nemzetiségek nem félnek a miniszterelnök úrtól, és működésük, haladván a maguk útján előre, mindinkább veszélyesebbé válik. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Hát, t. ház, nehogy azt mondja nekem a miniszterelnök úr, hogy ez csak frázis – mert ő azt hiszi, hogy a frázis könnyen megterem mindenkinél –, hivatkozni fogok megint bizonyítékokra. Előzetesen megjegyzem, méltóztatnak tán arra emlékezni, hogy annak idején, amikor ezt a kérdést napirendre hoztam, figyelmeztettem a miniszterelnök urat, hogy a Délvidéken, a hazafias svábok között, kiknek hazafiságában addig senki sem kételkedett, kik mindig lelkesedtek a magyar ügyért, a zöldszászok és az alldeutschok milyen áldatlan működést fejtenek ki. Hivatkoztam a „Gross-Kikindaer Zeitung”-ra, hogy az valóságos izgatást végez. Mit mondott erre a miniszterelnök úr? Hogy a királyi ügyész feladata e dolgokat figyelemmel kíséreni, és ha az fog olyat látni, amit meg kell torolni, nem is fog késni a megtorlással.

Nohát, igen t. miniszterelnök úr, én ennek a mindent a királyi ügyész nyakába toló felelősség nélküli politikának eredményét akarom bemutatni. De nem én magam, hanem elmentem abba a táborba, ahol a miniszterelnök úr a főfő generális, és egyik hívének, egy, az én beszédem után sokkal későbbben megjelent brosúrájából,⁵ olvasok fel egy részt. Ennek írója Herczeg Ferenc, aki hű támogatója volt a szabadelvű pártnak. *(Halljuk! Halljuk.)* Ő a következőket írja *(olvassa)*: „Egy idő óta minden megváltozott a svábok körében; a legféltelenebb izgatás indult meg minden ellen, ami magyar. Felhangzik a követelés, a megmagyarosított iskolákat vissza kell németesíteni. Egyesek megtiltják gyermekeiknek, hogy maguk között magyarul beszéljenek, német színházat akarnak. A községi képviselőtestület vezesse németül jegyzőkönyveit. Egyes városokban német érzésű értelmiség kezd képződni. Ha így folynak tovább a dolgok, rövid 5 év alatt féltucat német képviselőt fognak küldeni. Ha politikai párt-szervezetet nyernek, akkor biztosra vehető, hogy minden magyarországi nemzetiségi mozgalomnak az élére fognak állani.”

Hát, t. képviselőház, ez a miniszterelnök úrnak egy saját párthíve, aki talán még élesebben és erősebben színezte a képet, mint ahogy én tettem. És ugyanez a Herczeg Ferenc felteszi a kérdést, hogy vajon történt-e valami azután ennek az ellensúlyozására, és azt mondja röp-

⁵ L. Herczeg Ferenc: Német nemzetiségi kérdés. (Négy újságcikk.) Bp. 1902, Singer és Wolfner. 63 l.

iratában (*olvassa*): „Jó lélekkel mondhatom, be is tudom bizonyítani, hogy semmi, de semmi se történt.”

Hát persze mindezekre, hallani vélem már, hogy a miniszterelnök úr azt fogja mondani, amit nekem már a pénzügyi bizottságban a múlt napokban mondott, hogy furcsa, engem a képviselő úr támad, hogy nem csinállok hatályos nemzetiségi politikát, ott künn pedig a külföldi sajtó azért üt, mert hatályos nemzetiségi politikát csinállok, és hivatkozott arra, hogy két újságíró, úgy tudom: Cramer Alvint és Korn Artúrt kitiltotta, perbe fogatta, és elítéltette. Hát ez igaz, ezt mondhatja a miniszterelnök úr, mert ez megtörtént, de mikor történt meg? Akkor történt meg, igen t. uraim, amikor a hazafiság kútforrásai a sváboknál már meg voltak mérgezve, amikor a hiba már megvolt, és amikor már botrány nélkül nem lehetett a megtorlástól eltekinteni. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) És ugyanakkor, t. képviselőház, amikor én a délvidéki üzemekre felhívtam a miniszter úr figyelmét, felhívtam arra is, hogy méltóztassék tekintettel lenni a felvidéki szláv üzemekre is. (*Halljuk! Halljuk!*) És akkor azt mondta erre a miniszterelnök úr, és ez volt a leghatározottabb, amit mondott, hogy ő minden államellenes üzelmet kíméletlen szigorral fog elfojtani. Én abban a beszédemben, ha jól emlékszem, elmondtam azoknak az üzemeknek a kútforrását, reá mutattam összeköttetéseikre, és egész hű képét vázoltam a helyzetnek. A t. miniszterelnök úr azt mondta, hogy azzal szemben kíméletlen szigorral fog eljárni. Én vártam, hogy mi lesz. Én arra nézve, hogy miképp járt el, megint nem az én nézetemre fogok hivatkozni, hanem hivatkozom egy vármegyére, Nyitra vármegyére, amely a saját kebeléből egy küldöttséget volt kénytelen kiküldeni, hogy ezen nemzetiségi üzemekkel szemben valami történjék, és azt mondta, hogy ő akarja megtalálni az eszközöket, hogy azt a veszélyt, amely ott Magyarországot fenyegeti, elhárítani képesek legyünk. Engedelmet kérek, t. képviselőház, hogyha egy kormánynak van egy aktív, valamit mondó nemzetiségi politikája, akkor ki van zárva az, hogy egyes vármegye legyen kénytelen az önvédelem terére lépni. (*Élénk helyeslés baloldalon.*)

T. képviselőház! Midőn most arra vállalkoztam, hogy lehetőleg bizonyítani fogom, hogy a miniszterelnök úrnak lanyha és tartalom nélküli nemzetiségi politikája milyen vésznek lett megteremtője: mint méltóztatnak észrevenni, én a magam személyes bírálatát mindig háttérbe szorítom; hanem mozaikszerűleg az ellenkező politikai nézeten levő emberek nézetét állítom össze, hogy meggyőzzem a t. házat, hogy miképpen látják azok most a helyzetet, nehogy azt mondják, hogy én magam ferde világításban látom. Hát kérem, van egy lap Magyarországon, amelyet nem lehet azzal vádolni, mintha a t. miniszterelnök úrnak kérlelhetetlen ellenségei közé tartoznék. Ez pedig a „Budapesti Hírlap”. És ez a „Budapesti Hírlap” abból az alkalomból, mikor megjíedt, és méltán, hogy a gazdasági téren egyik prágai bank segítségével a nemzetiségi pénzügyi intézetek mily állapotokat teremtenek a Felföldön, a következőket írta ez év október 22-ikén, tehát egynéhány héttel ezelőtt (*olvassa*): „Ez a viszony okozza, hogy a felvidéki pénzgazdálkodás, az ipar és kereskedelem legnagyobb részben nem a magyar főváros pénzpiaca szerint igazodik, hanem Prága és Brünn felé gravitál. Még csak egy-két lépés ez irányban, s akkor el lehet mondani, hogy a Felvidék közigazgatásilag elszakadt Magyarországtól, beleolvadt a cseh és morva pénzpiacba”.

Egy komoly lap meggondolva írta ezt, és én azt hiszem, hogy ez egymagában elégséges, hogy azt a politikát, amelyet a miniszterelnök úr követ vagy amelyet inkább nem követ mert egyáltalában nincsen nemzetiségi politikája, jellemezze. (*Úgy van! Úgy van! a szélső, baloldalon.*) De, t. képviselőház, ha felvidéki emberek is vannak itt a képviselőházban, tegyék a kezüket szívükre, és mondják meg: igaz-e, hogy a magyarság gazdasági helyzete a Felföldön még rosszabb, mint az erdélyi részeken? Hát, t. képviselőház, minthogy azt mondtam, hogy tán rosszabb, mint az erdélyrészi magyarság helyzete, kénytelen vagyok – habár kellő rövidséggel – arra is kiterjeszkedni. (*Halljuk! Halljuk!*) Tán méltóztatnak rá emlékezni, hogy én nagyon világosan, lehet, hogy egy kicsit túlzott színekkel festettem azt a helyzetet, amelyben az erdélyországi magyarok vannak a románokkal szemben, tekintve az ő pénzügyi intézeteik mű-

ködését. Akkor a miniszterelnök úr azt mondta, hogy micsoda beszéd ez, hisz nem olyan sötét az ördög, mint amilyenek festik; mit akarok én olyan nagy vést látni az ottani nemzetiségi pénzüzetek működésében, amikor 77 román pénzüzettel szemben 250 magyar pénzüzet áll fenn! Én egy kicsit megdöbbenem ettől a számtól. Azt ugyan mindjárt láttam, hogy a románokkal szemben álló pénzüzetek egy része nem magyar, mert hisz azok egy része szász bank, amelyeknek éppúgy megvan a maguk politikai célja, mint a román bankoknak, és azoknak keze egészen az Alföld közepéig benyúlik. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Hogy én ebben is ne a magam nézetét tolmácsoljam, hivatkozom Hegedűs Lóránt t. barátomra, aki annak a pártnak oszlopos tagja, hű támogatója. Ez az én t. barátom „A székely-kivándorlás Romániába” cím alatt egy munkát méltóztatott kibocsátani, és ennek a munkának 100. lapján én a következőket olvasom:

„Azt a panaszt, mintha a székelységnek nem lenne elég számmal pénzüzete, rövidesen félretehettük, mikor azt látjuk, hogy 1900-ban az öt vármegye területén 157 hitelintézet létezett; intézet tehát volna 600, mivel az ország egyéb részéről – Brassó, Nagyszeben, Budapest, – is nyújtanak ide hitelt. De ha tekintetbe vesszük, hogy a székely takarékpénztárak erejüket abban keresik, hogy 12–16, sőt 20%-ot is fizessenek nekik, akkor azután már van tanulság is; ez a tanulság pedig azt mondja, hogy ilyen szervezettel Anglia lefelőrehaladottabb megyéinek hitelét is tönkre lehetne tenni.”

Kérdem tehát a t. miniszterelnök úrtól, hogy tett-e valamit ezen politikai helyzet elhárítására? Tán azt hozza fel, hogy igenis, tavaly óta ott záloglevelekkel dolgozó intézet is kezd kölcsönt adni. Lehet, hogy ez üdvös lesz. Hanem én hivatkozom Hegedűs Lóránt t. barátomra, aki ott a helyszínen tanulmányozta a kérdést, és aki ezeket mondja munkája 101. lapján (*olvassa*): „Ezek a próbálgatások bár teljesen megérdemlik a dicséretet, a viszonyoknak ismerői igazat fognak nekem adni abban, hogy ha a harcot igazán a húsunkba vágó sebek komolyságával fel akarjuk venni, akkor bele kell fogni egy nagy székely jelzálogintézet felállításába.”

De ezt nemcsak Hegedűs Lóránt t. barátom, hanem Magyarországnak nagyon sok gondolkodó embere is hangoztatta; így Barta Ödön t. barátom ezen oldalról mindig napirenden tartotta a kisgazdák helyzete javításának kérdését.

Mondja meg a t. miniszterelnök úr őszintén, hogy e részben csináltak-e csak valamit is?... Kérdem a t. miniszterelnök urat, hogy csinált-e valami csekénységet is arra, hogy az erdélyrészi magyarság földhitelének bajain segítsen? Erre a kérdésre én adom meg a feleletet: semmit! (*Halljuk! Halljuk!*)

A m. kir. földművelésügyi miniszter úr mostani vándorútjában, amelyet a Székelyföldön tett, hiszem, hogy sok épületes tanulságra tett szert. De egyet én megjegyeztem, mi történt. A „Hazánk” című lapnak október 31-i számából vettem, mely reprodukálja gr. Toldalagi László, Maros-Torda vármegye gazdasági egyesülete elnökének a miniszter úrhoz intézett feleletét. Ebben a következőket találjuk (*olvassa*): „Még eddig nem sikerült az erdélyrészi mezőgazdaság részére kellő támogatást szereznii. Többször kérelmezték, hogy a kincstári szállításoknál vegyék figyelembe a gazdasági egyesületekben tömörített kisgazdák szállítóképességét. Hiába. A kincstári szállítást a brassai és a nagyszebeni szász gazdasági egyesületek kapták meg. Ez a szász gazdasági szövetség azután – adatokkal tudja bizonyítani – kiadta a szállítást egyes terménykereskedőknek.” (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Kiadták a szászoknak! Ez gyalázat!*)

Hát ilyen eszközökkel akarják önök, t. miniszterelnök úr, a magyar nemzeti államot kiépíteni?

Ha ez így áll az erdélyi részekben, bizonyára másutt is így áll a dolog.

Széll Kálmán miniszterelnök: Miféle szállítást?

Molnár Jenő: Zab meg kukoricaszállítást!

Komjáthy Béla: Ha ilyen tényeket látunk és hallunk, méltóztassék elhinni nem lehet nagyon csodálkozni azon, *(Halljuk! Halljuk!)* hogyha azután az erdélyrészi magyarság még jótékony-ságnak veszi az „Albina” és hasonló intézeteknek kölcsönét. *(Úgy van! Úgy van! a szélső-baloldalon.)*

De hát én egy nagy hibát látok az egész dologban, ami engem nagyon aggaszt, s ez az, hogy úgy látszik, az igen t. miniszterelnök úr nem is tartja olyan súlyos bajnak, mint én, hogy a pénzügyintézetek nyomán hogyan és miképpen áll a magyar föld helyzete az erdélyi részen. Pedig nagy baj van e részben. Én el tudnám mondani a magam nézetét is ebben a dologban, de mert én csak egy képet akarok ma festeni, és azt akarom, hogy arról az oldalról vegyem az ecsetet, ahol a miniszterelnök urat mindig támogatni szokták, hivatkozom egy szabadelvű párti emberre, közgazdasági nagy szaktekintélyre, György Endrére. György Endre „A közép-birtokhitel és a szövetkezeti raktárak kérdése” című tanulmányának 9. és 10. lapjain mit mond? *(Halljuk!)* Nagyon jó ezt meghallgatni. *(Olvassa):* „Arra, hogy a jelzálog és a személyes hitel között összekapcsoló szervezet teremtsék, az első lökést az Albina adta meg. A jelzáloghitel összekötése a személyi hitellel a hitelbiztosítás formája mellett teljesen gazdasági, uraivá tette őket az adósnak. Egyes erdélyrészi hitelszövetkezetek felállítása alkalmával magam tapasztaltam azt a szoros összefüggést azon tényben hogy egész falvakat kellett egyszerre kiváltanunk egy nagy pénzügyintézet karmai közül.” *(Úgy van! a szélső-baloldalon.)* Ha már t. miniszterelnök úr, ez a szaktekintély, aki bizonyára senkinek a kedvéért nem fog, csak azért, hogy szenzációt kelthessen, ferdíteni, e tanulmányban így nyilatkozik, akkor méltóztassanak e tényekre nagyobb figyelemmel lenni. *(Úgy van! a szélső-baloldalon.)* De ha még csak ennyiben állana a dologi De még veszélyesebb, hogy ezeknek a román, idegen pénzügyintézeteknek megbízottjai a falunak minden egyes emberét a kezükben tartják, uralkodnak fölöttük. És az újabb áramlat, az az ő szempontjukból okos áramlat, oda vezetett, hogy mert az a népet inkább tudja a maga jogára alá vezetni, rendesen a papot állítják ezen törekvések élére, ott azután, t. miniszterelnök úr, a magyar állam érdekében minden beszéd semmi. *(Úgy van! a szélső-baloldalon.)*

Igen, a papot a keresztel állítják oda, a papot, aki pedig ennek a nemzetnek nem barátja. De a pénzügyintézetek még tovább is mennek. Már az egyházi nagyobb életben is befolyást követelnek maguknak. Itt van a nevezetes Mangra-féle ügy. Hát nagyon jól tudjuk, hogy Mangrát egy pénzügyintézet, a Viktória választotta meg, annak volt a jelöltje. A püspöki székkal mindig rossz viszonyban volt, mert még Metianu idejében nem tudták kivinni azt, hogy az egyházmegye tőkái ebben a bankban helyeztessenek el; pedig ő ezt akarta, hogy ezáltal a nemzetiségi agitálásnak még nagyobb alapot teremtsen. Kérem, ezt a Mangrát megválasztják. Tudjuk, hogy ezt a Mangrát még Csáky miniszter idejében utcai botrányok és különösen nemzetiségi üzelmei miatt mint szemináriumi tanárt állásából elmozdították. A memorandumper után a titkos nagyszabeni oláh komitének tagja volt. Amikor mindezt tudjuk, a t. miniszterelnök úr még mai napig sem tett előterjesztést az iránt, hogy megerősíttessék, vagy pedig meg ne erősíttessék állásában. Pedig a főrendiházban, ha jól tudom, ebben az irányban kérdést is intéztek hozzá, ő megint csak úgy felelt, hogy abból tisztába nem jöhettünk. Hát én tudom, t. képviselőház, meg lesz erősítve, előre tudom, hiába tiltakozunk ellene. Mert mint értesültem, a román lapokban közzé van téve, hogy Sturdza román miniszterelnök már lépéseket tett a külügyminiszternél, hogy eszközölje ki ennek a Mangrának megerősítését. Hogy pedig a mi miniszterünk miképpen szokott a külügyminiszter előtt meghajolni, erre fájdalmas példa volt a brassói iskolák ügye; mert ennek a külügyminiszternek az a feladata, hogy semmiféle kellemetlenség ne legyen külügyi szempontból Ausztria-Magyarország és Románia között. Tehát megtörténik, t. képviselőház, az, hogy Bécsen keresztül idegen államok befolyanak a magyar ügyekbe. *(Úgy van! Helyeslés.)*

Pichler Győző: De az osztrák császár jó barátságban van a román királlyal, azt fenn kell tartani.

Komjáthy Béla: T. ház! Talán hosszabban is foglalkoztam a kérdéssel (*Halljak! Halljuk!*) azonban megvallom, itt egy kissé magamat is igyekeztem védeni, mert büszkeségem helyezem abba, hogy, amit mondok, azt meggondolom, és csak úgy, egyszerű beszéd alapján támadni sem kormányt, sem másokat nem kívánok. Én tehát védeni akartam magamat arra nézve, amit ezelőtt három és fél évvel a képviselőházban elmondtam. Fájdalom, jobban igaz az, mint én akkor gondoltam, mert ezek az üzelmek, amelyek Magyarország létét fenyegetik, ma már terjedelmesebbek, és talán veszedelmesebbek, mint akkor voltak. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ha volna e kormánynak tartalmas politikája, ha kezében volnának az eszközök, amelyekkel ezt keresztül lehet vinni, úgy ezek az állapotok nem jöttek volna létre. Akkor a t. miniszterelnök úr azt mondotta, hogy az nagyon sötét kép, s mintegy úgy akarta feltüntetni, hogy ellenzéki viszketegből akartam a dolgokat úgy kiszínezni. Hát vajon az mit jelent, t. miniszterelnök úr, hogy mindjárt kormányzásának elején Háromszék vármegye azt mondta, hogy meg kell ezen nemzetiségi törvényt változtatni, mert fél tőle, mert a magyarságot félti tőle. Igaz, hogy a t. miniszterelnök úrnak paktumos és taktikás politikája ezen kérdést a napirendről levette, de legutóbb megint kezdenek a megyék felszólalni és azt hiszem, hogy Magyarország belügyi kormányzatával szemben egy-egy bizalmatlansági szavazat minden törvényhatóságnak ez irányban tett felirata. A nemzet nem bízik a miniszterelnök úr politikájában. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A nemzet félti a magyar faj szupremáciáját, félti jövőjét, és nagyon sok ok van rá, hogy kétségbeessünk. Mert ha ilyen politika fogja a mi ügyeinket vezetni, mint a t. miniszterelnök úré, akkor ennek az országnak talán még egy pár századig lehet tengődni, de a magyarság tönkremegy.

Márpedig ha van politika, amelynek erősnek kell lenni és amelyben mindnyájunk támogatására támaszkodhatnék akármelyik kormány, az a magyarság megerősítése. Tisztelt miniszterelnök úr, dialektikával, nagyszabású beszédekkel, a többség tapsai között elmondott beszédekkel ennek a magyar nemzetnek bajait orvosolni nem lehet. Itt látni, itt tudni, itt akarni kell. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) És csak annak van joga miniszternek lenni ebben az országban, aki lát, tud és akar. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)...

... Gróf Apponyi Albert egy felhívást bocsátott közre. Dacára, hogy azt mindnyájan ismerjük, jó lesz azt nemcsak most, hanem sokszor elolvasni, mert ez egy intés arra nézve, hogy az utolsó óra elérkezett. Azt mondja e felhívásban: „A nyelvhatárokon a magyarság nem-hogy békés hódítással előrenyomulna, de visszatartatik, nap-nap után tért veszít, és mialatt erőszakos magyarosítással vádolnak minket rágalmozó ellenfeleink, inkább a mi véreink közül idegenednek el mind többen és többen. Nem magyar ajkú testvéreink között pusztít a vakmerő izgatás. És ezek a végzetes áramlatok, mi tagadás benne, nőttön-nőnek, nap-nap után hatalmasabbakká válnak. Hírlapokban, egyesületekben, némely iskolában, sőt néhol egyházi befolyások alakjában is. Ipari és pénzügyi vállalatok támogatása mellett foly a tomboló izgatás, eddig kellő ellensúlyozás nélkül”.

Hát, t. miniszterelnök úr, ha ebben a házban az utóbbi időben használt kifejezést akarom használni, nem nemzetiségi politikának a csődjét jelenti-e ez a kijelentés? (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem bizony!...

Befejezésül követeli, hogy a kormány erős kézzel védje meg a „magyar faj szupremáciáját”, s ennek érdekében – ha szükséges – még Béccsel is forduljon szembe. – A kormány nemzetiségi politikája miatt sem alkalmas a kormányzásra, ezért a felhatalmazást nem adja meg.

B

1902 nov. 10

*Sebess Dénes beszéde az erdélyi szászok gazdasági és politikai hanyatlásáról az 1903. évi felhatalmazási törvényjavaslat vitájában*¹

Beszéde nemzetiségpolitikai része bevezetéseként éles bírálatot mond a kormány gazdasági politikájáról. Ez a gazdaságpolitika – megítélése szerint – a népet általános szociális nyomorba dönti és forradalmat készít elő.

Ily közgazdasági politika mellett, amely megsemmisíti a nemzet egész erejét, hogyan számítsunk arra, hogy tekintélyt, tiszteletet tudjunk gerjeszteni a magyar állameszme számára a nemzetiségek körében? (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Itt bátor leszek egy-két észrevételt tenni a szász kérdésre vonatkozólag, (*Halljuk! Halljuk!*) és azt hiszem, egészen új szempontból és talán nem mindenben egyezően azzal, ami ezekről a padokról elő lett adva. Engem az elfogultság vádjára nem érhet, mert egészen tisztán székely kerületet képviselek, de úgy tapasztaltam, hogy a szász nemzetiségi kérdés mint ilyen tisztán és kizárólag közgazdasági kérdés; nem hasonlítható semmi tekintetben, semmi vonatkozásaiban a román nemzetiségi kérdéshez.

A románok nyíltan, bevallottan, határozottan területi elszakadásra, Magyarország területének megcsonkítására, tehát hazaárulásra törekszenek. A szászoknál az első kérdés közgazdasági érdekeik megóvása. Arra törekszenek: miképpen, mi módon lennének ezen érdekeik megóvandók, melyek századok óta mindig élvezték a magyar állam védő, bátorító, biztató erejét. (*Igaz! Úgy van a szélsőbaloldalon.*)

Ez a nép igen munkás, igen takarékos, igen szorgalmas, azt el kell ismerni minden ellenkezőpolitikai pártnézetnek és pártállásnak is, és e nép ma kezd Erdélyből kivándorolni, ami hallatlan, mert századok óta sohasem történt meg, hogy a szászok kezdjék odahagyni tűzhelyeiket. Hiszen 1899-ben megpróbálták a románok szövetséget kötni a szászokkal a magyar érdekek kárára. A „Tribuná”-ban 1899-ben egy nyílt felhívás jelent meg a szászokhoz, mely felszólította őket, hogy a magyar zsarnokság ellen, a magyar atrocitások ellen szövetségre lépjenek, és közös erővel harcoljanak ezek ellen; és a válasz a nagyszebeni „Tagblatt”-ban, a hivatalos szász lapban az volt, hogy igenis, erre a szövetségre kaphatók nem vagyunk, azt visszautasítjuk; mi számítunk arra, hogy a magyarokkal további barátságban, összeköttetésben, szövetségben képesek leszünk népünknek és közgazdaságunknak érdekeit megóvni. Ez tény, t. képviselőház. Hivatkozom Meltzl² Oszkára. Hét szász városban az utóbbi évtizedekben folytonosan csökkent a szász elem a román elem javára; 227 eredetileg szász községben pedig, ahol tehát kizárólag szászok laktak, ma már abszolút többségben van az oláhság. 13 ilyen községben relatív többségben van az oláhság, és egyetlen szász község sincs, ahol oláh elem nem lenne. Ellenben egyetlen szász község sincs, ahol még relatív többségben is lenne a magyarság. Világos, hogy a veszedelem a szászokat nem a magyarok részéről fenyegeti, hanem az oláhság részéről; igenis, az oláh tenger fenyegeti őket az elnyeléssel.

Thaly Kálmán: Virchow³ is megmondta nekik! Mégsem tanulnak!

Sebess Dénes: És én igenis egészen nyíltan és őszintén adok azon véleményemnek kifejezést, hogy sokkal nagyobb veszedelem az mi reánk nézve is, ha az oláh tenger elmossa a kis

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, VIII. 317–318. 1.

² Meltzl Oszkár (1843 – ?) nagyszebeni jogakadémiai tanár, jogtörténész és erdélyi szász politikus. (*Az erdélyi szászok állása Magyarországon.* Nagyszeben 1878. – Ezzel a munkával vitatkozik Persz Adolf „A nemzetiségi kérdés államethikai megvilágításban” c. röpirata. *Die Zusammensetzung des ungarischen Reichstages.* Hermannstadt 1880. stb.)

³ Virchow, Rudolf 1821 – 1902) német patológus, egy. tanár, kidolgozta a sejtértékelés elméletét.

szász szigetet, amely közgazdasági szempontból nekünk értékes elem, mert minékünk az oláh nép millióival kell majd szembeszállanunk. Természetes, hogy mi megkövetelhetjük azt, hogy a szász publicisztika tartózkodjék attól a veszedelmes és hazaáruló állásponttól, amelyet a legújabb időben elfoglalt, mert ilyen módon a kibékülés a nemzet és ezen nemzetiség között nem lehetséges. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

C

1902 nov. 18

Tomasics Miklós beszéde a horvát kérdéstről az 1903. évi felhatalmazási vitában¹

Felszólalása bevezető részében Tomasics Miklós unionista horvát képviselő, Khuen-Héderváry Károly horvát bán bizalmas híve, azzal a kérdéssel foglalkozik: a horvát képviselőket megvádolták, hogy nem szólnak fel a képviselőházban vagy legalábbis igen ritkán hallatják szavukat a magyar országgyűlésen.

... Mielőtt ezeket a vádakot analizálni fogom, szabad legyen csak egy re reflektálnom. Az igen t. képviselő úr, ki ezt a súlyos vádat felhozta, ezeket mondotta: „Ott – ti. Horvátországban – nagy horvátországi álmoktól rajonganak, horvát állampolgársági eszméket állítanak fel, a bánhoz közel álló lapok már úgy írnak, hogy/itt van a teljes elszakadás ideje, izgatnak, hogy a horvát nép értse meg azt a néma szózatot, amelyet Jellasics szobrának kinyújtott kardja mond: Előre, Magyarország ellen!” Hát ez igazán súlyos vád, hogy a bán egy lapjában ilyesmi bennfoglaltathatnék. Ezt mindenesetre vissza kell utasítanom, és sajnálom, de az igen t. képviselő úr rágalomnak esett áldozatul, mert aki neki ezeket mondotta, rágalmakat mondott. Hogyha valakiről, akkor mindenesetre a jelenlegi horvát bánról² áll az, hogy: id, quod contra bonos mores sit, nec facere illum posse credendum est. Hanem sajnós, hogy egy magyar államférfi ellen egy magyar képviselő a magyar képviselőházban, itt a parlamentben, ily vádat egyáltalában emelhet. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

Barta Ödön: Már tegnap hallottuk, hogy [a] horvát bán felküldte a maga védőjét!...

Jellasics emléke, politikai szereplése a múlté. Ezért nem lehet a mai horvátoknak szemrehányást tenni.

T. képviselőház! Most áttérek a vádnak lényegére, hogy igaz-e az, hogy a horvát képviselők nem teljesítik kötelességeiket? Hogy erre a kérdésre világos feleletet adhassak, elsősorban szükséges, hogy ismerjük ezt a kötelességet, hogy miben áll és állhat a horvát képviselőknek a kötelessége?

E tekintetben azokkal az igen t. képviselő urakkal, akik a horvát képviselők működését kifogásolták, egyetértek, és ennek folytán a horvát képviselőknek két fontos kötelessége volna: elsősorban az állami közösség kapcsából folyó politikai összetartozást védeni és szilárdítani; másodsorban a horvát nemzetnek a kiegyezés által elismert jogainak megvédése és azok érvényben tartásának követelése. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Ami az első pontot illeti, ti. az állami közösségből folyó politikai összetartozásnak a megvédését és szilárdítását, itt az a kérdés merül fel, hogy hol kell ezt tenni és mikor? Én úgy hiszem, hogy ott, ahol ezek az érdekek veszélyeztetve lehetnek. Azt hiszem, hogy senki e házban nem lehet abban a véleményben, hogy ezek az érdekek, ez az összetartozás itt, a magyar parlamentben védelemre szorulna; ott pedig, lent az országban és az országgyűlésen, hogyha ilyen államellenes áramlatok mutatkoznak – aki olvassa az újságokat, az látni fogja, hogy történik-e ott ilyen vagy nem – a nemzeti párt mindig erélyesen szembeszállt velük. *(Helyeslés és éljenzés.)*

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, VIII. 461–464. 1.

² É.: gr. Khuen-Héderváry Károly, 1883-tól.

És miért? Nem hízelgésből, nem magyar érdekből, hanem jól felfogott horvát érdekből. Mert a nemzeti párt meg van győződve, hogy ezen birodalmi kapcsán kívül a nagy világon e kívül nincsen számunkra hely. *(Általános éljenzés.)* A történeti viszonyok fejlődésének jelenlegi iránya is mindenki előtt világosan bizonyítja, hogy a horvát nemzetnek az individualitása csakis Szent István birodalmának kapcsán belül van leginkább biztosítva. *(Úgy van! Úgy van! Tetszés.)* Miért? Mert vannak ugyan rokonaink és barátaink, de ezek a rokonok és barátok ezt az individualitást fenntartani nem kívánják. *(Igaz! Úgy van!)*

T. ház! Hogyha Horvátországban valami államellenes felhőcske mutatkozik vagy mutatkoznék, ennek a felhőnek itt a parlamentben szóba hozása talán reklámeszközül szolgálhatna és hasznára válhatnék egyeseknek, de ezzel sem az állam érdekét elősegíteni, sem pedig az államnak a tekintélyét kifelé előmozdítani vagy gyarapítani nem lehet. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

A horvát képviselőknek másik fontos feladata a kiegyezésben elismert autonóm jogoknak védelme és e jogok betartásának követelése. A horvát képviselők ennek is eleget tesznek, mert ha a célt el akarják érni, szükséges, hogy az e tekintetben előforduló panaszokra figyelmeztessék a mérvadó köröket, és ez mindig megtörténik. Pl. jelenleg a legnagyobb panasz az, hogy Horvátországban a közjöveldelmek apadnak, annak dacára, hogy a közterhek növekvőben vannak.

Barta Ödön: Hát nálunk másképp vannak?

Beöthy Ákos: Mindenütt úgy van.

Tomasics Miklós: Ennek pedig oka az, hogy az új fogyasztási adórendszer behozatala folytán Horvátország a fogyasztási adók egy részét, amelyeket eddig élvezt, többé nem élvez. Ennek oka pedig az, hogy a magyar-horvát pénzügyi kiegyezés, íme, már öt éve nem újított meg. De minden számbavehető magyar politikus tudja ezeket, és a horvát nunciumban a horvát képviselők eleget tettek ezen kötelességüknek. Ezek a dolgok tehát ismeretesek, és minden, ami a cél eléréséhez szükséges volt, megtörtént, most pedig nincs más hátra, mint türelmesen várni a fejleményeket, bízva a magyar kormányelnök pártatlanságában és a magyar pártok igazságszeretétében...

... T. ház! Vannak Horvátországban más panaszok is, melyeket felhoztunk és felhozok most is. *(Halljuk! Halljuk!)* Pl. a horvát hivatalos nyelvnek háttérbe szorítása Horvátországban a közös állami hatóságok által sok helyütt, továbbá Horvátország anyagi viszonyainak figyelmen kívül hagyása. *(Halljuk! Halljuk!)* A befektetési kölcsönöknél Horvátország a legkisebb részben vétetik figyelembe, vagy egyáltalában ignoráltatik.

Ezeket is felhoztuk, a mérvadó körök tehát ezeket is tudják. Hanem most jön az a pont, amellyel egy kissé bővebben akarok foglalkozni. *(Halljuk! Halljuk!)* Miért? Mert itt rejlik éppen annak a vádnak a jogosultsága, amelyet a t. ellenzék felhoz, és mert alkotmányszerűleg a közös ügyekre nézve is kell követelni, hogy a horvátok részéről is meg legyenek vitatva. *(Helyeslés.)*

Ezeket is fel kell hozni, hogyha aprólékos dolgok is, mert másképpen ezen ügyeknek Horvátországban nincsen alkotmányszerű megvitatása, de az a megvitatás a horvát képviselők részéről, tekintettel a horvát képviselőknek, mintegy corpusnak a szervezetére, a jelenlegi viszonyok között lehetetlenné válik. Az itteni képviselők egytől-egyig annak a pártnak a tagjai, amely a kormányt támogatja odalent. Miután pedig az országos kormány a magyar közös kormánynak csak kiegészítő része lehet: lehetetlen tőlünk követelni, hogy mi a kormányt támogató és a kormányt támadó párt is legyünk egyszerre. Ezért volna szükséges, hogy a horvátok ellenzéki képviselőket is küldjenek ide *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon)*, hogy az ellenzék részéről is vita tárgyává tétessenek azok a kérdések, amelyek itt felhozatnak. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hát csak tessék ilyeneket megválasztani.)*

Majd megmondom annak is az okát, hogy ez miért nem lehetséges, csak egy kis türelmet kérek. *(Halljuk! Halljuk!)*

Szükséges volna – mondom – ezeket ide küldeni, hogy az ő felfogásuk, ha nem is igaz, szintén vita tárgyává tétessék, ami a szó- és a nézetváltás következtében csak jó hatással lehetne

az ügyre. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Hanem ez két okból nem történhetik. Egyrészt azért, mert eddigelé a szenvedély még mindig oly nagy, hogy higgadt beszéd itt e házban az ő részükről nem volt várható.

Krasznay Ferenc: Majd lehűtjük őket!

Tomasics Miklós: A másik ok pedig á fizikai lehetetlenség, mert a horvát ellenzék eddigelé itten részt venni nem akart. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Ez már más!*)

Rákosi Viktor: Erről mi nem tehetünk!

Tomasics Miklós: Az utóbbi időben azonban e tekintetben fordulat állott be. Két ellenzéki tag ugyanis elfogadta a horvát regnikoláris bizottságba való beválasztását, és ha logikailag fognak eljárni, úgy fennáll az a remény, hogy a kínálkozó alkalommal el fogják fogadni a közös országgyűlésbe való beválasztást is. Ez pedig bizonyítja, hogy Horvátország egész politikájára nézve többé nem Bécs a mérvadó, hanem hogy az egész politika tüzpontja Budapest. (*Általános, élénk helyeslés.*)...

Ez a jelenség – szerinte – a horvát viszonyok javulását jelenti, s ez elsősorban a bán érdeme. A magyar kormányzat helyzetét gyengítik – mondotta az ellenzék éles közbeszólásai közben –, ha a bán támadják.

D

1902 nov. 19

Széll Kálmán miniszterelnök válasza Komjáthy Bélának a kormány nemzetiségi politikája tárgyában az 1903. évi felhatalmazási vitában¹

A miniszterelnök válaszában tiltakozik az ellen a feltevés ellen, mintha kényszeríteni kellett volna őt nyilatkozatra a nemzetiségi kérdésben. Kormányprogramjában is szerepel nemzetiségi politikájának lényege: „az egységes magyar nemzeti állam politikája, a magyar nemzeti államnak konszolidálása és kiépítése”.

... Én eléggé tisztán és világosan megállapítottam a határköveket; megállapítottam azt az irányt, azokat a célokat, amelyeket én a magyar nemzeti politikában követek (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) és legyen az én t. képviselőtársam az iránt nyugodt, hogy én magamat magyar érzelmekben, a magyar felfogásomban és azon köteleességekben, amelyek reám, mint a magyar politikának ez idő szerinti vezetőjére háramlanak – valamint magyar felfogásomban, abban a felfogásban, hogy én a magyar nemzeti állam politikáját csinálom, de amellett nem üldözök senkit, aki a magyar állameszme és a magyar nemzeti állami politika híve, és jó hazafi, ha idegen ajkú és amellett egyenjogú polgárként bánok ennek az országnak, nemzetiségi és vallásfelekezeti különbség nélkül, minden polgárával (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon*); abban én magamat senki által megelőzni nem hagyom. (*Élénk tetszés és helyeslés a jobboldalon.*) Üldözöm és üldözni fogom azt, aki a magyar állam céljai ellen tör...

Ezután kimutatja, hogy Komjáthy támadása alaptalan. A brassói iskolaügy, a brassói román iskolák romániai szubvenciója kérdésének megoldásában nincs semmi kifogásolható, nincs egyetlen olyan körülmény, ami a magyar állameszmével, a magyar állam szuverénitásával meg ne egyezne.

De az én t. képviselőtársam ezen alkalomból még tovább megy, és azt mondja, hogy a miniszterelnök nem engedte azt, hogy a kultuszminiszter egy, a nemzetiségi középiskolákat ellenőrző, speciális organumot állítson fel, és amikor én közbeszólással kértem t. képviselőtársamat, hogy mondja hát meg, honnét meríti ezen állítását, mondja meg itt a házban, akkor t. képviselőtársam azt mondotta, hogy azt a diszkréció nem engedi, hanem a folyosón, a házon kívül meg fogja azt nekem mondani. Hát én azt hiszem, hogy minden ilyen kérdés, különösen, ha vád alakjában hozatik ide, ebben a házban tisztázandó, és én nem félek a tisztázástól, és

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, IX. 7–12. l.

tisztázni is fogom. A t. képviselőtársamat magát kérdeztem meg a folyosón rögtön és t. képviselőtársam azt mondta, hogy ő e tekintetben egy rendeletet olvasott. Erre kijelentettem, hogy aki neki tőlem bármilyen rendeletet, írást mutatott, az tévedésbe ejtette. Ilyen nem existál, mert soha egy szóval, egy betűvel semmiféle irányban nem korlátoztam, vagy nem befolyásoltam a kultuszminiszter urat, hogy ebben a tekintetben ne úgy intézkedjék, mint ahogy azt jónak látja. Ezt állítom és nincs senki, aki az ellenkezőjét be tudja bizonyítani. De még az irattárt is megvizsgáltattam, hogy talán tudtomon kívül nem ment-e ki ilyen rendelet, és konstatáltam, hogy nem ment; tehát valótlanul mondott az, aki a képviselő úrnak azt állította, hogy én nem engedtem meg; aki a t. képviselő úrnak ilyet mondott, az a t. képviselő urat felültette, félrevezette. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Én a t. képviselő úrnak bona fidesében nem kételkedem – én nemcsak Kossuth Ferencnek hiszek –, de a t. képviselő urat is kérem, ne kételkedjék abban, amit itt mondok, és ne vádoljon alaptalanul ilyesmivel olyan kategórikus módon. Hát a dolog úgy áll, hogy a kultuszminiszter úr tárgyalt az én elődömmel az iránt – éppen ezen brassói gimnázium ügyével kapcsolatban –, hogy valamilyen szervezetet léptet életbe. *(Zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Ohó! Most jön a lóláb!)* Elmondom és meggyőződének a képviselő urak, hogy az nem lóláb, még nem is kecskeláb; ez semmiféle láb.

Pichler Győző: Ez csak román lábatlankodás!

Széll Kálmán miniszterelnök: A kultuszminiszter úrnak tehát volt ilyen terve annak idején, de azután maga a kultuszminiszter úr, anélkül, hogy csak egy szóval említettem volna neki, anélkül, hogy erről csak beszéltem volna vele, arra a nézetre jött, hogy sokkal helyesebb nem egy speciális közeg, hanem a rendelkezésre álló törvényes közegek által ezen viszonyok felett hatályosan és teljesen az ellenőrzést és felügyeletet gyakorolni. Mármost kérdem a t. képviselő urakat: mi különbség van a között, ha a miniszter maga – hiszen most személyesen is meglátogatta az iskolákat, és meggyőződött az ottani állapotokról –, vagy a maga orgánumaival személyesen és hatályosan ellenőrzi azokat a dolgokat, és a között, hogy ezt külön speciális szervvel végzi? Mi különbség van abban, hogy A teljesíti-e az ellenőrzést, vagy B? Különben teljesen úgy történt a dolog, mint ahogy azt a kultuszminiszter úr a maga részéről elhatározta. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Azt mondja továbbá t. képviselőtársam az ő mozaikszerűen összeállított igen sokféle pontjaiban, amelyeket ellenem vádul felhoz, hogy olyan főispánokat neveztem ki, akik a nemzetiségekkel, paktumokat kötnek, és egészen új metódust léptetnek életbe a nemzetiségekkel szemben.

Sebess Dénes: Ez igaz!

Széll Kálmán miniszterelnök: Én ezt nem tartom igaznak és leszek szerencsés azokat az adatokat – nemcsak állítok, hanem bizonyítok is – egyenkint bemutatni, mint olyanokat, amelyek helyt nem állanak. Említi először t. képviselőtársam a nagyküüllői főispánt, s azt mondja, hogy az paktumot kötött. Hallott valamit a tisztelt képviselő úr, de nem egészen híven. Az a főispán kétesztendei hivataloskodása alatt megengedte háromszor, hogy a közigazgatási bizottságban, miután a tárgy, amelyről szó volt, a magyar állam nyelvén, magyarul előadatott, a jelenlevő, magyarul nem tudó egypár tagnak az illető tisztviselő által németül is megmagyaráztassék. Ez történt háromszor, de semmiféle paktum alapján, hanem úgy, ahogy a dolognak a természete ezen három esetben magával hozta. *(Olvassa:)* „De egyúttal intézkedtem az iránt is – mondja a főispán –, és így tartom kétesztendei hivataloskodásom óta, hogy a közigazgatási bizottságban és a közgyűlésen minden tárgy magyar nyelven adatik elő.” Így áll tehát a dolog. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Roppant nagy dolog!)* Hiszen kérem, ha nem nagy, akkor miért méltóztatnak engem a kis dologgal meggyanúsítani? *(Derültség és tetszés a jobboldalon.)*

Az aradi főispán azt mondta volna az ő bevezető beszédében, hogy tiszteli a nemzetiségek jogait. Az aradi főispán a maga beszédében – itt fekszik előttem – *(Halljuk! Halljuk!)*

nemcsak azt mondta, hanem igenis a magyar állameszmét is kidomborította, és így nyilatkozott. (*Halljuk!*)

Azt mondta (*olvassa*): „Mint minden szerzett jogot, a különböző nemzetiségű magyar honpolgárok jogait is tiszteletben tartom, azoknak méltányos, igazságos kívánságait figyelembe veszem; nem ellenük, hanem velük együtt akarok működni, azon feltevésből indulva ki, hogy különálló érdekeiket csakis a magyar nemzeti állam keretében és annak szervezetében kívánom érvényesíteni és képviselni.” (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Hiszen körülbelül csak azt mondta itt a főispán, amit az én t. barátom, Komjáthy mondott, mikor azt a filippikával telt beszédet tartotta két évvel ezelőtt a nemzetiségi kérdésben. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Szép beszéd volt az!*) Igenis szép volt. (*Élénk derűtség a jobboldalon.*) Annak egy tételét magam is felolvasom. Ebben a beszédben maga Komjáthy Béla t; barátom azt mondja: „Én tovább megyek, mint a miniszterelnök úr; nemcsak azt tartom helyesnek, hogy megengedjük a nemzetiségeknek az előrehaladást, úgy a közigazdaság, mint a kultúra terén, hanem még nekünk kötelességünk is őket abban segíteni, odaállni, hónuk alá nyúlni, hogy elérhessék.” (*Tetszés a jobboldalon.*)

Hát kérem, én is ezt tartom helyesnek. Komjáthy Béla képviselő úr két évvel ezelőtt ezt helyesnek tartotta; az a főispán most beszélt, nem nagy a különbség a kettő között, ha szavakban más, igazi értelemre nézve semmi esetre. Hát akkor miért helytelen annak a főispánnak a beszéde, amikor körülbelül azt mondja, amit Komjáthy Béla képviselő úr mondott? (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Azt mondja a képviselő úr, hogy a verseci főispán a székfoglalóját szerbül tartotta.

Komjáthy Béla: Szerbül is!

Széll Kálmán miniszterelnök: Itt van a főispán jelentése, amelyet rögtön bekívántam magamnak, mert tőlem ugyan arra nézve utasítást nem kapott, hanem igenis bekértem tőle a jelentést, hogy mi történt ott? A főispán azt mondja, hogy beiktatása alkalmával úgy Versecen, mint Pancsován székfoglalót tartott, mégpedig magyar nyelven mondta el a beszédét, és azt rövid kivonatban azután német és szerb nyelven is felolvastatta; mert a két törvényhatóságnak a lakossága nyolctized részében ezt a két nyelvet beszéli. Előde csak magyarul és németül beszélt, mert szerbül nem tudott. Egészen másképp áll tehát a dolog; ő magyarul beszélt, azután rövid kivonatban felolvastatta német és szerb nyelven is beszédét, hogy megértsék, és egyszerűen azt a tradíciót, vagy szokást követte, amelyet az összes elődei követtek. Hát, hogy micsoda fordulatot vél ebből kimagyarázni a t. képviselőtársam, azt én a magam véges eszével felfogni nem tudom.

Azt mondja továbbá a t. képviselőtársam, hogy én üthessek a régi kormányon – ami nekem sem természetem, sem szokásom, nem is teszem, nem is tettem, rögtön feloszlattam a nemzetiségi osztályt a miniszterelnökségnél, és azt a sajtóosztállyal egyesítettem. Hát először is a tény nem így áll. Én a nemzetiségi osztályt igenis feloszlattam, de nem a sajtóosztállyal kapcsoltam össze, hanem amint már két évvel ezelőtt elmondtam – de a képviselő úr elfelejtette, és azért novizálta ezt a pert közöttünk –, most is ismétlem, a ténnyel állok elő: én igenis egyesítettem a nemzetiségi osztályt a belügyminisztérium rendőri osztályával, amelynek igenis elsősorban feladata minden, az állam ellen való izgatást ellenőrizni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Azután azt mondja a t. képviselő úr, hogy én annyira dédelgetem a nemzetiségeket és olyan idillikus állapotokat teremtek, hogy ő egy könyvben, amelyet a főrendiháznak egy nagyon törekvő és szorgalmas, de nem infallibilis tagja adott ki, azt olvasta, hogy én még tót fordítóval sem bírok a miniszterelnökségben, így tehát – hogyan is tudjam? nem törődöm vele, akármit is írnak, és hogy így én azt nem ellenőrizhetem. A t. képviselő úr ezt egy könyvből vette, de nem minden igaz ám – az illetőnek bona fidesét, mert itt tényekről van szó, teljesen megengedem –, ami nyomtatva van. (*Élénk derűtség a jobboldalon. Mozgás a*

bal- és a szélsőbaloldalon.) Az, amit a t. képviselő úr abban a könyvben olvasott, egyszerűen nem úgy van. (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)...

... Hát először is az az állítólagos tót fordító Vodicska Imre. Vodicska segédtitkár azonban nem is tót fordító volt nálam, hanem a rutén és orosz nyelveknek fordítója. Ő a tót fordító-nak, dr. Zampelnek² távollétében, aki ma is a miniszterelnökségnél van, a tót fordítás munká-ját is teljesítette. Én őt a belügyminisztériumhoz tettem át, de nem azért, hogy sajtóosztályom-ban ne legyen tót fordító, hanem azért, hogy a belügyminisztériumban is legyen egy. És t. képviselőtársam csak e napokban győződhetett meg a pénzügyi bizottságban arról, hogy ezen állást rendszeresítettem a belügyi tárca kebelében annak bizonyítékául, hogy én nemcsak hogy meg nem szüntettem a tót fordítói állást és általában azoknak állásait, akik engem arról informálhatnak, hogy nincsen-e azokban a tót lapokban valami államellenes üzelem, és lehe-tővé teszik, hogy szupervigilálhassam a pánszláv üzelmeket; hogy, mondom, nemcsak hogy meg nem szüntettem ezen állást, hanem kettő is van egy helyett: az egyik a belügyminisz-tériumban, a másik pedig a miniszterelnökségen. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Felhossa t. képviselőtársam, hogy az oláh kultúregyletnek³ a pénzügyminiszter úr száz-ezer korona értékű sorsjátékot engedélyezett. Hát, t. képviselőtársam, ez is hiba? Hiszen a t. képviselő úrnak azt méltóztatott ezelőtt két évvel mondani, hogy „hónuk alá kell nyúl-ni, hogy kultúrájukat terjeszthessék és fejleszthessék.” (*Úgy van! Tetszés jobbfelől.*) A t. minisz-ter úr tehát csak Komjáthy Béla képviselő úr tanácsát követte (*Élénk derültség a jobboldalon és ú középén. Mozgás a szélsőbaloldalon.*), amidőn ezzel hónuk alá nyúlt. De hát valami olyan nagy hónuk alá való nyúlás az a százezer korona tárgysorsjáték? Hiszen majdnem minden humanitárius és közművelődési társulat vagy egyesület kap ilyen tárgysorsjátékot, ha folyamo-dik érette. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Hiszen kiállításokra és más egyéb apró dolgokra is szoktunk a cél tekintetbevételével ilyeneket engedélyezni. Így körülmények között tehát nem szabad-e azoknak, akik egy néprajzi múzeum céljára és közművelődési célokra kértek talán háromezer korona, vagy százezer korona, nem szubvenciót – hanem csak sors-játékot engedélyezni? (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Ezt, bocsánatot kérek, nem tartom dédel-getésnek, hanem igazságos elbánásnak (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén*), amelyet én igenis mindenkivel szemben föltétlenül szükségesnek tartok. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Azt mondja a t. képviselőtársam, hogy a Délvidéken folyó üzelmekek iránt én nem vagyok érzékeny. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) Hát, t. képviselő úr, ezzel szemben én megvédelmezve látom magamat azon támadások által, amelyekkel az egész német sajtóban jogtalanul és méltatlanul bár, találkozom, mert ott meg folytonosan arról panaszkodnak, hogy én micsoda drákói szigorúsággal járok el az alldeutsch agitációval szemben. Amelyet nem tűrök, de semmi igazságtalanságot nem követek el. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) És én felhozhatnék a t. képviselő úrnak adatokat...

Kubik Béla: Halljuk! Halljuk azokat!

Széll Kálmán miniszterelnök: ... igen sokat, amelyek azt bizonyítják, hogy én azt a mozgal-mat éber figyelemmel kísérem. Annak idehatolását, ahol semmi köze, a legveszedelmesebbnek tartom (*Élénk helyeslés a jobboldalon*); annak bejövetelét vagy idevaló beszármazását lehetőleg akadályozom, akár nyíltan történik az, akár pedig lappangva, mint ahogy ablak- és ajtó-közökben bejön a levegő.

De azt azért nem teszem, amit a német lapok reám fognak, hogy én a bíróságokat be-folyásolom. Nem. Sem adminisztratív úton nem követek el semmi legkisebb jogtalanságot sem, de igenis legfőbb felügyeleti és ellenőrzési jogomnál és kötelességemnél fogva megteszem azt, ami szükséges, hogy jó hazafias német ajkú honpolgárainkat, akiket mi sem anyanyel-

²Értsd: Czambel, dr. Samo Czambel szlovák nyelvész és szakíró.

³Értsd: az Astrának (Asociațiunea transilvană).

vükben, sem szokásaikban nem bántunk, szeretünk, és akik jó magyar hazafiak, meg ne rontsák, és el ne tántorítsák. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Az én t. barátom a román pénzüzetek ügyét is méltóztatott felhozni. *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől)* Hát abban a t. képviselő úrnak én igazat adok, *(Halljuk!)* hogy aggályos az a körülmény, ha úgy van, hogy egyes román pénzüzetek nemcsak az ő speciális céljaiktól, hanem egyéb célokból is akciót fejtenek ki.

De, t. képviselőtársam, ezt ne nekem rója fel bűnül. Ezek az intézetek nem most keletkeztek, ezek az intézetek régebben keletkeztek. És igenis egyetértünk abban, hogy tenni kell ezen a téren, és fogok is tenni, amennyire tőlem telik, és hatáskörömben áll, mindenesetre. Most nem tartozik a kérdésnek részletes fejtegetése ide; de kellene ezt tenni a magyar társadalomnak is, s a magyar gazdasági faktoroknak; mert hiszen azokat ők önnönmaguk hozták létre, hát hozzunk mi is önnönmagunk létre intézeteket. A kormány tett is valamit, és ezután még nagyobb mérvben fog tenni, amivel azokat az intézeteket, ha ilyen céljaik vannak, ellensúlyozni bírjuk. *(Helyeslés jobbfelől.)* Azt mondja a t. képviselőtársam, – és ez is egyik gravámen, vagy legalább bizonyíték arra, hogy én nem követek jó nemzetiségi politikát – azt mondja, hogy a nagyszebeni kir. törvényszék és a kolozsvári kir. ítélőtáblának azon határozata ellen, amellyel német nyelvű beadványokat visszautasítottak, Nagyszeben városa felfolyamodott a minisztériumhoz, és én kitérő választ adtam erre – itt valami telekkönyvi beadványról van szó –, én érdemileg határozni nem akartam.

Én nem tudom, a t. képviselő urat ki informálta. Én semmi tekintetben sem vonom kétségbe a t. képviselőtársamnak jóhiszeműségét, de engedje meg, hogy felvilágosítsam, hogy a kérdés nem így áll. Én, mint belügyminiszter, a kérdés elől ki nem tértem, hanem azt mondtam, hogy a bíróságok hivatalos nyelvéről fennálló törvények határozata, az 1868 : XLIV. tc. 13. §-a és az 1869. IV. tc. 6. §-a szerint azt a kérdést, hogy az 1868. XLIV. tc. határozmányai az egyes bírói elintézésénél miképp alkalmaztassanak és értelmeztessenek, a bíróságoknak kell eldönteni, tekintettel arra, hogy a jogalkalmazás terén szükséges törvénytárgyazat az ő hatáskörükbe tartozik.

Azt hiszem, hogy ezzel az egyedül helyes és posszibilis álláspontra helyezkedtem, ami nem volt kitérés, hanem valóságos állásfoglalás a mai gyakorlat mellett és én hiszem, hogy a t. képviselőtársam ezt a felvilágosítást maga is szívesen veszi tőlem.

De már most egyet, amit a t. képviselőtársam mond beszédének további folyamán, azt ti., hogy én Mangra megerősítésének kérdésében Sturdza vagy Goluchowski befolyása alatt állok, oly vádnak tekintem, amelyet, engedelmet kérek, nem volt a t. képviselő úrnak joga alapos információ nélkül ellenem támasztani. *(Zajos helyeslés. Úgy van! jobbfelől.)* Hát ilyen modorban gyanúsítást is lehetne benne látni; nem mondom, a szándék meggyanúsítását. Először is azon kezdem, hogy hiszen Mangra nincs megerősítve [a] mai napig. Ez az egyik. A másik az a kijelentésem, hogy semmiféle úton, sem direkt hivatalos úton, sem nem hivatalos úton, sem szóban, sem írásban, még jelben sem vettem még legkisebb tudomást sem arról, hogy mi lehetne a kívánsága Sturdzának, Románia miniszterelnökének vagy másnak és ha bármely kívánsága lenne akárkinek is, hiába nyilvánítana ilyen óhajtást, mert én a magyar állam tekintélye szempontjából Magyarország belügyeibe semmiféle beavatkozást nem tűnök. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)* Nem is történt. Sokkal magasabban áll előttem Románia miniszterelnöke, hogysen engedném, hogy róla ezt valaki feltegye, meg kell őt védenem a t. képviselő úr állítása ellen.

Komjáthy Béla: Hát nem lesz megerősítve?

Széll Kálmán miniszterelnök: Egy adminisztratív tényről talán nem helyes kérdést sem intézni. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.)* Méltóztatnék bírálatot gyakorolni fölöttem akkor, amikor e kérdés el lesz döntve. *(Zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Akkor későn lesz!)*

Pichler Győző: Akkor Wlassics fogja ellenjegyezni.

Széll Kálmán miniszterelnök: Ez talán valamelyes meggyanúsítás akar lenni? Ha az: visszautasítom. Wlassics miniszter úr és én teljesen egy nézeten vagyunk, és egy állásponton állunk. Erről legyen meggyőződve, a t. képviselő úr. Mikor hártottam át a felelősséget másra?

Lengyel Zoltán: Miért nem mernek hát dönteni?

Széll Kálmán miniszterelnök: Mernek és fognak merni.

Molnár Jenő: Igaza van Lengyelnek! Miért nem mernek?

Széll Kálmán miniszterelnök: A továbbiakban még egyet hoz fel bizonyítékul ellenem a t. képviselő úr és itt hivatkozik t. képviselőtársam a ház igen t. elnökére, a ház igen t. elnökének egy felhívására, amelyet a nyugati, a Pozsony megyei kultúregylet terjesztése és e kultúregylet céljainak előmozdítása végett a társadalom intézett. Azt mondja t. képviselő úr, hogy az is azt bizonyítja, hogy a kormány nem teszi meg a maga kötelességét, és nem követ nemzeti politikát, mert gr. Apponyi Albert szükségesnek tartja, hogy a társadalomhoz forduljon.

A t. képviselő úr nagyon téved. Gróf Apponyi Albert, aki ezeket a gyönyörűen írt felhívó szavakat, ezt a hazafias, lelkesedéstől pezsdülő felhívást a nemzethez intézte (*Éljenezés a jobb- és a baloldalon*) önnönmaga magyarázta most nemrég a napokban Nagyszombatban, hogy nem akarta felhívásával azt érteni, hogy a kormány oly politikát követ, melyet ő ne tartana minden tekintetben korrektnek. De azt mondta – és igen helyesen mondta – hogy megvannak az államnak a maga feladatai, de a társadalomnak is. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.*) A társadalomnak kell közrehatnia és közreműködnie, mert ha a nemzeti államot és a nemzeti államnak minden posztulátumát érvényesíteni akarjuk úgy, amint azok mindnyájunknak ideáljaiként állanak, és amint ezekért mindnyájunk szíve dobog, nem szabad mindent az államra hagyni, hanem a társadalomnak is meg kell mozdulnia. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.*) A társadalomnak megvan a maga hivatása. Az állam az ily kérdésekben a keret, az állam az organizmus, a nagy erő, de a tartalomnak, amelyet e keretbe be kell illeszteni, a vis motrixnak a társadalomtól kell jönnie, és ha megjön, akkor lesz ez az erő olyan hatályos, hogy célhoz vezet, és a célt biztosítja. (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.*)

Én, t. képviselőház, aláírom minden betűjét annak, amit a ház igen t. elnöke írt, és most mondott Nagyszombaton. De egyet emelek ki. Ugyanazt írtam én is akkor, amikor nem itt ültem, hanem ott a padokban; ugyanazokat írtam, éppúgy hívtam segélyre a nemzeti kultúra, a magyar faj érdekében a Dunántúl társadalmát, mint a Dunántúli Közművelődési Egyesület első elnöke és alapítója. (*Helyeslés a jobb- és a baloldalon.*) Én akkor nem akartam meggyanúsítani az előző kormányt azzal, hogy nem cselekszik eleget, és nem követ nemzeti politikát, akkor sem akartam gyanúsítani, amint engem t. képviselőtársam ebből az ötletből is meggyanúsít.

Komjáthy Béla: Én nem gyanúsítok, én csak mondok valamit. Gyanúsítani nem tisztes dolog.

Széll Kálmán miniszterelnök: Felolvashatnám, hogy mily kitételeket használt t. képviselőtársam. A gyanúsítás szót nem is értem személyes élel, vagy a szándékra, de oly vádakhoz hozott fel, amelyek közel járnak ahhoz, hogy a t. képviselő úr még a bona fidesemet is megvádolja. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.*)

Komjáthy Béla: A politikáját támadtam!

Széll Kálmán miniszterelnök: Én akkor, amikor nem itt ültem, hanem ott, akkor is ezt a felhívást intéztem a magyar társadalomhoz és a dunántúlihoz, pedig nem vádoltam meg azzal a kormányt, hogy nem követ nemzeti politikát; hát ne akarjon a t. képviselő úr ebből ellenem bizonyítékot faragni, mert akkor ugyanazt mondtam és ugyanazon hangon fordultam a magyar társadalomhoz. Így állanak tételről tételre a vádpontok. Csupa állítás, de bizonyíték nélkül. (*Helyeslés jobbjelöl.*)...

E

1902 nov. 22

*A Szlovák Nemzeti Párt sajtójának cikke Széll Kálmán miniszterelnöknek a nemzetiségi kérdésről
1903. évi felhatalmazási vitában mondott beszédéről¹*

Széll Kálmán háromórás beszédet tartott, amelyről a „Pester Lloyd” úgy ír, mint a legjobb beszédek egyikéről. Minket is érdekel ez a beszéd, és ezekben a furcsa időkben, mikor minket már lélegzeni sem hagynak, reánk nézve is figyelemre méltó az, amit mondott. Vannak benne olyan kitételek, amelyeket még mi is aláírhatnánk, vannak benne olyan fordulatok, amelyek – legalábbis taktikailag – a vad sovinizmus ellen irányulnak. A miniszterelnök úr ugyan főleg saját magát védi az ellenzék támadásaival szemben, no de ezzel egyidejűleg részben minket is védelmébe vesz, legalábbis a szavaival, a legszélsőségesebb és legvadabb támadások ellen.

Köztudomású, hogy Komjáthy képviselő hosszú beszédben támadta a miniszterelnök nemzetiségi politikáját amiatt, hogy minket a mai napig még nem falt fel egészen. Széll Kálmán ezt a támadást igazán ügyesen védte ki azzal, hogy szó szerint idézett ugyanennek a Komjáthy-nak két évvel ezelőtt tartott beszédéből: „*Én még tovább megyek a miniszterelnök úrnál – szónokolt Komjáthy két évvel ezelőtt –, én jogosnak ítélem, hogy a nemzetiségek számára lehetővé tegyék a fejlődést és haladást mind nemzetgazdasági téren, mind a kultúra terén is, de a mi kötelességünk az, hogy őket ebben támogassuk, nekik segítségükre legyünk.*”²

Széll Kálmán visszavágása sikerült és ügyes volt, bár meg nem állhatjuk, hogy meg ne jegyezzük erre: sem Széll maga, sem az elődei nem cselekedtek Komjáthy szavai szerint, amelyeket most Széll is a magáénak vall. Mi, nemzetiségek, legalábbis mi, szlovákok, nem érzünk, nem látunk, és még csak nem is gyanítunk sem gazdasági, sem kulturális téren semmiféle segítséget, – ellenben érezzük és látjuk éppen a *haladásunk és fejlődésünk meg-megakasztását*. Ezer és ezer konkrét példát hozhatnánk fel erre. Széll Kálmánt ártatlanul éri az a támadás, hogy szeret minket, – mi kiállítjuk neki a klasszikus bizonyítványt arról, hogy mi ugyan eddig semmiféle szeretetnek vagy akárcsak a haladással, a fejlődéssel szemben mutatkozó engedékenységek legcsekélyebb nyomát nem éreztük. Amennyiben valamilyen tekintetben (a választások alkalmával) enyhült is a helyzet, más tekintetben most is éppúgy érezzük magunk felett a vaspálcát: „Nem szabad!” – mint azelőtt. A Pester Lloyd egyetért a miniszterelnökkel abban, hogy „vaskos állami erőszakkal nem lehet a nemzetiségek között az állameszmét propagálni” – és lehet, hogy ezek, a miniszterelnök által kiváltott megnyilatkozások enyhíteni és mérsékelni fogják azokat a túlzott kirohanásokat, amelyek éppen mostanában tombolnak a nemzetiségek ellen. És ennek jó hatása is lehet a csüggedtebb és csendesebb lelkekre.

Ránk nézve rendkívül érdekes a miniszterelnöknek az a megnyilatkozása is azokkal a román alapítványokkal kapcsolatban, amelyek a magyarországi román kultúrtörökvések támogatását célozzák. Az ellenzék kiabálni kezdett, hogy az ilyen alapítványokat el kell kobozni. Széll Kálmán megjegyezte: „Az alapítványokat nem lehet konfiskálni, mert ez a magántulajdon megsértését jelentené.”

Mi csak hálásak lehetünk a miniszterelnök úrnak ezért a korrekt megnyilatkozásáért. No de nekünk valahogyan mégiscsak a „Slovenská Matica” sorsa jut az eszünkbe, amelynél a miniszterelnök úr által hirdetett elv nem valami jól járt. Ha minden egyébtől eltekintünk, a

¹ A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Ministerpredseda Széll.* – Széll miniszterelnök. Národní Noviny 1902. nov. 22; 137. sz.

² A Széll Kálmán által is idézett részlet szó szerinti szövege a következő: „Én tovább megyek, mint a miniszterelnök úr; nemcsak azt tartom helyesnek, hogy megengedjük a nemzetiségeknek az előrehaladást, úgy a közgazdaság, mint a kultúra terén, hanem még nekünk kötelességünk is őket abban segíteni, odaállni, hónuk alá nyúlni, hogy elérhessék.”

„Matica”-ház és telek tulajdonjogának betáblázása a „tót egylet”-re („Felsőmagyarországi Tót Közművelődési Társulat”) a tulajdonjog flagrns megsértése. Nem volna-e helyénvaló ezt a képtelen, hallatlan tettet igazságos revízióknak alávetni?

És a tulajdonjog szent tiszteletbentartása alapján hogy lehetséges az, hogy a miniszterelnök úr, – hogyan lehetséges az, hogy a kormány büntetlenül engedi egy nagy példányszámú budapesti lapnak (a Budapesti Hírlap-nak), hogy nyíltan hirdesse a szlovák földművesek és zsellérek földjeinek, rétjeinek és kunyhóinak erőszakos elvételeit, amikor minket sajtóperekkel üldöznek a mi boldogtalan gyermekeink anyanyelvének eszmei védelméért??

F

1902 dec. 3

*Gál Sándor beszéde a Széll-kormány nemzetiségi politikájáról az 1903. évi felhatalmazási vitában*¹

... Sivárabb nemzetiségi politika Magyarország hatalmi területén, amióta Magyarország önrendelkezési joggal bír, sőt még azelőtt sem volt, mint amilyen sivár a jelenlegi. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Megjegyzem és előre ki kell hogy jelentsem, hogy én ezt a kifejezést nemzetiség, nemzetiségi politika, nem szívesen használom, mert sem nemzetiséget, sem a nemzetiség fogalmát Magyarországon jogosultnak nem tekintem, ilyen nincsen, ilyen nem létezik. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Ez az én felfogásom erre vonatkozólag tényleg megegyezik a törvényes felfogással, és ha talán ezzel egy kissé hosszadalmasabban is leszek kénytelen foglalkozni (*Halljuk! Halljuk!*), azt kellőleg indokolni fogja maga az 1868. XLIV. törvénycikk, amely ezt mondja (olvassa): „Mint hogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az osztatlan egységes magyar nemzetet, amelynek a hon minden polgára, bármily nemzetiséghez tartozik, egyenjogú tagja” stb. stb.

De mi ennek a kijelentésnek a magva? Ennek a kijelentésnek a magva az, hogy magának ennek a törvénynek a címe, amely azt mondja, hogy a „nemzetiségek egyenjogúságáról” jogosulatlan, ellentétben van a törvénynek alkotmányban gyökerező kijelentéseivel, mert legfeljebb csak azt mondaná, hogy „törvénycikk a magyar állampolgárok egyenjogúságáról.” (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ha pedig egy népfaj, mint külön nemzetiség egy bizonyos törvényben, annak alkotmányjogi szabványaiban konstituálva nincsen, akkor, ha alkotmányos és parlamenti értelemben és módon akarunk beszélni, nemzetiségről nem beszélhetünk, mert nemzetiség nincsen és nem létezik. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Van Magyarországon különböző faji származására hivatkozó különböző népelem, amely a törvény határozott kijelentése szerint együtt az alkotmány alapelvein egyesülve, képezi az egységes magyar nemzetet. Ha ez így van, akkor nincsen nemzetiség, de van nemzet. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)...

A törvény ellen a különböző magyarországi „népelemek” nem vétettek. Szerinte „azok a bűnös agitátorok, akik a nemzeti együttélést megrontják”. A kormány politikáját ebből a szempontból kell elbírálni, hogy miképp jár el ezzel a nemzetiségi agitációval szemben. Az a tény, hogy a képviselőházban „nemzetiségi alapon álló képviselők” is vannak – véleménye szerint –, már ellentétben áll a magyar nemzet létérdekeivel.

... Azt mondja a kormányelnök úr, hogy a legnagyobb bizonyítéka annak, hogy ő erős nemzeti politikát folytat az, hogy a német lapok támadásainak ki van téve, és azok róla oly módon szólnak, mint aki a közhatalmat egész drákói szigorral alkalmazza éppen a nemzetiségekkel szemben; hogy őt megvádolják azzal, hogy a bíróságokat befolyásolja és ilyen úton-

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, IX. 288–293. l.

módon akarja elérni és illetve elősegíteni azt, hogy a nemzetiségi agitációk kellőleg fékeztesse-
nek.

Én tanú vagyok arra, hogy a miniszterelnök úr ezt a cselekményt nem követte el ilyen mér-
tékben, nem követte el ilyen arányban, mert a bíróságokat sohasem befolyásolta olyan módon,
hogy azok túl szigorú eljárást kövessenek a nemzetiségi agitációkkal szemben. Sőt, ellenkezőleg,
a marosvásárhelyi királyi törvényszék előtt lázítás stb. vétség címén folyamatba tettek Korodi
Lutz úr ellen egy külön vizsgálatot. (*Halljuk! halljuk!*) Hogy mi volt ezen cselekmény, erre
vonatkozólag a ház szíves engedelmével felolvasom azt a cikket, illetőleg azon sok cikk egyikét,
amelyekért a büntető eljárást folyamatba tették. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Meg-
jelent ez a cikk a „Konstädter Zeitung”-nak augusztus 29-i, 198. számában. Előzménye pedig
az, hogy az „Astra” nevezetű pénzintézet szatmári fiókja valami mulatságot akart rendezni,
amelyet rendőri szempontból a hatóságok nem engedélyeztek, mert csak bevallott célja volt
az, hogy egy takarékpénztári ülés alkalmával csinálják, de voltaképpen politikai jelleggel és
célzattal bírt.

Mármost, mert nem engedte meg a hatóság, egy cikket közölt a „Tribuna”, amely cikkben
a következők foglaltatnak (*olvassa*):

„A legszélsőbb magyar brutalitás, az önkény jellegét viseli magán azon két utolsó tény,
melyet ama kormánynak szolgái elkövettek, mely a „jog”, „törvény” és „igazság” kormányá-
nak nevezi magát. Szeretnők népünket az összeütközéstől megóvni, mert szenvedésünk pohara
majdnem megtelt. Sok már nem fér bele, ha csak ki nem csordul, és akkor a román nép magában
fog elégtételt szerezni magának azon sok zaklatásáért és gúnyért, melyet azoktól kellett el-
szenvednie, akik verejtékéből élnek.” – Ezek mind a magyarok – (*tovább olvassa*):

„Jegyezzék meg maguknak, hogy a románoknak vannak még elrozsdásodott kazsáik az
erdőkben és éles fejszék. (*Nagy mozgás*) S vannak még tölgyfák a bérces erdőkben, melyeket
a román hajlékony kezével jól tud forgatni.” – Mindjárt jön, hogy Korodi úr mit csinált.

Korodi Lajos: Kíváncsi vagyok!

Gál Sándor: (*tovább olvassa*): ... „Ezt a viszontagságot is kénytelenek leszünk magunkba
fojtani, mint sok egyebet, és kénytelenek leszünk azt rovásukra írni. De ha el is fojtjuk, még-
sem felejtjük el. Nem bírjuk elfelejteni, s jönni fog az ítélet és bűnhődés napja. Minden bizony-
nyal fog jönni.” (*Mozgás*)

Ezt a cikket Korodi Lutz úr átvette, a „Kronstädter Zeitung”-ban egész terjedelmében
közölte, és pedig ezen kommentár kíséretében: (*Halljuk! Halljuk!*)

Korodi Lajos: Az nem igaz!

Gál Sándor: A törvényszéki iratokra fogok hivatkozni, és az olyan ember, aki a való tényt
megtagadja, az nem gavallér ember! (*Mozgás.*)

Korodi Lajos: Az igaz! Az utolsó mondat igaz!

Gál Sándor (*olvassa*): „Oszttjuk a románoknak azon meggyőződését, hogy minden emberi
és tételes jognak a megvetése a magyar nép és hatalmában levő kormány részéről nem tarthat
örökké.

...Éppúgy, mint a románok, reméljük, hogy a jogtalanság és elnyomatás nem tarthat
sokáig. Ezen iszonyú vádat tartalmazó szavakat „jogtalanság” és „elnyomatás” nyugodt lelki-
ismerettel ejtjük ki...

Mert mit jelent a nemzetiségi törvénynek és egyéb törvényeknek a folytonos megsértése,
a nemzetiségeknek a hátrányára és kétszeres adóval való megterhelés? Hiszen az állami adó
mellett, amelynek segítségével az uralkodó törzs (*Mozgás*) hevenyészve magyarosító intézete-
ket, de soha részünkre is iskolát, a mi anyanyelvünkkel nem létesített, – ugyanolyan magas-
ságú közművelődési adót viselünk.

Mindez mit jelent mást, mint a nemzetiségek elnyomatását, melynél súlyosabbat alig szen-
vedett valaha egy karddal leigázott, még kevésbé egy, az ország kulturális fejlődése körül nagy
érdemeket szerzett, az uralkodóház irányában (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon*) akkor is, mikor mind-

nyájan, különösen a hatalom jelenlegi birtokosai elpártoltak tőle, mindig hűnek maradt nép. *(Mozgás. Felkiáltások: Gyönyörű!)*

A románok szilaj, sőt fenyegető beszéde tehát nagyon is érthető. Ily félelmetes mennydörgés veszedelmes, nagyon veszedelmes zivatart jelent”.

Ezért és több, ennél sokkalta nagyobb joggal is inkriminálható cikkért a marosvásárhelyi királyi törvényszék a bünvizsgálatot folyamatba tette. Ki is adta Korodi urat a mentelmi bizottság, illetve a ház, de az igazságügyminiszter úr ezt az eljárást rendeletileg beszüntette. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ilyen is megtörténhetik? Hol van az a miniszter?)* Ti. az ügyészség elejtette a vádat.

Barta Ödön: Nem is érdemesítette arra, hogy a bíróság elébe vigyék. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Gál Sándor: Engedje meg a t. ház, hogy annak az irányzatnak, amelyet a „Kronstädter Zeitung” egyáltalában az erdélyi nemzetiségi életben képvisel, még egyik-másik példájával szolgálhassak. *(Halljuk! Halljuk!)* Szintén a miniszterelnök úr kormányelnöksége idejében jelentek meg ezek a cikkek. Halljuk ismételten a „Kronstädter Zeitung”-nak a helységnevekre vonatkozó törvény feletti bírálatát. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Botrányos dolog! Halljuk! Halljuk!)* Megjegyzem azt, hogy ezen „Kronstädter Zeitung”-nak tényleges szerkesztője – mint a vizsgálat során kitűnt – Korodi Lutz úr, ámbár a lapon nem ő van kitüntetve. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szép játék! Gyönyörű dolog!)*

Itt van pl. a helységnevekre vonatkozólag egy cikk. Megjelent a „Kronstädter Zeitung” 1901. július 9-i számában. Azt mondja *(olvassa):* „A cseheknek és magyaroknak az Ausztria-Magyarországban előforduló német helységneveknek szláv és magyar elnevezését célzó tervszerű törekvése meggátlására a német szövetség hivatalos kútforrása révén mindazon helységnevek jegyzékét összeállította, melyeket eddig a nemzeti fanatizmus átfordítási rögeszméje megtámadott. A jegyzék az idegen nyelvű elnevezés mellett a régi német elnevezést is tartalmazza, s célja, hogy ez által az iparosoknak, s szóval mindazoknak, akik ezen helységek némelyikével levélbeli összeköttetésben állanak, a német elnevezés megtalálását megkönnyítse. A német szövetség s mindenki, aki németül érezni tud, elvárja a német kereskedővilágtól, hogy nem az idegen elnevezést fogja használni, hanem rendszeresen a német elnevezést. Úgy a cseh, mint a magyar postatisztek kötelesek a német elnevezéssel jelzett küldeményeket zavartalanul továbbítani. Ha netalán csak egy is ebbeli kötelezettségét elmulasztaná, elegendő a német birodalmi postahivatalhoz panasszal fordulni.

Azt hisszük, hogy az osztrák-magyar postahivatalnokok által elkövetendő mulasztások, melyek különben is csak igen ritkán fognak előállani, a német érzelmű iparosainkat nem indíthatják arra, hogy magunkat a cseh és magyar urak ily sértő követeléseivel szemben megálázzák.”

Ez az egyik cikk. A másik cikk, amely hasonló tartalmú – a ház engedelmével szintén felolvasom –, megjelent abban az időben, midőn a fővárosi tanács jogi osztálya az Ofenpest ügyében egy határozatot hozott volt. Ez azt mondja: „A magyar sovinizmus örökké zöld és termékeny fája, amelyet a miniszterelnöktől lefelé az utolsó iskolás tacsokig mindenki ápol és óv, új virágot hajtott. Minden egyes gyümölcs fölülmúlja a későbben termőt, hogy kíméletesek legyünk, értetlenség tekintetében. Bizonyosra vehetjük, folytatja a cikk, hogy azon esetben, ha ezen korlátolt eszűségtől duzzadó indítvány kötelező határozattá válik, nem fog akadni német ember, aki ezen vakon dühöngő magyar sovinizmus előtt annyira lealacsonyítsa magát, hogy német címzésnél a magyar helynevet használja, már csak azért sem, mert ezt neki a gyermekes módon felfuvalkodott magyar sovinizmus parancsolja.” *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Lengyel Zoltán: Ez a szentesített törvények elleni izgatás. És itt mer ülni a parlamentben!

Gál Sándor: Csak most következik az erősebb rész. *(Folytatólag olvassa):* „Ezen indítvány elfogadása és miniszteri megerősítése a német nép vakmerő arculütése, német önérzet arcátlan megsértése, amit Luther, Goethe és Bismarck népének soha és semmikor sem kell eltűrnie. Bár-

miképpen határoz is a kereskedelmi miniszter, minden becsületes németnek a magyar fő- és székváros neve volt és lesz Ofenpest.”

Rátkay László: (Korodi felé.) Osztja ezeket?

Lengyel Zoltán: Meghozott törvények ellen izgat, és itt ül a parlamentben! *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Korodi Lajos: Mikor volt ez? Mondják meg!

Gál Sándor: 1900. július 12-én jelent meg a „Kronstädter Zeitung” 158. számában. Különben azt Korodi úr nagyon jól kell hogy tudja, mert ő javította át a cikket. *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Nagyvárad törvényhatósági közgyűlésének e kérdésben elfoglalt álláspontjáról a képviselő úr újságja szintén cikket ír. Címe: A felháborodott magyarság. *(Olvassa):* „A magyar bizonyos dologban különös alak. Ha valamely politikai ostobaságot követett el, attól nem tágít, míg ezen ostobaságot minden irányban be nem fejezte és a maga soha el nem érhető nevetséges voltában nem áll előttünk” stb. stb. Ilyen hangokon tárgyalja a Magyarország szuverén testülete által megalkotott törvényeket, ilyen módon izgat, ilyen módon bujtogat. És az ellen, aki az állam elleni bűncselekmények minden fázisán keresztülment, aki minden elkövethető deliktumot elkövetett, az igazságügyminiszter rendelkezése folytán beszüntetik az eljárást! *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Hogy Korodi úrnak politikai viselkedésére visszatérjek, kijelentem, hogy e kérdésnek teljes világitásba helyezésére rendelkezésemre áll egy másik cikk is, amelynek szerzője ő volt, amelyért felettes hatósága kérdőre is vonta, de sikerült az ügyet elsimítania. A kérdésnek az az előzménye, hogy Szászrégenben van egy társadalmi egyesület, melynek neve: a szegény tanulók önszegélyző egylete. Ez az egylet évenként mulatságot rendez azért, hogy az ilyen módon beszerzett összegből bizonyos szegény tanulók részére szükséges ruhadarabot beszeressen, és ezeket vallási és nemzetiségi különbség nélkül az év végén, karácsony estéjén, jutalmul kiosztja. Ez az egyesület ilyen mulatságot rendezett, amely alkalomból természetes dolog, a társadalom összes tényezőit igénybevette. Mit mond Korodi Lutz úr ezen humánus intézményre, s ennek működésére vonatkozólag; *(Halljak! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

Korodi Lajos: Hát ez is politika?

Pozsgay Miklós: Jó ezt mind előhozni? *(Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.)*

Gál Sándor: 1898. június 15-én azt mondja a „Kronstädter Zeitung” 135. száma *(olvassa):* „Tegnap tehát megtörtént az a magyar multság, amelyen a mi szász nőinknek is közre kellett volna működniök, hogy annál multságosabbá válják a dolog. Azoknak tetemes részéhez nagyhirtelen az a szeretetre méltó meghívás érkezett, hogy a bazárnál stb.-nél működjenek közre, és a falragaszok – természetesen csak magyar nyelven – már hirdették is, hogy a csábítás azoknak nagy többségén nem fogott. *(Derűltség a szélsőbaloldalon.)* Valószínűleg emlékezetünkben volt még, hogy néhány hét előtt a mi szomszéd városunkban, a hajdan német Kolozsvárott szóba hozatott, mily botrányos módon sértettek meg a szász lányok a magyarok részéről; megfordulhatott az eszünkben, hogy a mi helység- és családneveink barátaink kapzsi kezétől nincsenek többé biztonságban, és így nagyon kevés azoknak száma, akik a magyarok szerelmi vallomására hallgattak. *(Derűltség a szélsőbaloldalon.)* Négy lány azonban, illetőleg azok családjai *(Halljuk! Halljuk!)* úgy vélték mégis, hogy diplomáciai kötelességeiknek kell megfelelniök, noha már eleve félreérthetetlen módon tudomásukra hozatott volt, miképp az ily gyengesség nyilvános bélyegzése nem fog elmaradni. Tehát úgy legyen.” *(Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.)*

Ő tehát megbélyegzi azokat a lányokat, mert elmentek arra a kulturális multságra. *(Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: A gavallér! A kultúrgavallér! Olvassa):* „Ez a négy lány illőnek tartotta, hogy amíg a „Bistritzer Zeitung”-nak, amely a szász leányok meggyalázott becsülete érdekében lépett volt sorompóba, a tulajdonosa Kolozsvárt közönséges börtönében ült, ugyanazon pillanatban tisztességes dolognak tartotta egy magyar multság-

gon rózsát árulni. „Hogy az a tanító, aki az ő hivatásának, az ő kötelezettségeinek a népnevelés érdekében ilyen módon tesz eleget, és akit tényeiben és felfogásában ilyen elvakult nemzetiségi fanatizmus vezet (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) hogy az tanítónak nem válhatik be, ez nagyon természetes dolog (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon*), de hogy miért válhatik be Magyarországon az ilyen ember éppen képviselőnek, azt valóban nem tudom megérteni. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon. Nagy zaj balfelől és a szélsőbaloldalon.*) *Elnök ismételten csenget.*) Különben Korodi úrra vonatkozólag azt is megmondhatom, hogy éppen ő volt az, aki Szászrégenben a helységnevek megmagyarosítása ellen a „császárhoz” benyújtandó petícióhoz aláírásokat gyűjtött. (*Nagy zaj és nyugtalanság a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hallatlan! Gyönyörű dolog!*)

Korodi Lajos: Nem én gyűjtöttem, hanem a feleségem, de én helyesletem. Ez nem szégyen. (*Nagy zaj és nyugtalanság a ház minden oldalán.*)

Vészi József: A császárhoz, igaz ez?

Korodi Lajos: Nem igaz, a királyhoz! (*Mozgás és zaj a ház minden oldalán.*) Bánffy miniszterelnöknél voltak a hölgyek, és felkérték őt, hogy bocsássa őket Öfelsége elé. (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Gál Sándor: T. ház! Még csupán csak egyetlen körülményre kívánok kiterjeszkedni, mert olyan végtelen nagy halmazt képeznek ezek a bűnök, hogy abba rendszert önteni teljesen lehetetlenség. De miután ez az egy a kormányzat ténykedéseivel függ össze, azért a többiek sorából ez alkalommal ki nem hagyhatom (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon*), és ez nem más, mint a szászrégeni szász gimnáziumnak a miniszterelnök úr által nagyon jól ismert ügye.

A szászrégeni lutheránus egyház egy négy osztályú gimnáziumot tart fenn, amelynek tannyelve kizárólag német; hogy szelleme milyen, azt egy példával illusztrálom. (*Halljuk! Halljuk!*) Egy mulatság alkalmával a kitűzött magyar nemzeti lobogót éjszaka letördelték, sárba taposták, és ezt tanítók tették stb. stb. Ennek a gimnáziumnak fenntartásához olyan módon szedik be az állampolgároktól a szükséges 6000 forint segélyt, hogy vallás- és nemzeti-ségi különbség nélkül minden városi lakóra kivetnek Szászrégenben – amelynek körülbelül 45-46 százaléka magyar, a többi népfaj pedig román, szász és egyéb nemzetiségek – pótdót. Miután Korodi Lutz ilyen elveket, ilyen politikai irányzatot követett ott, a gimnáziumnak ezt a segélyt, mely különben is törvénytelen módon van beszédve, megtagadtuk azon az alapon, mert 15 százalékos pótdót vet ki minden városi lakosra, és ilyen módon gyűjti össze ezt az összeget. A vármegye törvényhatóságához került ez az ügy fellebbezés folytán (*Halljuk! Halljuk!*), amely ideiglenesen hajlandó volt a költségvetésnek ezt a tételét meghagyni, csupán az indokolásban emelte ki, hogy amennyiben az a gimnázium a jövőre nézve a magyar nemzeti érdekeknek, a magyar nemzet követelményeinek eleget tenni nem akarna, nem óhajtana, többé ezt a különben is törvénytelenül kivetett és beszédett pótdót helybenhagyni nem fogja.

A Landes-Consistorium, tehát egy, a községi élet körén egészen kívül álló fórum, német nyelvű felebbezéssel megtámadta ezen határozatot, azon az alapon, mert csak ilyen kautélák mellett nyilatkozott hajlandónak a vármegye törvényhatósága, hogy azt a pótdót a jövőben is helybenhagyja. Így a miniszterelnök úrnak referációjába került épp ez az ügy. Ott pedig a törvényhatóság ezen indokolását áthúzták, magát pedig a költségvetési tételt, bárha törvénytelen alapon állott, helybenhagyták. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Erre tessék felelni! Ezt tessék megcáfolni! Ez már jeles dolog!*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Majd megnézzük! Most hallok először róla. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Gál Sándor: Ott van kérem, a saját reszortjába tartozik; könnyű lesz megnézni.

Széll Kálmán miniszterelnök: Majd megnézzük!

Gál Sándor: Ennek egy további következménye is volt, mert a mag át hazafias irányban exponáló főispánt ezen kérdésből kifolyólag elküldötték. Nem tudom, hogy a miniszterelnök úr mennyire tudja ezeket és mennyire óhajt ezeken segíteni, de egy ténnyel állok elő erre vonatkozólag. *(Halljuk!)* Szászrégenben, illetve Erdélyben van egy gazdasági egyesület, amelynek neve: „Erdélyi Szász Gazdasági Egyesület.” Miután már maga a neve is olyan alapos közjogi kifogás alá esik, hogy ilyen név alatt tömörülő egyesületet és annak működését a kormány egyáltalában nem támogathat, valószínűnek tartottuk, hogy ez a gazdasági egyesület erkölcsi támogatásban a kormány részéről részesülni nem fog. Ez az egyesület 1899. október 6-án, tehát azon a napon, amelyen a nemzet gyászának évfordulója van, egy kiállítást rendezett, amelyet táncvigalommal akartak összekötni, és csak a társadalom legerélyesebb közbelépésének sikerült ezt megghiúsítani. A kormány azonban a kiállításon magát egy miniszteri tanácsos leküldése által képviseltette, és ez a bizonyos miniszteri tanácsos ott volt azon a banketten, ahol a Gotterhalte és a Wacht am Rhein bűbajos hangjai mellett mulattak.

Lengyel Zoltán: Hát már a Wacht am Rheint is védelmezzük?

Széll Kálmán miniszterelnök: Ugyan micsoda rossz vicc ez?

Gál Sándor: Ezek a tények tehát nem azt bizonyítják, amit a t. kormányelnök úr nyilatkozataiban a múltkor feltüntetni akart; nevezetesen nem azt bizonyítják, hogy az állami és nemzeti egység minden érdekein minden irányban segíteni kíván, hanem ellenkezőleg: azt bizonyítják, hogy azokat az érdekeket, amelyek nemzeti szempontból soha semmi körülmények közt, még erkölcsi támogatásban sem részesülhetnek, a kormányelnök úr gyöngéd figyelemmel kitüntetésben részesíti.

Ezért visszatérve beszédemnek kiindulási pontjára, kijelentem, hogy az a kormány, mely közjogunk, alkotmányunk terén a nemzet legvitálisabb érdekeit megvédeni nem akarja, vagy nem tudja: az a kormány, mely a belkormányzat terén a nemzeti érdekeket, nem követi, az a kormány, mely a nemzet faji érdekeit abszolúte soha, semmi körülmények között figyelemben részesíteni nem akarja, vagy nem tudja: az a kormány a nemzet bizalmát meg nem érdemli, bizalmi kéressel a nemzethez nem fordulhat, és ebből kiindulva én sem fogadom el az indemnitási törvényjavaslatot. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélsőbaloldalon. Szónokol számosan üdvözlök.)*

G

1902 dec. 4

Korodi Lajos és Lindner Gusztáv erdélyi szász képviselők napirend előtti válasza Gál Sándornak az 1903. évi felhatalmazási vitában¹

Korodi Lajos: Miután nem vagyok megszokva, ha valamit tettem, ami másnak nem tetszett, hogy azt tagadjam, ha engem jogosult, vagy nem jogosult címen kérdőre vonnak – sőt, ellenkezőleg: az én tetteimért mindig a teljes felelősséget vállalom, ami különben minden tisztességes emberhez illik, legyen az bár ún. gavallér, vagy közönséges gyalogpolgár – ennél fogva kötelességemnek tartom a tegnap itt személyemre vonatkozólag elhangzott állításokat helyreigazítani, és megvallani, hogy ama vádak közt, amelyeket Gál Sándor képviselő úr felhozott, mi illet engem, és mi nem.

Nem áll, hogy „a marosvásárhelyi kir. törvényszék lázítás stb. vétség címén folyamatba tett Korodi úr ellen külön vizsgálatot”, ahogy Gál Sándor képviselő úr mondta, és pedig sem külön vizsgálatot nem indítottak, sem „láztítás”, sem „stb.” címén. Igaz azonban, hogy

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, IX. 298–301. 1.

nemzetiség elleni izgatás címén pert indított ellenem a marosvásárhelyi ügyészség de nem áll, hogy az igazságügy miniszter úr ezt az eljárást rendeletileg beszüntette volna; legalább nincs tudomásom ily protekcióról. *(Mozgás.)* Igaz azonban, hogy a marosvásárhelyi kir. törvényszék elutasította az ügyész vádindítványát, és az én tulajdonképpi ügyemben megszüntette a további eljárást: az izgatás tényálladékanak hiánya folytán.

Nem áll, hogy az a „Tribuna”-ban megjelent, tegnap itt felolvasott cikket átvettem volna, és a „Kronstädter Zeitung”-ban közöltem volna, mégpedig kommentár kíséretében. Igaz az, hogy a több mint két év előtt megjelent illető cikk létezéséről tudomásom sem volt addig, míg a lap tulajdonosa engem egyenesen fel nem kért, hogy szíveskedjem azt a cikket átolvasni, és esetleg enyhíteni. Ezt meg is tettem, ámbár a cikk már szedve volt, és a javításaimat a kefelevonatra írtam. Mert jóllehet igen jogosultnak tetszett nekem a panasz abban a konkrét esetben, amelyről szó volt a román lapban, mégis az előadás modora véleményem szerint túlzott volt, és ennél fogva a kommentárban, amennyiben még lehetett, néhány mondatot enyhítettem, hogy félreértésekre ne szolgáljon okul. Gál képviselő úr tehát ezt a cikket hozta fel ellenem, melyet nem én írtam, nem én vettem át, és nem én adtam nyomdába, amelyet – amint a törvényszéki iratok, amelyekre hivatkoztak, bizonyítják – csak jóakarattal enyhítettem.

Endrey Gyula: Hanem a lapjában jelent meg. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

Barta Ödön: És korigálta!

Korodi Lajos: Nem áll az, hogy én vagyok a „Kronstädter Zeitung” tényleges szerkesztője. 731 kilométernyi távolságból napilapot szerkeszteni, legalább én nem vagyok képes. De azért igaz, hogy ez újság elveit én is vallom.

Barta Ödön: Derék dolog! Ezt magyar képviselő mondja. *(Egy hang jobbfelől: Hát akkor ne is beszéljen, ha ezt vallja!)*

Korodi Lajos: És ez újság részére ezen elvek értelmében, melyek teljes összhangban vannak a magyar törvényekkel, én is írok...

Barta Ödön: A büntető törvény mezsgyéjén járnak *(Az elnök ismételten csenget),* annyiban vannak összhangban a magyar törvénnyel!

Ballagi Géza: Így érti ő!

Korodi Lajos: Nem értem, mit mond a képviselő úr. Én elvekről beszélek, nem egyes cikkekről.

Gál úr egy petícióról is beszélt, melyet a szász nők állítólag a helységnevek magyarosítása ellen a császárhoz benyújtottak. Ezzel kapcsolatban valaki azt kiáltotta, mint én az újságokban olvastam ma reggel: hát, a felesége mögé búvik! *(Halljuk! Halljuk!)* Én erre vonatkozólag csak azt mondom, hogy egész nyíltan, teljesen azonosítottam magamat azon felségfolyamodvánnyal. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Kihez volt címezve? Felkiáltások a szélsőbaloldalon: A császárhoz!)* Csak egy kis türelmet kérek, én vártam egy teljes évig Gál úr beszédére, én csak néhány percnyi türelmet kérek... Azon felségfolyamodvánnyal, melyet ezer meg ezer szász nő legkegyelmesebb királyunkhoz intézett...

Kubik Béla: Az osztrák császárhoz!

Korodi Lajos: Bánffy azonban azt felelte, hogy „ő Felsége nem csinál politikát, hanem ezt a kormány csinálja.”

Gál úr azt is állítja, hogy Szászrégenben letördeltek és sárba tiportak egy magyar lobogót.

Gabányi Miklós: Úgy is van!

Korodi Lajos: Jó volna, ha Gál és Gabányi urak ezt valamivel be is bizonyították volna.

Sebess Dénes: Ez köztudomású tény!

Pozsgay Miklós: Tanítók csinálták, ez igaz, ne tessék ezt letagadni! Azért helyezték át Szászrégenből!

Barta Ödön: Elcsapták!

Korodi Lajos: Nem igaz, nem helyezték át! (*Folytonos zaj a szélsőbaloldalon. Az elnök ismételtelen csenget. Zaj.*) Én kijelentem, hogy ez nem igaz, mert szász tanító ilyesmire egyáltalán nem is képes.

Barta Ödön: Látjuk, hogy mire képes! (*Az elnök csenget.*)

Sebess Dénes: Ilyen vezetők mellett mindenre képes! (*Az elnök csenget.*)

Korodi Lajos: Kérem, Gál úr még azt is szíveskedett mondani, „hogy miután Korodi ilyen elveket, ilyen politikai irányzatot követett ott, ti. Szászrégenben, a gimnázium segélyét, mely különben is törvénytelen módon van beszedve, megtagadta”. Ebben a nyilatkozatban minden szó megfelel a valóságnak, a következők kivételével: Én akkor, három és fél év előtt mint tanár voltam alkalmazva a felsőbb leányiskolánál, és az úgynevezett segély a gimnáziumot illeti. Továbbá ezen segély nem segély, hanem rendszeresített dotáció és pedig nem törvénytelen módon, hanem törvényes, magyar törvényes alapon rendszeresített.

Sebess Dénes: Nem áll, a törvényhatóság szavazza meg évről-évre (*Zaj.*)

Korodi Lajos: Éppen az ellen van kifogásunk, mert ez a rendszeresített dotáció. Mi egyáltalában csak a törvény és a jog oltalmát keressük, ez az egyedüli támaszunk, és bár sokszor úgy látszik, mintha ez a kettő nem mindig feltétlenül uralkodnék hazánkban, mégis, mint valódi idealisták, nem szűnünk meg azt remélni, hogy érvényre jusson a jog és a törvény az államnak gyakorlati életében is. Csakis ekképp oldható meg a nemzetiségi kérdés is, csakis így lehet béke a haza minden polgárai közt.

Sebess Dénes: Ön árt legtöbbet a békének!

Korodi Lajos: Különbem nem értem, miért hányja Gál képviselő úr a miniszterelnök szemére, hogy én, vagy Lindner képviselőtársam ezen szép házba jutottunk; hiszen nem Széll miniszterelnök választott meg bennünket, nem is tudom, ingyére vagyunk-e vagy nem; – ezt az ügyet csakis a mi választóink intézték el, tessék azokkal beszélni, esetleg panaszokkal tehát méltóztassék ezen kompetens címhez fordulni.

Elnök: Lindner Gusztáv képviselő úr kért személyes kérdésben szót.

Lindner Gusztáv – Gál Sándor felszólalására válaszolva – kijelenti, hogy a kolozsvári egyetemen a magyar közjog tanaraként kifejtett negyedszázados működéséért a kormány elismerését fejezte ki – annak idején. Visszautasítja a „nemzetiségi agitátorság” vádját, mert az általa is képviselt szász néppárt programja nem ellenkezik a magyar állam és nemzet érdekeivel.

H

1902 dec. 5

Gál Sándor napirend előtti viszontválasza – az 1903. évi felhatalmazási vita keretében – Korodi Lajosnak és Lindner Gusztávnak az erdélyi szász kérdésben¹

Fenntartja állítását, hogy a szász képviselők agitációs tevékenységet fejtenek ki a magyar állam és nemzet ellen. A „Kronstädter Zeitung” politikai irányának jellemzésére idézi a lapnak a helységtörvénnyel kapcsolatban elfoglalt álláspontját.

A „Kronstädter Zeitung” 165. száma foglalkozik a nagyváradi felirattal, mely arra irányult, hogy írjon fel Nagyvárad törvényhatósága a kormányhoz, és sürgesse a helységnevekre vonatkozó törvény végrehajtását és ugyanily értelemben keresse meg a többi törvényhatóságokat is felirat intézése céljából.

A „Kronstädter Zeitung”, ezzel a kérdéssel foglalkozva, ezt mondja: „Egyelőre a feliratban tartalmazott rejtett és direkt pimaszkodásokat a maguk egészében érintetlenül hagyjuk

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, IX. 317–324. 1.

érvényesülni. Éppúgy feleslegesnek tartjuk, hogy a további megjegyzéseinket fűzzük ama megható naív, noha kissé kíméletesen kifejezett beismeréshez, hogy a helységnevekre hozott törvény a magyar sovinizmus oltárán hozott áldozat, és csak a külföldtől való félelem okozza végrehajtásának halogatását. Az Országos Értesítő eme tudósításából bennünket mindenképp előtt érdekel ama tény, hogy ezen felirat az összes képviselőtestületeknek megküldetik. Örömmel üdvözljük azt, hogy ezáltal a mi szász testvéreink azon kényszerhelyzetbe jutnak, hogy a magyar sovinizmus ezen szörnyszülöttéről minden kétséget kizáró módon alkalmuk lesz nyilatkozni. Elvárjuk tőlük, hogy állást foglalnak az ilyfajta szemtelenségekkel szemben, melyeket egy, velünk legszorosabb állami köteléssel összefűzött ország fő- és székvárosa tanácsának szemébe vágnak csak azért, mert e testületnek van bátorsága egy, németek által alapított, németek által lakott várost németül nevezni el. És mi mindenképp előtt elvárjuk, hogy szász képviselőtestületeink nem engedik magukat arra felhasználni, hogy egy, a történelmi igazságot pofon ütő, egy, a magyarországi németiség megsemmisítését célzó törvény végrehajtását kérjék. Vagy talán nemzeti birtokállományunk megvédelmezésében engedjük, hogy megszegyenítsen bennünket a külföld?”

Mit jelent ez a legutolsó bekezdés? Sem többet, sem kevesebbet, mint hogy az ultima ratio azon eszközeinek igénybevételére hívja fel a szász népet, amelyek elegendők lesznek arra, hogy a magyar nemzeti törekvéseket, ha kell, fegyveres erővel is megakadályozzák! (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Pap Zoltán: Micsoda halmaz szemtelenség ez!

Gál Sándor: Ha már ily körülmények közt előfordulnak azok az esetek, vagy előfordulhatnak, aminek a lehetősége kizárva nincs, hogy én azoknak a cikkeknek a szerzőjét megnevezni nem tudom, ezáltal és a tárgyilagosság és az igazság kötelezettségével magamat ellentétbe mégsem helyeztem, mert a marosvásárhelyi kir. törvényszék előtt folytatott bűnvizsgálatban éppen Feninger Károly, a „Kronstädter Zeitung” névleges szerkesztője teszi a bíróság előtt eskü alatt azt a vallomást, hogy ő a lapnak voltaképpen nem szerkesztője, ő egyszerű kenyérkeresetből folytatja azt, de a lapnak valódi szerkesztője Korodi Lutz.

Korodi Lutz: Mikor volt az?

Gál Sándor: Tessék ott megnézni, ahol én találtam az adatokat.

Korodi Lajos: Az fontos!

Gál Sándor: Reám nézve nem fontos.

Azt mondja Korodi Lutz úr, hogy ellene lázítás címén külön bűnvizsgálatot nem indított a marosvásárhelyi kir. törvényszék. Abban a tekintetben ezen nyilatkozatának igazat kell adnom, hogy egyedül ellene külön bűnvizsgálatot nem folytattak, mert hiszen aki a büntető törvénykönyvet és a büntető eljárást ismeri, annak tudnia kell azt, hogy mikor egy sajtócikkért az eljárást folyamatba tetetik, a fokozatos felelőség elve alapján folyamatba teszik azt a szerkesztő ellen, a kiadó ellen, szóval mindazon személyek ellen, akiket e tekintetben az alaki jog szabványai szerint felelőség terhelhet. Talán Korodi Lutz úr ellen azért nem tették folyamatba külön az eljárást, hanem folyamatba tették rajta kívül még Orendi Gyula, Lisz Ferenc és még egy negyedik személy ellen.

Ama bűnvizsgálat folyamán Korodi Lutz úr vallomása szerint is a tényállás akképp alakul, hogy a „Tribuna”-nak az a lázító cikke nem az ő szerzeménye – ezt én sem mondtam –, hanem azt átvették; de saját beismerése és vallomása szerint is annak a cikknek azt a részét, amely kommentárul hozzá volt fűzve és a kommentárnak azt a részét, amely a kéziratban ceruzával van írva, Korodi Lutz írta.

Korodi Lajos: Ez nem áll!

Kubik Béla: Hisz el is ismerte!

Gál Sándor: Ennek a valóságáról bárki meggyőződhetik, mert a bűnvizsgálati iratok nyilvánosak, azt bárki bármikor a vizsgálat mai stádiumában megtekintheti.

De tegyük fel azt, hogy ő csakugyan ebben a kérdésben ártatlan volna.

Endrey Gyula: Dehogy tesszük fel!

Gál Sándor: Tegyük fel, és fogadjuk el igaznak azt a nyilatkozatát, habár ez a nyilatkozata meg van cáfolva a bűnügyi akták által, – írt ő azonban egy másik cikket is, amelyben keserű szemrehányást tesz a rossz pozsonyiaknak azért, hogy a magyar nyelvet engedik betolakodni a német helyiségekbe, hivatalos helyiségekbe. Eddig künn szemtelenkedett az utcán, most már be akar a hivatalos helyiségekbe is szemtelenkedni, – ezt Korodi Lutz írta, mert a bűnügyi vizsgálat erre vonatkozólag saját nyilatkozatát is tartalmazza.

Korodi Lajos: Nem én írtam, hanem a könyvatos tudósítója írta; én átvettem, és gúny tárgyává tettem. Talán nem tetszett érteni?

Gál Sándor: Rögtön kifejtem, hogy miképpen vette át a cikket; itt van a bűnöző cselekménynek a legsúlyosabb mozzanata.

Korodi Lutz: Ennek a tudósításnak jelentése hazugság! (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek! Méltóztassék majd a szónok előadására reflektálni, és nem állandóan közbeszólni.

Gál Sándor: Ebben a cikkében, t. ház, Korodi Lutz a „Tribuna” kifakadását, mely oda irányul, hogy vannak még rozsdás balták és rozsdás kaszák a románok részére az erdőben eldugva – szintén átveszi a cikkből olyképp, hogy ő azt a „Münchener Neueste Nachrichten” című német lapból vette át...

Korodiek cikkeket írnak a német lapoknak, ezeket átveszik a saját lapjukba azzal a megjegyzéssel, hogy írnak a németek rólunk.

Gál Sándor: Visszatérve most arra, hogy én igaztalanul nem mondtam, alaptalanul vádakat fel nem hoztam, hivatkozom a szintén bűnvizsgálat tárgyává tett egyik cikkére a „Kronstädter Zeitung”-nak, amely a szász tízparancsolatot írja le. Mi foglaltatik ebben a tízparancsolatban? (*Halljuk! Halljuk*) Az első parancsolat ezt mondja (*olvassa*): Nemzetiségi és felekezeti vegyes házasságok elég gyakran fordulnak elő.

Korodi Lajos: Nem én írtam!

Gál Sándor: A bűnügyi vizsgálat iratai megmondják, hogy ki írta e cikket, de az előbb kifejtett indokokból ennek erkölcsi és büntetőjogi felelőssége mind a képviselő urat terheli. Megadja azután a „Kronstädter Zeitung” az oktatást arra nézve, és azt mondja, hogy nem szabad más nemzetiségekkel házasságot kötni, mert gondolja meg az a szász nő, ha egy magyarhoz megy férjhez, vagy ha esetleg egy gyermeknek ad léteit, hogy ő maga neveli ellenségeinek és elnyomóinak a számát. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Endrey Gyula: Egy kis vérfelfrissítés pedig nem ártana a szászoknak!

Gál Sándor: A második parancsolat az, hogy nem szabad idegen, ti. magyar újságot jártni, mert ez a tiszta germán felfogást megmételjezi. Nem szabad magyar társaságokban megfordulni, nem szabad magyar társadalmi egyesületekbe belépni. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

A harmadik parancsolat, hogy ne tartson senki idegen, ti. magyar nemzetiségű cselédet, mert azt mondja, munkájának véres keresményével inkább segítse a saját fajtáját, sem hogy segítse azon zsarnokokat, akik különben is elnyomják őket.

A negyedik parancsolat, hogy ne menjen a zsidóhoz vásárolni, mert a zsidó éppen olyan ellensége neki, mint a magyar, mert azok együtt bőrozik ki őt, együtt zsákmányolják ki az ő nemzetiségüket, együtt törekszenek annak elnyomására stb. stb. De nem folytatom tovább t. képviselőház. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Halljuk az 5. §-t! Elnök csenget.*)

Az azt mondja, hogy minden idegen nemzetiségű cseléd, tanonc és munkás, aki szászok szolgálatában áll, mint egy felkiáltójel azzal az értelemmel, hogy íme, itt lakik egy szász, aki nemzeti kötelességeit nem ismeri, vagy azokat betartani képtelen. Felhívja aztán, hogy elszánt küzdelmet folytassanak, mert igen makacs és arcátlan ellenféllel van dolguk (*Mozgás jobbfelől*), amelyet csak szívós kitartással és olyan eszközökkel lehet legyőzni, amelyek éppen az illető állampolgárok rendelkezése alatt állanak, tehát késsel, baltával, fegyverrel, kaszával,

aszerint, amint lehet, a főcél csak legyen az, hogy kiirtsák a magyart minden tekintetben. (*Mozgás.*)

Ez tehát az a szellem, amelyet a „Kronstädter Zeitung” a mi állami és nemzeti életünk terén követ. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)...

Fenntartja állítását, hogy a szász nők petícióját az „osztrák császárhoz” intézték, a szászrégeni zászlósértésnek pedig szemtanúja volt. A szászrégeni gimnázium segélyügyében minisztériumi aktákra hivatkozik. Lindner Gusztáv ez idő szerint egy, a magyar államegységgel össze nem egyeztethető párt képviselőjeként ül a képviselőházban, s ez azt jelenti, hogy politikai nézetei egyetemi tanársága óta megváltoztak. Ezt egyébként Lindner képviselőházi bemutatkozó beszédéből vett idézetekkel is igyekszik bizonyítani. Befejezésül hibáztatja Eötvös József politikáját, mert – szerinte – éppen az ő bölcséleti rendszere és idealizmusa okozott a magyar nemzetnek annyi bajt és nyomorúságot.

A mi nemzetünket az önök törekvései nem fogják megtámadni. Az önök törekvése a mi nemzetünket legyilkolni nem fogja, és ha a magyar nemzet állami életéből kifolyó imperializmusát olyan módon érvényesítené – nem, a néppel szemben erre szükség nincsen –, mint ahogy önök érvényesítik a saját kishatalmi területükön a magyar elemmel szemben felsőségüket és szupremáciájukat, hogy abban a Szászrégenben azt a 45–46%-ot képviselő magyar elemet teljesen elnyomják, minden politikai joguktól megfosztják, nyelvüket a közigazgatásban nem tűrik meg, a politikai életből, a községi életből, a tanácskozások termeiből kizárják, hogy aki a német nyelvet nem ismeri, nem tudja, a jogi védelemnek eszközével nem rendelkezhetik; ha, mondom, ez a magyar nemzet ilyen szükkeblúséggel járna el önökkel szemben... (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Rákosi Viktor: Azt kellene tenni! Az nem volna szükkeblúség! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Gál Sándor: ...akkor a t. képviselő úrhoz sem volna itt szerencsénk. (*Élénk éljenzés és taps a szélsőbaloldalon. A szónokot számosan üdvözlük.*)

Korodi Lajos válaszul hivatkozik a *Preussische Jahrbücher*-ben írott cikkére, melyből kiviláglik, hogy nem ír magyarellenes szellemben. A *Münchener Neueste Nachrichten*-nek nem állandó tudósítója, csak időnként küld a lapnak egy-egy távirati értesítést.

Korodi Lajos: A „Kronstädter Zeitung”-ról volt itt szó, amelyből több cikket olvastak itt fel. Az nem lehet, hogy én innen távolról minden cikkért, amely a „Kronstädter Zeitung”-ban megjelent, felelősséget vállaljak. Azt mondtam, hogy az elveket, amelyeket a „Kronstädter Zeitung” képvisel, azokat én is vallom. (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Nohát!*) Ezek az elvek a szász nép programjában vannak lefektetve. Minden cikkért még a felelős szerkesztő sem lehet felelős. Hát kérem, a „Független Magyarország” a Kossuth-pártnak a lapja. Ha én kérdezném a pártnak egyes tagjait, vajon felelős kívánna-e lenni minden cikkért, amely ott megjelent, mint pl. (*Egy hang jobbfelől: Már most ő támad!*) a „bitang osztrák generálisokról” ír a „Független Magyarország”, vajon ennek a pártnak minden tagja elvállalja-e ezért a felelősséget? (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hogyne!*) Bocsánatot kérek, én nem hiszem. Egyesek talán igen, de mindnyájan nem.

Azt is tetszett Gál képviselő úrnak felhozni, hogy Szászrégenben egy nemzeti lobogót sárba tiportak stb. Én már előre kijelentettem, hogy ez a valóságnak nem felel meg, és ezt megismételhetem annyiszor, ahányszor csak tetszik. Hallottam valami afférről, amely egy, vagy két évvel ezelőtt történt, mielőtt Szászrégenbe jöttem, valami Kinder-Gartenben, kisdudóvóban, de ezt az affért nem ismerem tökéletesen, azt azonban ismétlem, hogy az, hogy a tanítók egy magyar nemzeti zászlót letéptek volna, a valóságnak nem felel meg. – Ha ellenem vádat tetszik emelni, tessék idehozni cikkeimet, amelyeket én a „Kronstädter Zeitung”-ba írok, és amelyekről mindenki felismeri, hogy én írtam azokat, mert innét küldöm... (*Egy hang: Mosakodik!*)

Zmeskál Zoltán: Meglátszik, hogy nem mosakodott! (*Mozgás és zaj. Elnök csenget.*)

Korodi Lajos: No! – azt is mondják, hogy mi hozzuk be a vizályt az országba, a hazába az egyes nemzetiségek közé; az sem áll. (*Hosszan tartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Zmeskál Zoltán: Az önök viselkedése vád a kormány ellen, kevésbé bűnösök önök, mint azok. (*Zaj és ellenmondás a jobboldalon.*)

Korodi Lajos: Lehet, hogy egyik-másik író úgy ír, amint az nekem sem tetszik, de általában a mi harcunk mindig csak a faji önvédelem harca. (*Nagy zaj!*)

Br. Feilitzsch Artúr: Kivel szemben? (*Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Kivel szemben? Hosszan tartó, nagy zaj.*)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak!

Korodi Lajos: Mondtam, már, hogy a magyar sovíniszták ellen. (*Hosszan tartó, nagy zaj.*)

Elnök: Csendet kérek, szíveskedjenek meghallgatni a szónokot. (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon.*)

Olay Lajos: Más parlamentben nem túrnék az ilyen beszédek!

Elnök: Bocsánatot kérek, én érvényt szereztem az innen történt felszólalásnak, érvényt fogok szerezni annak is, hogy a képviselő úr jogát érvényesíthesse. (*Zaj és helyeslések.*)

Korodi Lajos: Én csak azt kérem, tessék minden egyes esetet lelkiismeretesen megvizsgálni, ahol sérelmet vélnek, és azt fogják látni, hogy mi mindig önvédelmi helyzetben vagyunk. (*Hosszan tartó, nagy zaj a szélsőbaloldalon.*)

Sebess Dénes: Az oláhok ellen miért nem védekeznek? (*Folytonos, nagy zaj.*)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni, különben kénytelen leszek egyeseket név szerint megszólítani. (*Zaj*)

Kecskeméthy Ferenc: Az elnök úr nem hallja, amit beszél?

Elnök: A képviselő urat rendreutasítom. Méltóztassék a szónokot nyugodtan meghallgatni. (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Rákosi Viktor közbeszól.*) Rákosi képviselő urat kérem, méltóztassék nyugodtan lenni.

Rákosi Viktor: Nem lehet nyugodt az ember!

Elnök: Ne feleljen az elnökkel!

Olay Lajos: A szólásszabadságot védjük meg! (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Pap Zoltán közbeszól.*)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak. Pap Zoltán képviselő urat kérem, legyen nyugodtan.

Korodi Lajos: A mi helyzetünk általában igen nehéz, mert egyfelől gazdasági viszontagságok vannak.

Lengyel Zoltán: A szászoknál?

Sebess Dénes: Ez igaz!²

Korodi Lajos: A románokkal szemben gazdasági harc folyik. Ezt tudjuk mi, ezt tudják a románok, és tudják a magyarok is; de másfelől – ezt nem lehet tagadni – a magyar sovínizmus. (*Nagy zaj és ellenmondás a szélsőbaloldalon.*)

Endrey Gyula: Nincs más vesszőparipája!

Korodi Lajos: Próbálják meg az urak: ha faji érzelmeinket kímélik, biztosak lehetnek az urak, hogy béke lesz a magyarok és szászok között.

² Vö. Sebess Dénes – 1902 nov. 10-én – az 1903. évi felhatalmazási törvényjavaslat képviselőházi vitájában az erdélyi szászok gazdasági és politikai hanyatlásáról mondott beszédével. – Képv. Napló, 1901 – 6, VIII. 317 – 318. l. (62/B. irat.)

I

1902 dec. 6

*Nessi Pál beszéde a Széll-kormány nemzetiségi, közelebbről a szlovák nemzeti mozgalmakkal szembeni politikájáról az 1903. évi felhatalmazási vitában*¹

Beszédében előbb a „brassói szubvenció”-val (a kérdésről l. bőv. a brassói román iskolák romániai szubvenciójáról közölt iratokat, *Iratok* III. 3/A–C sz. irat.) kapcsolatban fejt ki aggályait. Véleménye szerint, ha a tőke kamatait a román kormány küldi el, akkor a helyzet ez idő szerint is ugyanaz, mint korábban volt.

T. ház! Mi nagy hangon szeretünk beszélni az imperialisztikus politikáról, szeretünk beszélni a magyar állam hatalmáról. És ha körülnézünk az országban, azt látjuk, hogy ez a magyar állami hatalom milyen csekély a valóságban, a t. kormány kezelése alatt. Mert hiszen az állami életnek minden terén, mindenütt meghátrál a kormány. Nem akarok a fiumei kérdésről beszélni, midőn a magyar állami hatalom egy 30 000 lakosságú város előtt meghátrált. Nem szólok a horvát kérdésről; hiszen tudjuk azt, hogy Horvátországban még 1867-ben mindenki unionista volt, ma már a horvátok között én igazán csak három unionistát tudnék megnevezni. Hát amikor ennyire visszafejlődtünk, midőn a magyar állam hatalma ennyire megcsökkent, akkor imperialisztikus politikáról, a magyar állami hatalomról beszélni igazán nem sokkal több, mint nevetséges. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ahova az országban nézünk, látjuk, hogy a nemzetiségek hidrafeje felüti magát. A pánszlávizmus, mely 1840-ben Eperjesen keletkezett,² napról napra nagyobb tért hódít.

A tegnap is egy jelenetben itt felmerült szász kérdést sokkal kisebb, sokkal jelentéktelenebb kérdésnek tekintem, mint amilyen az oláh kérdés és különösen a tót kérdés. Elvégre a szászok csak 180 000-en vannak. De itt van a nagy tótság, amely közvetlen szomszédságban és állandó érintkezésben Morvaországgal és Csehországgal a cseh-tót egység megállapításán fáradozik. Én a nemzetiségi kérdés egyik legnagyobb baját abban találom, hogy a mi nagy férfaink, akik hivatva lettek volna a megoldáson fáradni, többnyire olyanok voltak, akik eleven nemzetiségi embert alig láttak még életükben. Hiszen nem szükséges hivatkoznom Széchenyi Istvánra, aki 1842-ben annyira ismerte a nemzetiségi kérdést, hogy azt mondta: a nemzeti jelleg nem olyan hogy azt egyszerűen rá lehetne kenni valamely fajra, mint vaját a kenyérre, hagyjuk a tótot tótnak lenni, az oláhot oláhnak, mi ezen változtatni úgysem tudunk.

Itt volt az önök prófétája és messiása, Deák Ferenc, akinek egyik legnagyobb hibája talán éppen a nemzetiségi törvény megalkotása volt, amelyet hitem és meggyőződésem szerint becsületes magyar embernek végrehajtani nem is szabad. (*Igaz, Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De itt van a miniszterelnök úr. Hiszen ő alatta terjedt el legjobban a nemzetiségi kérdés, mert ha a volt kormányelnöknek³ valami érdeme volt, kétségtelenül az volt, hogy a nemzetiségi kérdésben erélyesen lépett fel, és magyar emberhez, magyar kormányfőhöz illő eréllyel járt el a nemzetiségekkel szemben. De a miniszterelnök úr kormányzása alatt nemcsak hogy az oláh-kérdés terjedt, nemcsak, hogy a tótság támadásai lettek napról napra vehemensebbekké, de egy egész új nemzetiségi kérdés is merült fel: a pángermán kérdés, amelynek múltja csak három esztendő, tehát tisztán a miniszterelnök úr eljárásának tulajdonítható. Itt van azonkívül egy oly kérdés, amely ha nem is nagy jelentőségű, de mint tünet bizonyára figyelemre méltó, ez a bunyevác kérdés, amely szintén a miniszterelnök úr kormányzása alatt vetette fel fejét.

Ezeknek a nemzetiségi kérdéseknek megvannak a maguk területi határaik. Tudjuk, hogy az oláhkérdés Erdélyben és az Erdélyt körülvevő megyékben van leginkább elterjedve. A szerb

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906. IX. 348–351, 355–356. l.

² Feltehetően az eperjesi szláv irodalmi társaságra tett utalás.

³ Értsd: br. Bánffy Dezsőnek.

nemzetiségi kérdés a Délvidéken, a sváb-, a pángermán mozgalom Bács és Temes megyéket árasztotta el, de a legveszedelmesebb, amint mondtam, a tót mozgolódás, amely a slovenski⁴ okoliet véli megalapíthatónak, mert már a 60-as években kérelmezték, hogy 16 megye lakosságának tót részét szakítsák ki, és hogy ebből külön tót tartomány alkottassék.

Két tünetre akarok rámutatni. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Egyik Liptószentmiklóson történt. Ott november 20-án a tót nemzeti párt gyűlést hívott össze, amelyről értesítették az odavaló szolgabíró. A szolgabíró megjelent az ülésen, de ott azt mondták neki, hogy az bizalmas értekezlet, magánbeszélgetés, amelyen neki nincs helye. A szolgabíró le hagyta magát főzni, távozott, pedig amint a Távirati Irodát később értesítették, ott igen fulmináns, Magyarországot sértő, Magyarország ellen izgató beszédek hangzottak el. Nagyon szeretném tudni, nem állunk-e szemben itt valamely mulasztással, amely az állam megtorló intézkedését igényli? (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

A másik eset a túrócszentmártoni cellulózzgyár ügye, amelynek felvilágosítására bátor vagyok egy-két reflexiót tenni.

Túróc megye két képviselőválasztói kerületet képez, a szucsányit és a stubnyait.

Mindkettőben óriási harc után tudott a szabadelvű párt jelöltje győzelmet aratni, szemben a nemzetiségi jelölttel; a szucsányi kerületben, úgy tudom, csak 61 szóval győzött báró Révay Gyula, míg a stubnyai kerületben a legnagyobb küzdelem után 200 és egynéhány szavazattal Justh Ferenc. Mármost a nemzetiségiéket mit csinálnak? (*Halljuk! Halljuk!*) Túrócszentmártonban tisztán külföldi, cseh, és morva tőkével alapítanak cellulózzgyárat⁵ azért, hogy ezen gyár folytán összeköttetéseket létesítsenek, szóval gyökeret verjenek. A másik kerületben, hol nagy erdőségek vannak, a német községekben fát vásárolnak, miáltal azok lekötöztetetté válnak. Főleg Szklenó községre vetették ki hálójukat, mert ez a stubnyai kerületben döntő község a szavazásnál. Mármost azt beszélnek, hogy ez a gyár készen van, csak üzembehelyezése nincs megengedve. Úgy tudom, tárgyalások folynak e tekintetben, de arról is értesültem, hogy a miniszterelnök úr egyik osztrák igen befolyásos barátjának állítólag ígéretet is tett volna már arra nézve, hogy beleegyezését fogja adni...

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem szoktam ilyen ígéretet tenni sem barátoknak, sem ellenségnek....

Nessi Pál: Az ország érdekében van, hogy ily gyárak létesüljenek. Senki sem óhajtja inkább mint a függetlenségi párt, (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon*), de nagyon aggályos, midőn kizárólag külföldi tőkével nemzetiségi pártcélokra alapítanak gyárakat, hogy ezáltal a nemzetiségek minél erősebb gyökeret verhessenek, s azért mindent el kell követni, hogy ilyen nemzetiségi célból gyáralapítás ne létesülhessen.

Ezzel kapcsolatban egy eszmének akarok kifejezést adni, azt hiszem érdemes volna a kormányelnök úrnak vagy közegeinek azzal foglalkozni. (*Halljuk! Halljuk!*) Ha körülnézünk az országban, azt fogjuk látni, hogy az oláh és tót pénzüzetek óriási erővel dolgoznak. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az igaz!*) És ezeknek lehet tulajdonítani a nemzetiségek azon megerősödését, mely az utóbbi időben tapasztalható. Nem lehetne-e a magyar hazafias pénzüzeteket egy törzstbe összefoglalni, amellyel ellensúlyozni lehetne ezen hazafiatlan nemzetiségi pénzüzetek működését? Én ezt eszme gyanánt vetem fel, azt hiszem ezzel foglalkozni nem volna hálátlan feladat.

Pap Zoltán: A pénzüzetek protekcióból adnak ma kölcsönt.

Nessi Pál: Miután a nemzetiségi kérdéssel foglalkoztam, engedje meg a t. ház, hogy szóba hozzam a nagykárolyi hazafias görög katolikusoknak azt a küzdelmét, melyet püspökük ellen folytatni kénytelenek. A tényállás megvilágítására bátor vagyok röviden előadni.

⁴ Értsd: slovenske = szlovák. (A „Slovenske Okolie” – Szlovák Vidék – utalás az 1861. évi túrócszentmártoni szlovák nemzeti programban körülhatárolt szlovák néprajzi kerület fogalomra.)

⁵ A felvetett kérdéshez I. gyűjteményünkben a túrócszentmártoni cellulózzgyár század eleji alapításának ügyére vonatkozó iratokat (45/A–D sz. irat).

Széll Kálmán miniszterelnök: Elintéztük ezt is, kár beszélni róla!

Nessi Pál: Ha el van intézve, köszönettel fogadom, csak azt nem tudom, miképpen van elintéztve, a pap személyére van-e elintéztve, vagy a visszacsatolásra nézve, mert ezek a bajok onnan származnak, hogy kihatották őket a munkácsi görög katolikus püspökségből, és a nagyváradi oláh püspökséghez lettek csatolva, de ott magyar nyelvű görög katolikus papot nem tudnak kapni, pedig azt hiszem, hogy 1100 görög katolikus lélek elvesztése a magyarság számára nem is olyan kis kérdés, hogy a felett egyszerűen napirendre térhetünk.

Mondom, hálás szívvel fogadom fogadni, ha látni fogom azt, hogy a t. miniszterelnök úr, mint az imént mondá – a kérdést már elintézte. De ebbe csak akkor fogok belenyugodhatni, ha azt akképp intézte el, amint az a magyar állam érdekeinek megfelel, és azokat az aggódó lelkeket, akik magyarságukat féltik és magyarságukért küzdenek, meg fogja nyugtatni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Miután már a tót kérdéstről is beszéltem, engedje meg a t. miniszterelnök úr, hogy felhívjam a figyelmét a „Zsivéna” tót egyesületre, amely semmi egyéb, mint a Tisza Kálmán által felosztott Maticának a folytatása. Amint tudni méltóztatik, a Maticát 1861-ben alapították⁶, és ami az ő működésében legnagyobb segítségére volt, az a szomorú tény, hogy ennek a Maticának, amelyet hazaellenes izgatások miatt be kellett szüntetni, a legnagyobb alapítója épp az a férfiú volt, akinek hivatása volna minden magyar törekvésnek élére állani, a magyar aspirációkat támogatni, és minden magyarellenos törekvést ebben az országban elnyomni segíteni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A matica legnagyobb alapítója köztudomás szerint éppen Ófelsége volt.

Polczner Jenő: Ez érdekes!

Pozsgay Miklós: Meghül az emberben a vér!

Széll Kálmán miniszterelnök: Dehogyan volt!

Nessi Pál: Ha a miniszterelnök úr nem hiszi, a civillista tárgyalása alkalmával bemutatom a Matica évi jelentését, amely ökölnyi betűkkel hirdeti, hogy a magyar király volt a legnagyobb alapítója.

Ez a Zsivéna nem egyéb, mint a Matica folytatása,⁷ de sokkal veszedelmesebb alakban, mint amilyen a Matica volt. Hogy ez mennyire fejlődött, legjobban igazolja egy most nem régen megjelent röpirat.

Széll Kálmán miniszterelnök: Fel van az már osztatva, már nem is egzisztál.

Nessi Pál: Nem a Maticáról, hanem a Zsivénáról beszélek, amely most egzisztál, és amely most augusztus 6-án egy nagy ünnepélyt rendezett. Úgy látszik, erről a miniszterelnök úrnak tudomása nincs, pedig igen érdekes lett volna erről tudomást szerezni, mert a meghívók ott tót színekben lettek kinyomtatva, tót színekkel lettek díszítve, a programpontok pedig olyanok voltak, melyek a cseh-tót egységet dicsőítették, és élőképeket [előadást] rendeztek a végén, amelyekben a tót nemzet ébredését mutatták be az orosz császári sas védnöksége és oltalma alatt. *(Mozgás a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szép dolog! Széll Kálmán alatt!)*

Széll Kálmán miniszterelnök: Először tessék megtudni, mi a Széll Kálmán álláspontja! Nem kell minden újsághírt összeszedni és elhinni!

Nessi Pál: Nem újságból szedtem össze, hanem egy röpiratból, amelyet gr. Esterházy János, a főrendiház tagja adott ki, aki elég komoly férfiú ahhoz, hogy ha valamit mond vagy ír, az feltétlenül hitelt érdemel.

⁶ Elírás: 1863-ban. – A szóban levő, a nyolcvanas években alapított Živena túrócszentmártoni szlovák nőegylet, melyet már a század végén – az időközben (1895) alapított itteni Szlovák Múzeum Egylettel együtt – élesen támadott a függetlenségi párt sajtója (l. *Iratok* II. 772. l. 1. sz. jegyz.) nem volt folytatása az 1875-ben betiltott Slovenská Maticának; attól teljesen függetlenül alakult.

⁷ Tudatos hamisítás, vö. 6. sz. jegyz.

Széll Kálmán miniszterelnök: Feltétlenül megcáfoltam már egyik adatát Komjáthyval szemben. A másikat majd megnézem, hogy miből áll; de amazt feltétlenül megcáfoltam.

Pozsgay Miklós: Mindig a folyosón cáfolgat!

Nessi Pál: Nem tudom, mit cáfolt meg?

Thaly Kálmán: Egy másik adatot!

Nessi Pál: T. képviselőház! Azon fejlődést akarom bemutatni, mely ezen Zsivénában, 1884 óta a mai napig beállott. 1884-ben nagy ünnepélyt rendeztek a Zsivénában; összegyülekeztek ottan nemcsak annak nőtagjai, hanem nagy többségben voltak a férfiak. Ebből is látható, hogy ez a Zsivéna nem egyéb, mint a Maticának folytatása, és ezen gyűlésükön ünnepelték a cseh-tót egyesülést, és a nagyszláv ábrándoknak adtak kifejezést. Ugyanakkor egy sürgönyt olvastak fel és tapsoltak meg, amely szól a következőképpen: „Prága. Üdvözlünk tót nővéreinknek, a Zsivénában összegyűlteknek. Virágozzék minden művetek díszére és javára a közös szláv hazánknak. A cseh nőegylet.” (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon.*)

Thaly Kálmán: Az ilyen sürgönyt nem foglalják le!

Nessi Pál: Erre a sürgönyre azonban a kereskedelemügyi miniszter úrnak nem volt tiltó rendelete. Azt lehetett egész nyugodtan kézbesíteni!

Thaly Kálmán: Ugy-e hazaáruló sürgönyt kézbesítenek?

Pozsgay Miklós: A kecskeméti jogászok sürgönyét vissza lehetett tartani!

Nessi Pál: Most, mint említettem, összegyűltek újra a Zsivénában, és ami a legfeltűnőbb, hogy a külföldről, Szentpétervárról, Brünnből, Prágából, Bulgáriából rendkívül sokan jelentek itt meg, és pedig a megjelentek legnagyobb része: tanárok, tanítók és tanítónők voltak, tehát a kultúrának előharcosai.

Én azt hiszem elég, ha én a miniszterelnök úrnak ezt a kérdést megpendítem, és jelzem, én a miniszterelnök úr hazafiaságában nem kételkedem, ő fog módot és eszközöket találni arra, hogy elődjének példáját követve, ezt a Zsivénát minél előbb csukassa be, és oszlassa fel. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Befejezésül P. V. *Rovnianek* még 1886-ban Pittsburgban indult amerikai szlovák politikai hírlapja, az „*Amerikansko-Slovenske Noviny*” egyik magyarelles cikkét ismerteti, és kéri a kormányt, hogy a lap belföldi postai szállítását a jövőben ne engedélyezze. – Az 1903. évi felhatalmazási vitában végül *Ugray Imre* és *Thaly Kálmán* – mindketten 1902 dec. 11-én – foglalkoztak még a nemzetiségi kérdéssel. Előbbi (Képv. Napló, 1901 – 1906, IX. 417 – 421. l.) a kárpátaljai ruszin (kárpatukrán) nép gazdasági és társadalmi problémáit ismertette, Thaly Kálmán pedig az erdélyi szász nemzetiségi mozgalmakat s a Romániába irányuló székelyföldi, illetve a szlavóniai megyék felé irányuló dunántúli elvándorlást bírálta. (Képv. Napló, 1901 – 1906, IX. 429 – 445. l.)